

# FRITIDSKLYNGER

Interessebaserede fællesskaber som grundlag for  
landdistriktsudvikling?



Jens Kaae Fisker

CENTER FOR LANDDISTRIKTSFORSKNING  
Syddansk Universitet

2016



Alle rettigheder forbeholdes centret (CLF). Mekanisk eller fotografisk gengivelse af denne REPORT eller dele heraf er uden instituttets skriftlige samtykke forbudt ifølge gældende dansk lov om ophavsret. Undtaget herfra er uddrag til anmeldelser.

© Syddansk Universitet, Esbjerg og forfatterne, 2016.

Center for Landdistriktsforskning

CLF REPORT 53/2016

ISBN 978-87-91304-58-3

Undersøgelsen er udført efter opdrag fra Erhvervsstyrelsen (oprindeligt efter opdrag fra det tidligere Ministeriet for By, Bolig og Landdistrikter). For undersøgelsens udformning er alene Center for Landdistriktsforskning ansvarlig.

Jens Kaae Fisker  
Center for Landdistriktsforskning  
Syddansk Universitet  
Niels Bohrs Vej 9-10  
DK-6700 Esbjerg  
Tlf.: 6550 4223  
E-mail: jefi@sam.sdu.dk

Forsidefoto: Jens Kaae Fisker (øverst) og John Carter (nederst)

Øvrige illustrationer:

Introfoto til kapitel 3: Johnsen (2007: 21)

Introfoto til kapitel 5: Jens Kaae Fisker

## INDHOLDSFORTEGNELSE

<b>1. SAMMENFATNING</b> .....	<b>5</b>
1.1. Indledning.....	5
1.2. Begrebsudvikling.....	5
1.3. De empiriske eksempler.....	6
1.4. Strategiske anbefalinger .....	6
<b>2. INDLEDNING</b> .....	<b>8</b>
2.1. Kontekst og formål .....	8
2.2. Opbygning og bidrag.....	9
2.3. Undersøgellesdesign og metoder .....	10
<b>3. COLD HAWAII – SURFERKLYNGEN I THY</b> .....	<b>11</b>
3.1. Indledning.....	11
3.2. Pioneererne og subkulturens invasion .....	13
3.3. Fra ‘Save Middles’ til ‘Cold Hawaii’ .....	15
3.4. ‘Building the Cold Hawaii’ .....	17
3.5. Realdania og Mulighedernes Land .....	19
3.6. Nationalt centrum for friluftaktiviteter .....	20
3.7. Fra lokale til globale events .....	21
3.8. Opsamling.....	23
<b>4. LITTERATURSTUDIE OG BEGREBSUDVIKLING</b> .....	<b>24</b>
4.1. Definition af fritidsklynger .....	24
4.2. Begrebsligt afsæt i klyngelitteraturen .....	24
4.3. Stedbundne ressourcer som lokalt udgangspunkt.....	31
4.4. Fritidslivsmønstre i forandring .....	32
4.5. Praksisfællesskaber som sociale fritidsverdener .....	38
4.6. Det translokale perspektiv .....	41
4.7. Fritidsklyngens udvidede diamantmodel .....	43
<b>5. TILBAGE TIL THY OG VIDERE MOD VADEHAVET</b> .....	<b>46</b>
5.1. Indledning.....	46
5.2. Stedbundne ressourcer .....	47
5.3. Fritidslivsmønstre .....	51
5.4. Lokalt forankrede praksisfællesskaber.....	53
5.5. Translokale konstellationer af praksisfællesskaber .....	56
<b>6. FRITIDSKLYNGENS RELATIONER</b> .....	<b>61</b>
6.1. Indledning.....	61
6.2. Horisontale relationer: Matchning af stedbundne ressourcer og fritidslivsmønstre.....	62
6.3. Vertikale relationer: Matchning af lokale og translokale praksisfællesskaber .....	66
6.4. Diagonale relationer I: Stedbundne ressourcer og (trans)lokale praksisfællesskaber .....	69
6.5. Diagonale relationer II: Fritidslivsmønstre og (trans)lokale praksisfællesskaber .....	70

---

<b>7. KONKLUSION: FRITIDSKLYNGEN SOM STRATEGISK VÆRKTØJ .....</b>	<b>73</b>
7.1. Indledning.....	73
7.2. Fritidsklyngebegrebet .....	73
7.3. Status på de to danske eksempler.....	73
7.4. Anbefalinger til stedsbaseret landdistriktsudvikling .....	75
<b>8. REFERENCER .....</b>	<b>81</b>

## 1. SAMMENFATNING

### 1.1. INDLEDNING

Fritidsaktiviteter indtænkes kun sjældent som bærende element i strategiske udviklingsindsatser i landdistrikterne. Rapporten præsenterer en undersøgelse af mulighederne for dette i form af et nyskabende, praksisorienteret begrebsapparat, som giver mulighed for på systematisk vis at forfølge en landdistriktsudvikling baseret på stedbundne ressourcer og fritidsaktiviteter. I den sammenhæng fokuserer rapporten på outdoor-aktiviteter, hvor betydningen af de stedbundne ressourcer er særlig stor. Der etableres undervejs en konstruktiv dialog mellem viden fra forskningslitteraturen og illustrative eksempler fra to udvalgte landdistrikter. Eksemplerne repræsenterer to markant forskellige stadier i en fritidsbaseret landdistriktsudvikling.

### 1.2. BEGREBSUDVIKLING

Dialogen mellem teori og praksis resulterer i begrebet fritidsklynger, der defineres som en geografisk koncentration af virksomheder, foreninger, grupper og personer, der løbende er engageret i aktiviteter med direkte tilknytning til en bestemt fritidsinteresse eller en række nært beslægtede fritidsinteresser. Fritidsklyngen danner som sådan grundlag for både bosætning, erhvervsudvikling og turisme. Et gennemgående greb i rapporten er introduktionen af fritidsklyngens diamantmodel, hvor der identificeres fire hovedelementer, som er afgørende for klyngens dannelse, udvikling og sammenhængskraft: (1) stedbundne ressourcer, (2) fritidslivsmønstre, (3) lokalt forankrede praksisfællesskaber, og (4) translokale konstellationer af praksisfællesskaber. Elementerne er væsentlige hver for sig, men indgår også i et komplekst samspil, som er afgørende for at kunne forstå og påvirke klyngens udviklingsdynamik.

I fritidsklyngens diamantmodel sammenkædes Michael Porters beslægtede diamantmodel for virksomhedsklynger med Etienne Wengers teorier om praksisfællesskaber og Robert Stebbins arbejde om seriøse fritidsudøvere. Begrebsmæssigt ligger projektets nyskabende element i denne specifikke kombination af eksisterende viden. Resultatet er et klyngebegreb, hvor samspillet mellem stedbundne ressourcer og praksisfællesskaber tillægges en særlig betydning i lokaliteters udviklingsdynamik. Det har ikke tidligere været berørt eksplicit i forskningslitteraturen, men ligger alligevel i tråd med nogle af de bredere udviklingsretninger inden for den klyngeorienterede litteratur. Fritidsklyngens slægtskab med andre klyngebegreber er tydeligst i forhold til turismens mikroklynger.

### 1.3. DE EMPIRISKE EKSEMPLER

Rapportens gennemgående eksempler, eller cases, er Thy og Vadehavet. Der er tale om henholdsvis en veludviklet surferklynge og en embryonisk kajakklynge. I Thy har der gennem en periode på mere end 30 år udviklet sig det, som i dag med rette kan betegnes som en veludviklet og robust fritidsklynge under navnet Cold Hawaii med landsbyen Klitmøller som geografisk omdrejningspunkt. Eksemplet var den oprindelige inspirationskilde for projektet, og i rapporten udfoldes den nuancerede fortælling om Cold Hawaii som et empirisk udgangspunkt for begrebsudviklingen.

Udviklingshistorien i Thy kan inddeles i fire overordnede perioder:

1. En kaotisk pionertid, der indledes med, at tyske surfere opdager de noget nær optimale forhold for surfing som kysterne i Thy har at byde på.
2. En modningsperiode, hvor der etableres mere ordnede forhold med organisering af surferne og begyndende bosætning.
3. En dynamisk periode domineret af en effektiv strategisk udviklingsindsats og fælles fodslag blandt surfere og andre lokale aktører.
4. En succesperiode, hvor de strategiske tiltag bærer frugt og Cold Hawaii træder ind på den globale surferscene, imens ambitionsniveauet i den strategiske udviklingsindsats hæves yderligere med nye fokusområder.

Projektets andet empiriske eksempel befinder sig, i henhold til ovenstående, fortsat på pionerstadiet, og det er på nuværende tidspunkt et åbent spørgsmål, hvordan udviklingen vil forløbe fremadrettet. Kombinationen af Vadehavets unikke natur og den fremadstormende kajaksport giver et fordelagtigt udgangspunkt. Endvidere er der forskellige ansatser til en strategisk udviklingsindsats, som imidlertid stadig savner samarbejde og koordination på tværs af regionen. I rapporten konkluderes det, at der er ræson i at arbejde målrettet med havkajak-disciplinen som omdrejningspunkt og med særlig fokus på de mere øvede og eventyrlystne udøvere. Forholdene i Vadehavet henvender sig først og fremmest til dette segment, der samtidig driver medlemsfremgangen i kajaksporten.

### 1.4. STRATEGISKE ANBEFALINGER

Rapportens hovedresultater omsættes i en samling strategiske anbefalinger, som tager udgangspunkt i fritidsklyngens diamantmodel og de konkrete erfaringer fra de to gennemgående eksempler. Anbefalingerne kan opsummeres som følger:

- **Kultivering af praksisfællesskaber:** Hjørnестenen i en veludviklet fritidsklynge er det lokale praksisfællesskab. Det er afgørende for klyngens udvikling, at der løbende skabes mulighed for en kultivering af et dynamisk, udviklingsorienteret praksisfællesskab, hvor passionerede medlemmer trækker i samme retning. Der kan med fordel trækkes på Etienne Wengers syv principper for kultivering af praksisfællesskaber.
- **Kapacitetsopbygning:** De stedbundne ressourcer kan forbedres med fysiske faciliteter og infrastruktur, som muliggør nye aktiviteter og øger kapaciteten. Sam-

tidig er der brug for en organisatorisk kapacitetsopbygning med særlig fokus på lokale aktørers evne til at varetage større opgaver, fx internationale events.

- **Relationsopbygning:** Det lokale praksisfællesskabs translokale positionering har stor betydning, og derfor er det afgørende, at der arbejdes aktivt med at opbygge relationer ind i de translokale fællesskaber, fx i forhold af centrale personligheder, internationale organisationer og fritidsindustriens globale spillere. Det drejer sig også om at italesætte stedet gennem de translokale forbindelser.
- **Forankring:** En fritidsklynge uden ro på hjemmefronten bliver næppe succesfuld. Derfor er det vigtigt, at aktiviteterne forankres lokalt ved, at praksisfællesskabet engagerer sig i de problemstillinger, som i øvrigt præger lokalsamfundet. Fritidsfællesskabet skal gøres til en værdifuld ressource for lokalsamfundet.

## 2. INDLEDNING

### 2.1. KONTEKST OG FORMÅL

Debatten om udvikling i de danske landdistrikter har udfoldet sig som en vekselvirkning mellem dystopiske prognoser og optimistiske solstrålehistorier. Landsbyerne affolkes (Larsen et al, 2014), arbejdspladserne forsvinder (Larsen, 2014), skolerne nedlægges (Svendsen, 2012) og det åbne land efterlades enten som produktionsrum for et stadig mere industrialiseret landbrug eller som idyllisk udflugtsmål for en overvejende byboende befolkning. Solstrålehistorierne fremhæver omvendt, at der er områder, hvor disse tendenser ikke for alvor gør sig bemærket, og at der i landdistrikterne både er kampvilje og ildsjæle nok til, at de dystre fremtidsudsigter ikke nødvendigvis bliver til virkelighed (Johansen & Eskildsen, 2008; Johansen & Chandler, 2014). Der er modbevægelser i flyttemønstrene, hvor den dominerende vandring fra land til by ledsages af mindre men væsentlige modsatrettede bevægelser, som også forandrer sammensætningen af landdistrikternes befolkning (Nørgaard & Andersen, 2012). På samme vis ledsages intensive- ringen af det konventionelle landbrug af modbevægelser, hvor en mere ekstensiv og varieret udnyttelse af jorden vokser frem i form af fx hobbybrug og økologiske bedrifter. Endelig sker der også forandringer af landdistrikternes erhvervsliv, hvor nye levegrundlag vokser frem i form af innovative virksomhedstyper, der både drager nytte af teknologiske landvindinger og finder nye måder at udnytte landdistrikternes særlige kvaliteter (Ingemann, 2009; Fisker et al, 2015).

En af de succes historier, der ofte bringes i spil handler om landsbyen Klitmøller i Thy, som siden starten af 1980'erne har udviklet sig til et internationalt surfermekka med både turisme, bosætning og erhvervsudvikling til følge. Området med de 29 registrerede surfspots er i dag kendt vidt og bredt under den samlede betegnelse Cold Hawaii. Den lokale succes har gjort det naturligt at overveje, om andre danske landdistrikter har mulighed for at følge i Klitmøllers spor – ikke som surfermekka, men som centrum for andre former for fritidsaktiviteter, der på lignende vis kunne tænkes at tiltrække alt fra den professionelle udøver, over den entusiastiske amatør til den nysgerrige turist eller lokale beboer.

Det grundlæggende spørgsmål, der søges besvaret i denne rapport er derfor, hvordan og i hvilket omfang succes historien fra Cold Hawaii kan anvendes som model og inspiration for strategisk landdistriktsudvikling i andre egne af landet. På forhånd står det klart, at der er åbenlyse begrænsninger i eksemplets relevans for andre områder – ikke mindst i relation til de naturgivne forhold, som har muliggjort udviklingen. Men det betyder ikke, at Cold Hawaii blot kan afskrives som et enkeltstående lykketræf uden relevans for den strategiske landdistriktsudvikling i øvrigt. Lokale aktører må nødvendigvis have handlet på en måde, som har muliggjort udnyttelsen af det naturgivne potentiale.



## 2.2. OPBYGNING OG BIDRAG

Denne rapport er resultatet af bestræbelser på – med inspiration i historien om Cold Hawaii – at udvikle et begrebsapparat, der kan være med til at systematisere udviklingsstrategiske overvejelser og beslutninger i danske landdistrikter, hvor der øjnes en mulighed for at skabe en udvikling baseret på fritidsaktiviteter. Rapporten indledes derfor i kapitel 3 med en grundig udredning af det udviklingsforløb, der i løbet af de seneste godt 35 år har været med til at forme Cold Hawaii. Kapitel 4 udgør en litteraturbaseret begrebsudvikling, hvor begrebet fritidsklynger defineres og udfoldes. I kapitel 5 og 6 bringes det nyudviklede begreb i spil i forhold til to konkrete cases fra de danske landdistrikter: den eksisterende surferklynge i Thy og en potentiel kajakklynge i Vadehavet. Begrebet danner ramme om en redegørelse og analyse af udviklingsforudsætninger og –dynamikker i de to cases. I konklusionen uddrages en række strategiske anbefalinger fra analyserne i kapitel 5 og 6.

Rapportens nøglebidrag ligger i tilvejebringelsen og den efterfølgende operationalisering af fritidsklyngebegrebet. Denne del af arbejdet har været prioriteret, fordi projektets indledende litteraturstudie mandede ud i en vurdering af, at der manglede et brugbart begrebsapparat i den eksisterende litteratur, som kunne bidrage med en konstruktiv forståelse af udviklingen i Thy og et bud på, hvordan andre landdistrikter kan lære af denne. Rapportens bidrag kan således sammenfattes i følgende hovedpunkter:

- **Forståelses- og anvendelsesorienteret begrebsudvikling** omkring fritidsklynger med udgangspunkt i eksisterende litteratur om klynger, stedbundne ressourcer, fritidsliv, praksisfællesskaber og translokal landdistriktsudvikling.
- Indsamling, præsentation og analyse af **konkret viden og erfaringer fra to aktuelle danske cases** på forskellige udviklingsstadier.
  - Cold Hawaii – surferklyngen i Thy
  - Vadehavet som kajakklynge
- **Strategiske anbefalinger til stedsbaseret landdistriktsudvikling** baseret på det udviklede begrebsapparat og de praksisorienterede analyser fra Thy og Vadehavet.

Undersøgelsen kan desuden med fordel opfattes som en naturlig forlængelse af CLFs tidligere rapport om *Landdistrikternes potentiale for outdoor turisme* (Poulsen et al, 2014). Heri blev de generelle muligheder for friluftsturisme i danske landdistrikter udfoldet med fokus på at identificere virksomheder inden for et meget bredt felt af eksisterende og potentielle aktiviteter. Derudover tegnede rapporten et billede af forbrug, beskæftigelse og ressourcegrundlag for outdoor turisme. Både Thy's surfereventyr og Vadehavets kajakaspirationer blev nævnt som eksempler på friluftsturisme i danske landdistrikter. De eksisterende aktiviteter og udviklinger, der redegøres for i Poulsen et al (2014) giver således et godt billede af det nuværende materielle udgangspunkt for udvikling af fritidsklynger i danske landdistrikter. Ved at åbne en diskussion om fritidsklynger tager denne rapport imidlertid et skridt videre. Outdoor-aktiviteter er nemlig ikke kun et turismefænomen, men noget der ofte fylder meget i udøvernes dagligdag. Der er med andre ord tale om fritidsaktiviteter, og det er i den sammenhæng, at det bliver relevant at overveje om der, med udgangspunkt i sådanne aktiviteter, kan være

grundlag for udviklingsstrategiske satsninger i landdistrikterne, der sigter mod både turisme, bosætning og erhvervsudvikling.

### 2.3. UNDERSØGELSESDSIGN OG METODER

De to case studier indtager hver deres rolle i projektet og er således ikke ligestillede. Den første case spiller en initierende rolle i begrebsudviklingen, imens den anden benyttes til at udforske og illustrere, hvad der sker når det udviklede begrebsapparat bringes i spil som forståelsesmæssigt værktøj i den strategiske landdistriktsudvikling. En kort redegørelse for de to case studier følger herunder:

1. **En surferklynge i Thy:** Cold Hawaii er det mest åbenlyse eksempel på en eksisterende fritidsklynge i danske landdistrikter og fremstod derfor som et naturligt valg til det initierende case studie. Samtidig er casen forholdsvist velbelyst, fordi succeshistorien har tiltrukket en del opmærksomhed. Det gælder blandt akademikere med interesse i lokal og regional udvikling, men også i pressen, hvor især Klitmøllers udvikling er blevet dækket i lokal, regional og national presse. Der findes et rigt og tilgængeligt materiale, som ikke tidligere er blevet anvendt med det aktuelle formål. Den metodiske tilgang har derfor også været fokuseret på indsamling og systematisering af den eksisterende men usammenhængende viden om udviklingen af Cold Hawaii. Casen har spillet en nøglerolle i bestræbelserne på at give begrebsudviklingen en praksisorienteret retning, som gør fritidsklyngebegrebet operationaliserbart i en udviklingsstrategisk sammenhæng.
2. **En kajaklynge i Vadehavet:** Eksempler på en potentiel fritidsklynge kan i sagens natur findes mange steder. Det blev imidlertid prioriteret, at eksemplet ikke skulle være helt 'tænkt', og her viste koblingen af kajak og Vadehavet sig som en passende mulighed. Forskellige kajakorienterede initiativer var under opstart, men det var også tydeligt, at udviklingen af en egentlig fritidsklynge havde lange udsigter. Samtidig var det interessant, at der blandt de involverede lokale aktører blev skelet eksplicit mod Cold Hawaii som en slags rollemodel eller *benchmark*. Det vigtigste metodiske greb i denne case har været følgeforskning centreret omkring arbejdet i den styregruppe, som Tønder Kommune har nedsat for at sætte gang i en udviklingsproces, hvis ultimative mål er opførelsen af et kajakcenter ved landsbyen Ballum. Ved siden af dette arbejde er der indsamlet viden om andre kajakrelaterede aktiviteter og projekter i vadehavsområdet. Casen fungerer som en illustration af, hvordan det udviklede fritidsklyngebegreb kan bringes i anvendelse i en konkret sammenhæng, hvor de eksisterende tilløb til en fritidsklynge stadig er på et tidligt pionerstadie.

Rapporten er altså, foruden det omfattende litteraturstudie, skabt på grundlag af kvalitative interviews, deltagerobservation og dokumentanalyse. Litteraturstudiet har som tidligere nævnt haft førsteprioritet, og der er tale om et bredt udvalg af kilder af både teoretisk og empirisk karakter.



### 3. COLD HAWAII – SURFERKLYNGEN I THY

#### 3.1. INDLEDNING

Historien om Cold Hawaii tog sin spæde begyndelse i 1981, hvor det for første gang åbenbarede sig, at Thys kyster gemte på et hidtil uudnyttet potentiale. Derfra fulgte en modsætningsfyldt fortælling, hvor en kaotisk tysk surferinvasion langsomt blev erstattet af mere ordnede forhold og en voksende forståelse mellem surfere og lokalbefolkning. Senere blev der skabt en overraskende alliance mellem surfere, lokalsamfund, kommune og havnemyndigheder i forbindelse med en konflikt om en havneudvidelse, der truede områdets vigtigste surfspot. Derigennem fødtes også navnet Cold Hawaii, som siden er blevet et af de vigtigste brands i dansk turisme og en lysende succeshistorie i dansk landdistriktsudvikling.

I dette afsnit udfoldes fortællingen om, hvordan Klitmøller endte med at blive centrum for det, der i dag er kendt som Cold Hawaii. Formålet er at tilvejebringe et diskussionsgrundlag, der tager højde for kompleksiteten af den udvikling, som har fundet sted. Et sådant har ikke altid været til stede når medier, politikere og andre aktører har fremhævet Klitmøller og Cold Hawaii som eksempel i den offentlige debat om landdistriktsudvikling. Typisk har eksemplet været brugt til at underbygge et argument om, at landdistrikterne bør satse på at udvikle egne styrker og fokusere indsatsen på 'unikke' stedbundne ressourcer. Eksempelvis har et brandingbureau – med direkte henvisning til Cold Hawaii – udtalt til Jyllandsposten at, *"det er vigtigt, at kommunerne finder frem*

til, hvad der er unikt ved deres område. Derefter skal de turde tage et modigt valg og satse på én ting” (Jyllandsposten, 20.06.2014). Samme argument blev fremført af Berlingske Business i en række stort opslåede artikler om ’succes på kanten’ med Klitmøller som ét af eksemplerne. Artiklerne skulle fungere som inspiration i en tid, hvor ”erhvervslivet nedlægger arbejdspladser, befolkningstallene er faldende og indkomsterne er lavere end i bykommunerne” (Berlingske Business, 15.07.2012).

Også hos Realdania er Klitmøller blevet fremhævet som en idealtipe på den form for udvikling, som fonden gerne vil være med til at skabe i landdistrikterne. Direktør Jesper Nørgaard har udtalt at ”man lokalt skal søge efter stedbundne ressourcer og analysere sine satsninger. I Klitmøller et forstærket fokus på surfing med den konsekvens, at landbrug ikke er et satsningsområde for vækst” (Effektivt Landbrug, 05.03.2015). Programchef Karen Schou har tidligere uddybet dette argument med henvisning til projektet Yderområder på Forkant:

Den overordnede tanke er at gribe fat i de ting, som er specifikke for det enkelte område og dyrke og styrke dem. Det handler netop om at være forskellig, så alle yderområder ikke jager de samme muligheder og dermed udkonkurrerer hinanden. (Jyllandsposten, 29.10.2014).

De opridsede medie-eksempler viser, hvordan Cold Hawaii bringes i spil som foregangs eksempel for danske landdistrikter og yderområder og bruges til at underbygge meget specifikke argumenter, som går igen på tværs af eksemplerne. Sideløbende har mediedækningen været præget af mere eller mindre detaljerede genfortællinger af Cold Hawaiis ’skabelsesberetning’, som er blevet bragt rutinemæssigt i forbindelse med det World Cup stævne, der siden 2010 er blevet afholdt i Klitmøller hvert år i september måned. Her begynder en mere nuanceret fortælling at komme til udtryk, hvor der gives plads til de spændinger, konflikter og udfordringer, som faktisk har præget udviklingen siden 1980erne. Når det historiske udviklingsforløb i nedenstående afsnit gennemgås, er det med henblik på at sikre en nuancering og en detaljeringsgrad, som er tilstrækkelig i forhold til at skabe grundlag for en reel forståelse af, hvad det er for en udvikling Cold Hawaii egentlig er udtryk for.

Det hører også med til historien, at den forskningsmæssige dækning på nuværende tidspunkt langt fra matcher den store opmærksomhed, som er blevet rettet mod Cold Hawaii i offentligheden. Baggrunden for Klitmøllers befolkningsfremgang er behandlet i komparativt perspektiv af Svendsen & Sørensen (2007), Johansen & Eskildsen (2008) og Johansen & Chandler (2014). Som selvstændigt case-studie med hovedfokus på surferne er Cold Hawaii imidlertid primært blevet undersøgt gennem studenterprojekter (se fx kandidatspecialer af Ibsen & Pedersen (2011) og Nørgaard (2014)).

Fortællingen om Cold Hawaii udfoldes i de nedenstående afsnit på baggrund af en række interviews med Rasmus Johnsen (surfer, iværksætter og ildsjæl), Stian Eide (formand for den lokale surfklub), Ejner Frøkjær (tidligere borgmester i Hanstholm Kommune), Jan Krogh (tidligere erhvervs- og udviklingschef i Thisted Kommune) og Preben Holler (formand for Klitmøller Borger- og Handelstandsforening). Interviewene blev foretaget i 2010 og er suppleret i 2014-15 med oplysninger fra Rasmus Johnsen. Derudover er diverse medieomtaler, debatindlæg og officielle dokumenter inddraget i vid udstrækning. Også de førnævnte studier har informeret arbejdet.

### 3.2. PIONEERERNE OG SUBKULTURENS INVASION

Da den tyske windsurfer Christian Dachs i 1981 var på vej til Norge for at besøge sin kæreste blev færgen fra Hanstholm aflyst på grund af en efterårsstorm. Ventetiden brugte han på at udforske kysten mod syd. Den kyststrækning han fik at se betød noget andet for ham end den gjorde for de fleste af dem, som færdedes der til daglig. Netop dette forblæste stykke af den danske vestkyst var i hans optik et jomfrueligt paradis for surferne, som blot ventede på at blive taget i brug.

Og det blev det så. Christian Dach vendte selv tilbage og samtidig spredtes rygten om det nyopdagede surferparadis, især i det tyske surfermiljø. I starten gik rygten fra mund til mund, men efterhånden blev det også til omtaler i diverse surf-magasiner og distribuering af små surferfilm fra området. Op gennem 1980'erne begyndte surferne fra nær og fjern – og især fra Tyskland – at valfarte til Thy hver sommer; i begyndelsen et beskedent antal pionerer, men ret hurtigt i et omfang, der antog karakter af en årlig surferinvasion. Sådan oplevede en stor del af de lokale beboere det i hvert fald. Området var ikke gearet til det store ryk-ind og surferne opførte sig ikke som de sædvanlige vestkyst-turister. Rasmus Johnsen har beskrevet invasionen som følger:

Surferne kom til Klitmøller på det nærmeste fra den ene dag til den anden. Det der tidligere havde været et stille og roligt samfund med stille og rolig turisme, forvandlede sig til centrum for (tysk) firser surfkultur med alt, hvad det indebar af liv og glade dage, langt hår, pangfarver, pandebånd, udstyr, kassebiler, autocampere og så videre. (Johnsen, 2007: 12).

Det surfspot som Christian Dachs i første omgang havde kastet sin kærlighed på lå ved Klitmøller, og fiskerlandsbyen blev hurtigt knudepunkt for de nye aktiviteter. Surferne gjorde området omkring Ørhagevej til deres midlertidige hjem i sommerperioden – ofte til stor gene for de lokale beboere. De uindbudne gæster slog sig ned, hvor de ville og tog ofte ikke notits af, om deres autocampere var parkeret i klitter, i forhaven eller på offentlig vej. I det hele taget herskede der i de første år en tilstand af udpræget anarki blandt surferne, som bidrog til det ofte konfliktfyldte forhold til lokalsamfundet.

Situationen blev ikke bedre af, at surfturisterne ikke viste sig at blive den indtægtskilde, som man måske kunne have forventet. De fleste var unge og relativt ubemidlede, men yderst passionerede i forhold til surf-sporten. Derfor var deres begrænsede midler ofte bundet i surf-udstyr, imens udgifter til rejsen og opholdet blev holdt på et absolut minimum. Der blev medbragt forsyninger hjemmefra og man overnattede hvor man ville. De lokale beboere måtte altså ikke blot trækkes med generne fra surferinvasionen; de havde heller ikke mulighed for at lukrere forretningsmæssigt på situationen, og dermed i det mindste blive økonomisk kompenseret.



Figur 3.1: Parkeringssituationen på en travl dag ved et af Thy's surfspots (Johnsen, 2007: 60)

Den dårlige stemning varede dog ikke ved, og de lokale beboere havde da heller ikke udelukkende været fjendtligt indstillet over for surferne. Mange var nysgerrige, og især de yngre indbyggere fattede interesse for de nye aktiviteter i lokalområdet (mødet mellem tyske surfere og lokale unge dannede blandt andet inspiration for kortfilmen *Surferne kommer* fra 1998). Flere begyndte selv at surfe og samtidig slog en håndfuld af de udefrakommende surfere sig permanent ned i Klitmøller. Det blev kimen til en bedre forståelse og dialog mellem surfere og lokalbefolkning. Samtidig spredtes surfaktiviteterne efterhånden som surferne begyndte at udforske kysten mod både nord og syd. Konflikterne havde i de tidlige år været tilspidset af, at stort set al aktivitet var koncentreret for enden af Ørhagevej i Klitmøller – et område som også i mange andre henseender fungerer som lokalsamfundets centrale mødested.

En begrænsende omstændighed i forhold til at skabe dialog var, at surferne i starten ikke var organiserede. Det ændrede sig i 1995, hvor den lokale surfklub North Atlantic Surf Association – i daglig tale NASA – blev etableret. Surfermiljøet fik dermed en samlet stemme, der lettede kommunikationen med både lokalsamfundet og Hanstholm Kommune. Det gjorde også, at der var en formel organisation, som kunne arrangere stævner, kurser og andre arrangementer under mere ordnede forhold end hidtil. Endelig gav det bedre mulighed for at skabe lidt mere disciplin i egne rækker i forhold til surfernes vaner og opførsel.

De surfere der engagerede sig i NASA var en blanding af tilflyttere og lokale, hvorved surfklubben også kom til at spille en fremtrædende rolle i den integration mellem surfere og lokalbefolkning som allerede var undervejs. Den nuværende formand i NASA, norske Stian Eide, som selv flyttede til Klitmøller i midten af 1990'erne giver her et eksempel på, hvordan surfklubben var med til at skabe forståelse og integration mellem surfere og lokalbefolkning:

Vores kasserer Tage (...) er lokal og han havde børn som han ville undervise og lære at windsurfe, og der fik han så masser af andre børn med også (...) Det er det, der har været bindeleddet mellem de lokale og de tilflyttere der var (...), fordi nu er det lige pludselig fiskernes børnebørn, der surfer og windsurfer. Og på den måde, så har man ligesom fået den fælles forståelse og accept for, at der er noget fremtid i det her. (Stian Eide, interview, 13.12.2010)

Perioden fra starten af 1980'erne og frem til starten af det nye årtusinde var altså præget af den eksplosionsagtige udvikling i antallet af surfgæster, der fandt sted i starten af perioden. Efter en konfliktpræget tid, hvor fronterne var trukket skarpt op, blev der efterhånden dannet grundlag for en begyndende integration mellem parterne. I den sidste del af perioden var der således overvejende tale om fredelig sameksistens. Blandt surferne blev der skabt en større grad af orden i egne rækker og blandt lokalbefolkningen var accepten og forståelsen højnet betragteligt. Udover surfklubbens arbejde og betydningen af, at en gruppe surfere nu var permanent bosat, så var det også af betydning, at den generation af surfere, der år efter år var vendt tilbage til Thy, nu var blevet ældre, havde stiftet familie og i de fleste tilfælde var blevet mere velhavende. Selvom mange af gæsterne var de samme, så havde det lokale indtjeningspotentiale altså forandret sig væsentligt, samtidig med at generne for lokalbefolkningen var blevet minimeret.

### 3.3. FRA 'SAVE MIDDLES' TIL 'COLD HAWAII'

Frem til omkring år 2005 havde udviklingen i det store hele været ukoordineret, og en egentlig strategisk udviklingsindsats fandtes ikke. Der var i udpræget grad tale om aktiviteter, der voksede op nedefra uden forankring i institutionelle rammer – selvom etableringen af NASA bidrog til en begyndende institutionalisering. Det ændrede sig i forbindelse med, at Hanstholm Havn og Hanstholm Kommune i sommeren 2005 stod over for en beslutning, der tilsyneladende ikke havde noget med surferne i Klitmøller at gøre. Havnen skulle udvides, og det var de involverede parter som udgangspunkt enige om skulle ske nordøst for de eksisterende havneanlæg. Et omfattende planforslag, som også omfattede opførelse af en række store vindmøller, blev udviklet og præsenteret af kommunen i samarbejde med Viborg Amt, og alt pegede i første omgang på en vedtagelse.

Havneudvidelsens placering viste sig imidlertid at falde nøje sammen med det mest anvendte surfspot langs kysten. Det gik blandt surferne under navnet *Middles*. Kystens naturlige knæk ved Hanstholm har i kombination med det kunstige havneanlæg skabt optimale forhold for windsurfing netop i det område, som var udpeget til de påtænkte anlægsarbejder. Først sent i den offentlige beslutningsproces blev man i surfermiljøet opmærksomme på, hvad der var under opsejling. Efter at have debatteret emnet i NASA tog surferne – i skikkelse af Rasmus Johnsen – initiativ til etableringen af en særskilt forening, der under navnet *Save Middles* (stiftet 08.08.2005) skulle mobilisere surfermiljøet og koordinere kampen for at redde det truede surfspot.

Strategien i *Save Middles* var ikke blot at protestere mod den planlagte havneudvidelse, men at overbevise beslutningstagerne om, at der fandtes bedre alternativer. Til det formål var det nødvendigt at inddrage eksperter, som kunne opstille alternative forslag med en autoritet som beslutningstagerne ikke kunne sidde overhørig. Men rådgivende

ingeniørfirmaer er dyre i drift, så foreningen havde behov for at rejse kapital i en fart. Via crowdfunding i både det danske og internationale surfermiljø lykkedes det på kort tid at indsamle godt 130.000 kr., som gik til udvikling af to alternative planforslag, som NIRAS blev hyret til at udarbejde. Udover den økonomiske støtte spillede det internationale surfermiljø også en strategisk rolle. Save Middles var således inspireret af lignende bevægelser andre steder i verden, hvor surfspots havde været truet af anlægsprojekter og privatisering af kysterne. Den internationale interesseorganisation *Save the Waves Coalition* fører fx en liste over 'truede bølger', som i starten af 2015 omfattede 17 forskellige surfspots fordelt på fem kontinenter (Save the Waves Coalition, 2015).

Samtidig rasede debatten i den lokale og regionale presse, hvor surfernes protester skiftevis blev mødt med blanke afvisninger og invitationer til dialog. Hanstholms borgmester Ejner Frøkjær (S) er et godt eksempel på de skiftende signaler. I starten af september udtalte han sig således i positive toner:

Vi er godt klar over, at vi har et surf-paradis heroppe, men vi troede kun, at det var en del af paradiset, der blev en smule indskrænket. Nu lyder det på windsurferne, som om det er den vigtigste del, og det kommer bag på mig, for jeg troede, at Klitmøller var hovedstedet. Men der er tale om et debatoplæg, og nu må vi se på det. Vi har intet imod surferne og betragter dem som en gevinst for vores lokal-samfund. (Jyllandsposten, 04.09.2005).

Få uger senere sammenlignede han til gengæld surferne med BZ'ere, der uden tilladelse brugte havnens ejendom til egne formål:

Det er som om surferne ønsker, at man skal have ondt af dem, fordi de ikke længe-re uden videre får lov til at bruge arealerne som hidtil. Det er som om nogen glemmer, at de egentlig aldrig har søgt og fået lov. (Thisted Dagblad, 21.09.2005).

Det er gennemgående for de tidlige lokalpolitiske debatindlæg, at surfernes aktiviteter ikke tillægges nogen særlig værdi, og at havnens erhvervsinteresser fremhæves som altafgørende. Tonen ændrer sig dog i løbet af efteråret, hvor blandt andet regionalpolitikere blander sig i debatten. Borgmesterens partifælle Helle Andersen så fx helt anderledes på sagen:

Det vil være himmelråbende tåbeligt at begrave et surferparadis i asfalt, beton og støjende vindmøller, når man i stedet kunne tænke fremadrettet og skabe et attraktivt og tillokkende miljø for surfere og dermed trække nye turister og vækst til området. (Thisted Dagblad, 30.09.2005).

Surferne selv gjorde i denne periode en del ud af at vise forståelse for havnens og kommunens interesser og italesætte idéen om, at disse ikke nødvendigvis var uforlignelige med en bevarelse af Middles-spottet. Derudover forsøgte surfklubben NASA at komme forestillingen om surferne som besættere til livs ved blandt andet at undskylde over for havnen, at Middles havde været brugt til et surfstævne uden havnens eksplicite tilladelse. Det var tilsyneladende denne konkrete hændelse, der havde fået blandt andre borgmesteren op i det røde felt. Undskyldningen indeholdt også en tak til havnen for at have ladet arrangementet forløbe uden indblanding (Thisted Dagblad, 26.09.2005).

Færdiggørelsen af surfernes alternative forslag til havneudvidelsen gav i starten af november anledning til en konkret dialog mellem parterne. Det mundede ud i en beslut-



ning om, at surfernes forslag skulle inkluderes i den efterfølgende VVM-undersøgelse på linje med havnens oprindelige forslag. Derudover benyttede Save Middles lejligheden til at foreslå borgmesteren, at der blev udarbejdet en masterplan for udvikling af wind- og kitesurfing i Thy. Ejner Frøkjær udtalte efterfølgende: *"Når vi er på den anden side af vores øvrige kontroverser om vindmøllerne, må vi overordnet set komme ud med nogle løsninger, som er væsentlig bedre end dem, vi i dag tilbyder områdets surfturister"* (Thisted Dagblad, 05.11.2005).

Også Dansk Sejlunion – som tidligt i processen havde udtrykt bekymring over anlægsprojektets placering i et høringssvar til Viborg Amt – gik på dette tidspunkt direkte ind i kampen for at redde surfspottet. Ligesom Save Middles lagde unionen vægt på de økonomiske udviklingsmuligheder, der lå gemt i surfsporten. Formand Carl Gerstrøm påpegede følgende:

Området har et enormt potentiale og er jo et guldæg for Thy. Hvis det udvikles og markedsføres f.eks. som det "Kolde Hawaii", rummer det ikke kun store muligheder for sporten, men i særdeleshed også for det lokale turist- og erhvervsliv. (Thisted Dagblad, 12.11.2005).

I løbet af efteråret 2005 forandredes forholdene mellem surfere, lokalbefolkning og kommunale myndigheder således væsentligt. Den mere og mere tilspidsede konflikt blev efterhånden afløst af konstruktiv dialog, som mandede ud i, at kommunen støttede op om udarbejdelsen af en masterplan for den videre udvikling af Cold Hawaii. I den efterfølgende proces blev også nabokommunerne Sydthy og Thisted involveret, eftersom surfernes aktiviteter spredte sig over alle tre kommuner.

Selvom der nu i princippet var enighed om, at surferne var velkomne, og at der skulle gøres noget for at støtte udviklingen af deres aktiviteter, så gik der alligevel adskillige måneder før intentionerne materialiserede sig i yderligere handling. Sydthy og Thisted Kommune havde relativt tidligt indvilget i at støtte indsatsen økonomisk, imens det gik mere trægt i Hanstholm, hvor uoverensstemmelserne stadig lurede under overfladen. Først i april 2006 kom der for alvor skred i processen, da også Hanstholm Kommune besluttede at afsætte midler til udvikling af surf-aktiviteter. Det udmøntede sig i, at Rasmus Johnsen, som havde været en vigtig drivkraft i Save Middles og varetaget kommunikationen med kommune og offentlighed, blev hyret til – i samarbejde med en arbejdsgruppe – at udvikle en masterplan for udviklingen af Cold Hawaii.

### **3.4. 'BUILDING THE COLD HAWAII'**

Masterplanen for Cold Hawaii blev offentliggjort i juni 2007 efter en proces, hvor Rasmus Johnsen og arbejdsgruppen havde gennemført interviews, fokusgrupper og møder med en lang række surfere foruden andre relevante aktører i området. Samtalerne med brugergruppen blev benyttet til at forsøge at sætte ord på, hvad Cold Hawaii betød for surferne selv. Det var også en anledning til at indsamle mere eller mindre konkrete forslag til tiltag, som kunne gøre brugernes oplevelse endnu bedre. Dialogen med områdets øvrige aktører omhandlede blandt andet de udfordringer og problemstillinger, som havde givet anledning til konflikt gennem årene. Der lægges i masterplanen vægt

på, at resultatet af denne proces ikke blot skal findes i selve planen, men i de nye og styrkede relationer, der blev skabt gennem dialogen (Johnsen, 2007).



Figur 3.2: Illustrationer fra masterplanens forslag for Ørhagevej i Klitmøller (Johnsen, 2007: 28f)

Som planlægningsdokument er masterplanen domineret af en række detaljerede forslag, der beskriver mulige indretninger af fysiske faciliteter ved de fem vigtigste surfspots i området. Udpegningen af netop de fem spots blev foretaget på baggrund af fokusgrupper, hvor brugerne blev bedt om at bedømme de 29 registrerede surfspots ud fra en række kriterier. De enkelte forslag indeholder (1) en redegørelse for spottets eksisterende brug og faciliteter, (2) illustrationer af de foreslåede faciliteter i form af kort og visualiseringer, (3) identificering af særlige udfordringer, og endelig (4) anbefalinger til den videre proces.

Et eksempel på masterplanens illustrationer af forslagene kan ses i figur 3.2, som viser masterplanens forslag til den fysiske udvikling omkring Rørhagevej i Klitmøller. Der blev især lagt vægt på, at udformning og arkitektur skulle understøtte en åben integration af surferkulturen og lokalsamfundets øvrige liv.

Udarbejdelsen af masterplanen gav i forbindelse med de fem topspots anledning til at få taget hånd om de konfliktende interesser, som enkelte steder fortsat var i spil mellem surfere, lodsejere, beboere og naturforkæmpere. Ikke i alle tilfælde førte det dog i første

omgang til en varig løsning. Det gælder fx ved det surfspot, der blandt surferne er kendt som Puddle eller Pytten og ligger ved Vandet Søes østlige bred, omtrent otte km øst for Klitmøller. Søen havde siden 2004 været genstand for en kamp om adgangs- og brugsret mellem surferne, lokale lodsejere og Danmarks Naturfredningsforening. Først i efteråret 2015 er der endelig skabt grundlag for en aftale, som alle tre parter kan enes om (Thisted Dagblad, 22.09.2015).

Ses der bort fra den del af dokumentet, som omhandler konkrete forslag til fysiske forbedringer ved de fem topspots, så fremstår masterplanen mere som en eklektisk idésamling end som et planlægningsdokument. Det er også tydeligt, at dokumentet har været en kærkommen anledning til at forklare, hvad surfing egentlig går ud på og til at fortælle historien om surferkulturens indtog i Thy. Masterplanen introducerer således surfsportens hoveddiscipliner, giver en overordnet indføring i surferkulturen og fortæller den lokale surferhistorie fra Thy. Der males et billede af surfing som en dynamisk fritidsaktivitet i konstant udvikling med Thy som et af de steder, hvor udviklingen finder sted.

I den mere eklektiske afdeling indeholder masterplanen overvejelser, anvisninger og idéer til kommunikation, markedsføring, uddannelsesmæssige tiltag, bosætning og events. Afslutningsvis udfoldes endvidere en bredere udviklingspolitisk vision, hvor man forestiller sig Cold Hawaii som en del af et friluftssamarbejde på tværs af Skagerak under navnet North Atlantic Adventure Axis. Klitmøller skulle positioneres som ét af en række centre på akse gennem opførelsen af Cold Hawaii Coastal Explorer Center, som blandt andet skulle indeholde folkefiskekøkken og grejbank. Idéen blev i 2007 præsenteret for Friluftsrådets nordvestjyske kreds, men er aldrig blevet realiseret. Masterplanen er i det hele taget ikke et dokument, der er blevet fulgt til punkt og prikke. Til gengæld er det tydeligt, at den har fungeret som afsæt og idébank for mange af de initiativer, som efterfølgende har set dagens lys.

### 3.5. REALDANIA OG MULIGHEDERNES LAND

Sideløbende med udarbejdelse af masterplanen havde Thisted Kommune i efteråret 2005 indledt et samarbejde med Realdania, som havde til formål at *"give et offensivt bud på, hvordan landdistrikterne og landsbyerne i de nye storkommuner, placerer sig i forhold til mulighederne i videns- og oplevelsesøkonomien"* (Realdania, 2005). De to projekter havde i første omgang ingen forbindelse med hinanden, men da Realdania i forbindelse med en forundersøgelse i 2006 begyndte at afholde borgermøder, blev de mødt af borgere, som bragte Cold Hawaii og surferne på banen, når de blev bedt om kreative input til udviklingsprojekter i Thisted Kommune (Nørgaard, 2014). Herefter begyndte Cold Hawaii at blive kørt i stilling som ét af de konkrete udviklingsprojekter, i det der siden blev til Mulighedernes Land med deltagelse af Thisted, Lolland og Bornholms Kommuner.

Masterplanens afslutning i sommeren 2007 viste sig derfor at være timet optimalt i forhold til indsendelse af projektforslag til Mulighedernes Land med ansøgningsfrist i oktober samme år. Realiseringen af de visioner og konkrete forslag, som blev udpenslet

i masterplanen afhang af, at der løbende skulle rejses økonomiske midler, og Mulighedernes Land kom derfor som sendt fra himlen: *"Indledningsvist var det jo pisseheldigt, at kommunen havde det her arrangement med fonden Realdania. Det bevirkede, at det her kunne lade sig gøre"* (Rasmus Johnsen citeret i Nørgaard, 2014: 70).

Helt konkret blev det ved hjælp af støtten fra Realdania gjort muligt at realisere to af forslagene til fysiske faciliteter ved Cold Hawaii's topspots. Det drejede sig om Reef i Klitmøller og North Side i Vorupør. Begge steder blev der etableret strandpromenader som forbedrede adgangen til kysten og skabte nye muligheder for liv og aktiviteter (se figur 3.3). I Klitmøller omfattede anlægsprojektet også nedrivning af Hummerhuset og opførelse af et nyt foreningshus med samme navn. Derudover blev der i Krik opført et forsamlingshus, hvor også surferne var indtænkt som brugergruppe. Hos Realdania blev de tre projekter samlet under overskriften 'Det gode liv ved kysten'. De blev fra 2007 til 2012 støttet med 13,2 mio. kr. (Realdania, 2015a).



Figur 3.3: Den færdiggjorte strandpromenade ved Ørhage under world cup stævnet i 2012 (eget foto).

### 3.6. NATIONALT CENTRUM FOR FRILUFTSAKTIVITETER

Arbejdet med masterplanen affødte også et bredere regionalt udviklingsprojekt, hvor Realdania ligeledes spillede en rolle. Surfereventyret fik flere aktører til at drømme om en udvikling baseret på friluftsaftiviteter mere generelt. Det udmøntede sig i, at Thisted Kommune tog initiativ til et forprojekt under titlen 'Thy som nationalt centrum for friluftsaftiviteter'. Siden blev også Morsø Kommune involveret, og projektet modtog støtte fra det regionale vækstforum (250.000kr). Grundidéen var, at erfaringerne fra surfing i kombination med den nyindviede Nationalpark Thy kunne udnyttes til at skabe bosætning og erhvervsudvikling baseret på et bredere udvalg af friluftsaftiviteter. Igen var det Rasmus Johnsen, der blev hyret til at udarbejde en masterplan. Dette arbejde blev afrapporteret i 2009 og indeholdt blandt andet brugerstudier baseret på 12 fokusgruppintervjuer med udøvere af forskellige fritidsaktiviteter:

Grupperne er fordelt på ornitologi, lystfiskeri (med stang), turcykling, vandring/trekking, mountainbike, orienteringsløb, klatring, golf, hav- og bølgekajak, ridning (udendørs i naturen), sejlads (i sejlads) og safari. (Johnsen, 2009: 76).

Rapporten indeholdt desuden en formulering af otte overordnede målsætninger, som Erhvervs- og Udviklingsafdelingen efterfølgende indvilgede i at arbejde henimod (Thisted Kommune, 2009). Målsætningerne omhandlede (1) helårsturisme, (2) turisterhvervsklynger, (3) bæredygtig turisterhvervsudvikling, (4) Nicheoplevelsesprodukter, (5) faciliteter for friluft(sidræts)aktiviteter, (6) friluft(s)orienterede uddannelser, (7) bosætning, og (8) tilbagevendende internationale begivenheder (Johnsen, 2009: 18).

Ligesom det gjorde sig gældende for Cold Hawaii masterplanen, så kan bestræbelserne på at indfri de otte målsætninger kun delvist spores i konkrete, opfølgende initiativer. Men på nogle områder ser rapportens konklusioner og de opsatte mål ud til at have haft betydning. På uddannelsesfronten har Thy-Mors HF & VUC fx opstartet HF-Cold Hawaii, hvor eleverne tilbydes en to-årig HF-uddannelse, der efter eget udsagn er struktureret på surfsportens præmisser: *"Som surfer ved du, at sporten er dybt afhængig af de altid skiftende vind- og bølgeforhold (...) For at du kan få det optimale ud af din yndlingssport samtidig med at du tager en uddannelse, er HF-Cold Hawaii struktureret på sportens præmisser"* (Thy-Mors HF & VUC, 2015).

Ellers er det fortrinsvist målsætningerne om tilbagevendende internationale begivenheder, bosætning og faciliteter, der for alvor er blevet fulgt op på. Nationalpark Thy Marathon blev afholdt første gang i 2009 som landets første nationalpark-løb. Ruten går rundt om Vandet Sø, og løbet afholdes i det tidlige efterår. Året efter blev der for første gang afholdt et world cup stævne i surfing ved Klitmøller (se også afsnit 3.7). Arbejdet med at forbedre faciliteterne var allerede i gang i forbindelse med det førnævnte Realdania-projekt, og det blev fuldført frem imod 2012. På bosætningsfronten har der især været fokus på at muliggøre kombinationen af arbejds- og fritidsliv på en måde, der er attraktiv for surfere med iværksættertrang og/eller beskæftigelse inden for kreative og vidensbaserede områder. Det kommer til udtryk i udviklingen af et såkaldt *co-working space*, hvor freelancere, iværksættere og fjernarbejdere deler både kontorfaciliteter, ideer og viden. I dag går projektet under titlen 'Matchmakingzonen', som gennemføres i samarbejde med lokale aktører med lignende ambitioner og udfordringer på Bornholm. Projektet er støttet med 5,125 mio. kr. af Realdania (Realdania, 2015b).

### 3.7. FRA LOKALE TIL GLOBALE EVENTS

Allerede med Building the Cold Hawaii fulgte et intensiveret fokus på events som en integreret del af udviklingsstrategien. NASA havde naturligvis været med til at arrangere surfstævner gennem årene, men det var først med tilføjelsen af en udviklingsstrategisk overbygning, at der for alvor blev sat gang i tanker og planer om at udvikle events, som kunne have mere end blot lokal interesse. Drømmen om et world cup stævne i Klitmøller fik ny næring, og fra omkring 2007 blev der arbejdet mere målrettet med at realisere den.

Surferne prøvede på det tidspunkt for første gang kræfter med begivenheder i større skala og med international bevågenhed. Det skete i forbindelse med henholdsvis Red Bull Storm Chase, NSP Soulfiles og Surfjoint. Red Bull Storm Chase er en årlig begivenhed, hvor udvalgte surfere inden for udvalgte områder på tværs af kloden jagter 'the

ultimate ride'. En af de udvalgte kyststrækninger var Thy, og de to danske deltagere var begge fra Klitmøller. Derudover var en stor del af det lokale surfermiljø involveret på forskellig vis (Johnsen, 2007: 17). NSP Soufiles er et mere konventionelt internationalt surfstævne, som i 2008 'fusionerede' med festivalen Surfjoint: *"This year Surfjoint has joined forces with the currently most well renowned international wave surf competition held in Denmark"* (NASA, 2008). Begge begivenheder gav både Cold Hawaii en del eksponering i internationale surferkredse og værdifulde erfaringer i forhold til afholdelse af større begivenheder med internationalt sigte.



Figur 3.4: Verdensmester Philip Köster under PWA World Cup Cold Hawaii i 2012 (Foto: John Carter)

Begivenhederne havde også forbindelse til surfernes 'charmeoffensiv' i forhold til lokalsamfundet og de kommunale aktører. NASA havde taget initiativ til 'Surfer 2 Surfer' projektet, som gik ud på at gøre surferne mere opmærksomme på deres egen adfærd i området og i særdeleshed på de gener, der blev påført lokalbefolkningen. Som navnet antyder, var målet at opfordre til øget selvjustits blandt surferne for at komme det negative lokale image til livs. Især var der fokus på de besøgende surfere, der valgte at overnatte i autocampere uden for campingpladserne. Begivenhederne blev brugt offensivt som anledning til at sprede budskabet – ikke mindst gennem de deltagende topsurfere, som kunne agere rollemodeller. Surfer 2 Surfer projektet modtog økonomisk støtte fra alle tre kommuner og er af Rasmus Johnsen blevet beskrevet som et vendepunkt i forholdet til lokalbefolkningen (Nørgaard, 2014).

Kronen på værket i forbindelse med de internationale begivenheder var PWA World Cup Cold Hawaii, som blev afholdt første gang i 2010. De tidligere begivenheder havde

både næret drømmen om, at det kunne lade sig gøre og sikret en kapacitetsopbygning, som var afgørende for at bestræbelserne i sidste ende bar frugt. Arrangementet har siden været årligt tilbagevendende, og fordi stævnet er placeret som det næstsidste i world cup sæsonen, er verdensmesterskabet flere gange blevet afgjort i Klitmøller. På figur 3.4 ses eksempelvis tyske Phillip Köster i gang med den præstation.

### 3.8. OPSAMLING

Det historiske udviklingsforløb, hvorigennem Cold Hawaii er blevet skabt, kan groft opdeles i fire perioder, som adskilles af en række skelsættende begivenheder:

1. **Den kaotiske pionertid** (1981-1995): Indledes med 'opdagelsen' af Reef-spottet ved Ørhage i Klitmøller.
2. **Mod ordnede forhold og bosætning** (1995-2005): Indledes med dannelsen af North Atlantic Surf Association.
3. **Save Middles og Building the Cold Hawaii** (2005-2010): Indledes med dannelsen af protestforeningen Save Middles og den efterfølgende igangsættelse af en strategisk udviklingsindsats for Cold Hawaii.
4. **Cold Hawaii på den store scene** (2010-): Indledes med afholdelsen af den første udgave af PWA World Cup Cold Hawaii.

## 4. LITTERATURSTUDIE OG BEGREBSUDVIKLING

### 4.1. DEFINITION AF FRITIDSKLYNGER

Den ovenstående redegørelse for udviklingen af Cold Hawaii i Thy er et konkret udtryk for det, der i denne rapport betegnes som en *fritidsklynge*. Dette begreb findes ikke i den eksisterende litteratur. Formålet med dette kapitel er derfor at tilvejebringe et konceptuelt grundlag for begrebet, som muliggør dets operationalisering i forhold til strategisk landdistriktsudvikling.

Fritidsklyngen defineres i dette projekt som **en geografisk koncentration af virksomheder, foreninger, grupper og personer**, som løbende er engageret i aktiviteter og events med direkte tilknytning til en bestemt fritidsinteresse eller en række nært beslægtede fritidsinteresser. Klyngens udvikling indebærer altså erhvervsudvikling, bosætning og fremvækst af nye foreninger med tilknytning til den eller de givne fritidsinteresser. Grundlaget for en sådan klynge består af to elementer: (1) **stedbundne ressourcer og** (2) **interessebaserede fællesskaber**. Denne definition søger at besvare, dels *hvad* der er geografisk koncentreret i klyngen, og dels *hvordan* denne koncentration opstår og udvikles. Koncentration forstås i denne sammenhæng ikke kun i sin kvantitative form, men også i forhold til typen og tætheden af relationer i klyngen. Det er ikke en definition, der søger at sætte en nedre kvantitativ grænse for, hvor stor en koncentration der skal til, før vi kan tillade os at anvende fritidsklyngebegrebet som en retvisende betegnelse. Det hænger sammen med, at begrebet udvikles med et strategisk og dermed fremadskuende sigte, snarere end et analyseredskab, som i retrospekt bruges til at vurdere en udvikling, der allerede har fundet sted.

I de følgende afsnit underbygges og nuanceres definitionen gennem inddragelse af elementer fra klyngelitteraturen (primært knyttet til økonomisk geografi), turismestudier og fritidsstudier, samt eksisterende viden om stedbunden oplevelsesøkonomi og praksisfællesskaber. Selvom der i rapporten som helhed anlægges et landdistriktsperspektiv, betyder det ikke, at fritidsklynger anses som et fænomen, der er begrænset til landdistrikter. De urbane subkulturer danner således også grundlag for fritidsklynger. Med det aktuelle formål for øje rettes fokus imidlertid udelukkende imod mulighederne for udvikling af landdistriktsbaserede fritidsklynger, herunder de særlige forudsætninger, der gør sig gældende i danske landdistrikter. Fritidsklynger antages desuden at være af særlig relevans i landdistrikterne, hvor de øvrige udviklingsmuligheder er mere begrænsede end i byerne.

### 4.2. BEGREBSLIGT AFSÆT I KLYNGELITTERATUREN

#### 4.2.1 ET FELT AF DIFFERENTIEREDE MEN BESLÆGTEDE TEORIER

Klyngebegrebet har siden starten af 1990'erne vundet udbredelse i både forskningslitteratur, myndighedsrapporter og økonomisk udviklingspolitik, især på regions- og byni-



veau. Her er det blevet anvendt til at beskrive og forklare, hvordan økonomisk aktivitet og udvikling har en tendens til geografisk koncentration, og hvordan tendensen under visse forhold bliver selvforstærkende. Især har der været fokus på, hvordan virksomheder i relaterede industrier samler sig i klynger, hvor de opnår konkurrencefordele over for virksomheder placeret andre steder. Især Michael Porters *The Competitive Advantage of Nations* fra 1990 har stået centralt i italesættelsen af klynger som *buzzword* blandt forskere og i policy-kredse. I bund og grund er der tale om en videreførelse og genfødsel af Alfred Marshall's teorier om industrielle distrikter (Martin, 2006) og af forskellige, mere eller mindre beslægtede, teorier om agglommerationsfordele, der florerede i 1950'erne – fx Perroux (1955/1971) om *growth poles*. Den første eksplicitte brug af klyngebegrebet i denne sammenhæng tilskrives normalt Czamanski's (1974) empiriske studier af industriens tendens til klyngeformation.

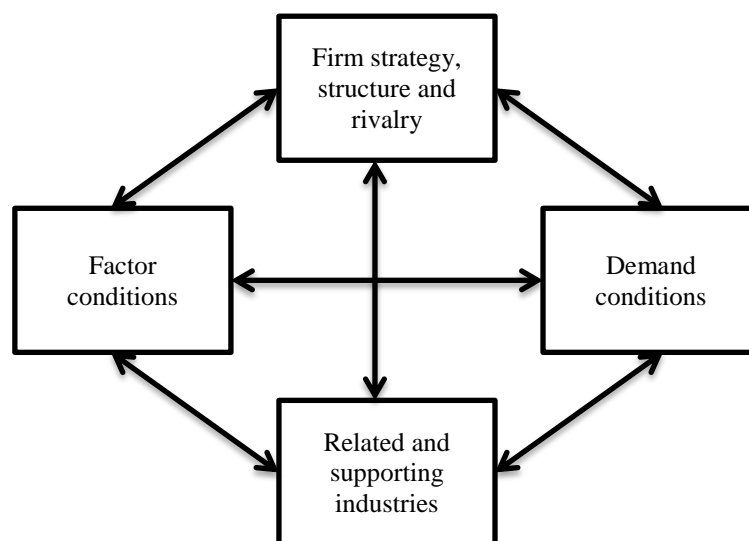
Selvom Porters klyngebegreb – og særligt den såkaldte diamant-model (se Porter, 1990: 72) – i dag har opnået en fremtrædende position i denne litteratur, så er der ikke tale om et ensrettet felt af klyngeteorier, som er etableret på et fælles fundament af grundantagelser. Klynge-litteraturen er som helhed snarere kendetegnet ved et fælles fokus på (1) de fordele (fx i form af øget afkast eller forskellige eksternaliteter), som en virksomhed kan opnå gennem bestemte lokaliseringer, og (2) betydningen af lokaliteters økonomiske specialisering (Asheim et al, 2006). Litteraturen spænder som sådan over en række mere specialiserede retninger med mere specifikke teoretiske fundamenter. På tværs af litteraturen figurerer Marshall og Schumpeter som prominente inspirationskilder, uafhængigt af om forfatterne i øvrigt bekender sig til evolutionær økonomisk teori, endogen udviklingsteori, porteriansk klyngeteori eller en anden niche inden for feltet.

I klynge-litteraturen sættes virksomheden eller industrien/branchen altså i centrum, og formålet med teorierne er først og fremmest at forstå, hvordan erhvervsudvikling finder sted i geografisk ulige mønstre gennem klynge-dannelser. Den store interesse i policy-kredse bygger på en formodning om, at teorierne kan anvendes som forståelsesmæssigt grundlag for forsøg på at påvirke de geografiske udviklingsmønstre i bestemte retninger. Det er da også udgangspunktet i denne rapport, hvor spørgsmålet er, om begrebet fritidsklynger kan have en berettigelse i strategisk landdistriktsudvikling i Danmark.

#### 4.2.2 FRITIDSKLYNGENS DIAMANTMODEL

Et nøgleelement i Porters klyngeteori er diamantmodellen, som blev introduceret med det formål at forklare, hvordan nationale økonomier opnår internationale konkurrencefordele. Han fremhævede, at der nødvendigvis må være tale om resultatet af et komplekst samspil mellem forskellige faktorer. Diamantmodellen er et forsøg på at gruppere disse faktorer – eller kilder til konkurrencedygtighed – i fire hovedgrupper som i samlet flok udspænder de horizontale og vertikale relationer, der er afgørende for, om der kan opnås konkurrencefordele (se figur 4.1). I litteraturen har modellen også i vid udstrækning været anvendt til at forklare innovationsprocesser. En kort introduktion af de fire aspekter er her på sin plads:

- *Factor conditions*: Omfatter produktionsfaktorer såsom råstoffer, arbejdskraft og infrastruktur. Der er tale om de grundlæggende forudsætninger for at kunne være konkurrencedygtig inden for en given branche. Der skelnes desuden mellem basale og avancerede faktorer.
- *Demand conditions*: Omfatter forudsætninger for afsætning af produkter/tjenesteydelser i form af et hjemmemarked.
- *Firm strategy, structure and rivalry*: Omfatter både forudsætninger for samarbejde og konkurrence i form af virksomhedernes organisering og interne konkurrencesituation.
- *Related and supporting industries*: Omfatter tilstedeværelsen af relaterede virksomheder både i og uden for produkternes værdikæde.



Figur 4.1: Porters diamantmodel (Porter, 1990: 72)

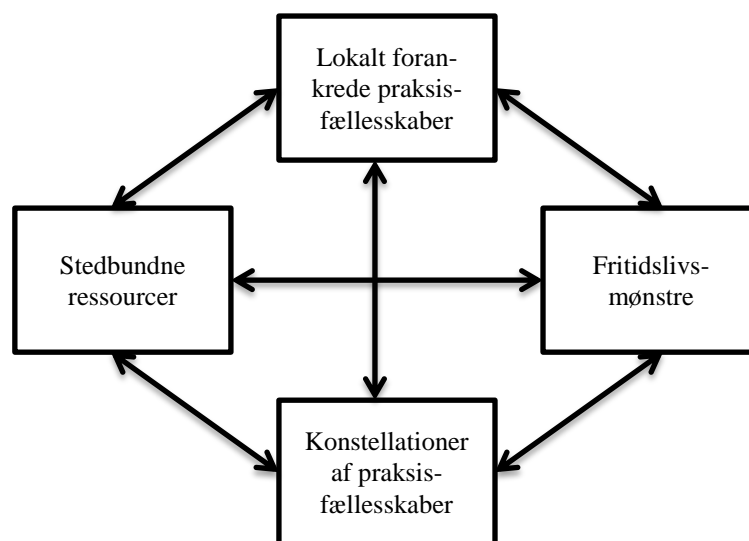
Diamanten er altså først og fremmest en model for, hvordan konkurrencefordele og innovationsprocesser opstår og reproduceres. Med udgangspunkt i denne logik anser Porter det som naturligt, at der opstår klynger, hvor de mest konkurrencedygtige (internationale) virksomheder inden for en bestemt branche samlokaliseres og opnår selvforstærkende konkurrencefordele på baggrund af deres geografiske lokalisering. Han definerer disse klynger således:

Geographic concentrations of interconnected companies, specialized suppliers, service providers, firms in related industries, and associated institutions (for example, universities, standards agencies, and trade associations) in particular fields that compete but also cooperate. (Porter, 1998: 197f).

Klyngerne er, ifølge Porter, kendetegnede ved, at interaktionen mellem de fire kilder til konkurrencedygtighed i diamantmodellen intensiveres på de lokaliteter, hvor de nævnte aktører samlokaliseres. Klyngelitteraturen er fyldt med eksempler på empiriske studier, der har forsøgt – og i nogen grad er lykkedes med – at dokumentere eksistensen af porterianske klynger. Mindre overbevisende er imidlertid forsøgene på at bevise, at klyngelokaliserede virksomheder rent faktisk er mere konkurrencedygtige end virksomheder lokaliseret uden for klyngerne (Martins & Sunley, 2011). I en dansk kontekst har

Engelstoft et al (2006) eksempelvis rejst tvivl om tekstilindustrien ved Herning/Ikast og møbelindustrien ved Salling reelt kan siges at have den klyngestatus, som blandt andre Erhvervs- og Industriministeriet tidligere havde tildelt dem.

Denne diskussion, som fylder meget i klynge litteraturen, har imidlertid ikke afgørende betydning for brugen af klyngebegrebet i forhold til fritidsaktiviteter, fordi begrebet ikke primært tages i anvendelse med henblik på at forklare eller forstå lokalisering af konkurrencedygtighed og/eller innovation. Som en forholdsvis simpel model for geografiske koncentrationers opståen og reproduktion danner diamantmodellen – uanset om den er velegnet som model for lokal, regional og national konkurrencedygtighed – alligevel et godt udgangspunkt for en overskuelig og operationaliserbar konceptualisering af fritidsklynger.



Figur 4.2: Fritidsklyngens diamantmodel

I fritidsklynger er det en fritidsaktivitet, der sættes i centrum. Der er muligvis virksomheder tilknyttet aktiviteten, men der er ikke primært tale om en virksomhedsklynge. Derudover er den afgørende forskel, at modellens fire elementer ikke kun skal opfattes som kilder til stedets konkurrencedygtighed og innovationsevne, men også som fritidsklyngens konstituerende bestanddele. Fritidsklyngens pendant til diamantmodellen er illustreret i figur 4.2. Horisontalt udspændes forudsætningerne for dannelse af en fritidsklynge af relationerne mellem stedbundne ressourcer og fritidslivsmønstre. Vertikalt er der tale om relationerne mellem det givne interessebaserede fællesskab og bredere konstellationer af praksisfællesskaber.

Sammenkædningen af en klyngetankegang og begrebet praksisfællesskaber er den centrale nyskabelse i modellen. I første omgang sættes praksisfællesskaberne dog af kommunikationsmæssige hensyn i parentes. De behandles separat i afsnit 4.5 og 4.6. De stedbundne ressourcer og fritidslivsmønstrene behandles tilsvarende i afsnit 4.3 og 4.4, hvorved alle fire hovedelementer er dækket ind. Inden da er det imidlertid nødvendigt at dvæle yderligere ved fritidsklyngebegrebets forankring i klynge litteraturen.

Selvom begrebet fritidsklynger ikke findes i den eksisterende litteratur, findes der dog eksempler på mere konventionelle klyngedannelser med fokus på fritidsaktiviteter. De mest markante eksempler i litteraturen er beskrevet af Stewart et al (2008) og Gabe & Allen (2004) og omhandler henholdsvis en tekstilklynge i Australien med tilknytning til surfing, og en serviceklynge i Maine (USA) med tilknytning til kajaksejlad. I begge tilfælde har klyngerne direkte forbindelse til en aktivitetsklynge i området, hvorved producenterne har let adgang til slutbrugerne. Dette fremhæves af forfatterne som en væsentlig kilde til klyngernes succes. Resultaterne har imidlertid ikke foranlediget forfatterne til at udvikle et særskilt begrebsapparat, som er i stand til mere eksplicit at indfange betydningen af nærhed mellem udøverne af en fritidsaktivitet og producenterne af deres udstyr. Dette er da også til dels omfattet af Porters *demand conditions*.

#### 4.2.3 DIAGONAL KLYNGEDANNELSE

Lidt simplificeret kan der skelnes mellem tre former for klyngedannelse: horisontal, vertikal og diagonal (Michael, 2008). Fritidsklynger er – ligesom turismeklynger (se afsnit 4.2.4) – af den diagonale variant. Denne er imidlertid karakteriseret ved at kombinere elementer af de horisontale og vertikale typer, og det er derfor nødvendigt kort at redegøre for alle tre. I grove træk kan man sige, at horisontal klyngedannelse overvejende er forbrugsorienteret, og vertikal klyngedannelse overvejende er produktionsorienteret, mens der i den diagonale form i højere grad er tale om en komplementær kombination.

Ved horisontal klyngedannelse er de involverede virksomheder som udgangspunkt konkurrenter, i og med at deres produkter falder inden for samme kategori. Det er med andre ord virksomheder, der er placeret i samme led af branchens værdikæde og henvender sig til de samme kunder. Fordelen ved at være placeret i klyngen er, at det store udbud af varer inden for samme kategori i sig selv kan tiltrække kunder (Michael, 2008). Et åbenlyst eksempel er de større byers detailhandelscentre, hvad enten det drejer sig om midtbyens shoppingområder eller de store butikcentre i forstæderne. Men simpel samlokalisering skaber ikke i sig selv en klynge. Det der er karakteristisk i både midtbyen og butiksentret er, at de konkurrerende virksomheder aktivt og strategisk samarbejder om at optimere udnyttelsen af deres samlokalisering. Det er i alle virksomhedernes interesse at samarbejde om at tiltrække så mange potentielle kunder til området som muligt. Først når kunderne er til stede, tager den indbyrdes konkurrence over.

Vertikal klyngedannelse er ganske anderledes. Her samlokaliseres virksomheder, der befinder sig i forskellige led af branchens værdikæde. Fordelen ved samlokalisering er her, at den enkelte virksomhed har nem adgang til underleverandører og andre samarbejdspartnere. I den vertikale klynge bliver det endnu tydeligere, at samlokaliseringen ikke er nok i sig selv. Der er behov for kompleks koordinering og avancerede kontaktflader mellem de enkelte virksomheder og aktører i klyngen, hvis der skal kunne drages fordel af klyngelokaliteten (Michael, 2008). I den eksisterende forskning har der været en udpræget tendens til at fokusere på denne form for klynge med en specifik orientering mod de mekanismer og dynamikker, der er fordrende for øget innovation som kilde til konkurrencedygtighed blandt klyngens virksomheder. Mange forskere har i den forbindelse været dybt fascinerede af en række særligt succesfulde klyngedannel-

ser; først og fremmest de højteknologiske klynger Silicon Valley i Californien og omkring Boston i Massachusetts, samt de industrielle distrikter i Norditalien, der ofte optræder under fællesbetegnelsen 'det tredje Italien'. Det var i udpræget grad empiriske studier af disse områder, der dannede udgangspunkt for klyngelitteraturens opblomstring i 1990erne (Martins & Sunley, 2006).

Den sidste form for klyngedannelse er den diagonale. Klyngen består her af et mere varieret mix af virksomheder, som er placeret i forskellige typer af relationer med hinanden. Der er altså elementer af både den horisontale og den vertikale klynge, men der er ikke blot tale om en 'restkategori', hvor alt det der ikke helt passer ind i de to øvrige kategorier kan placeres. Det der karakteriserer relationerne mellem virksomheder i den diagonale klynge er nemlig, at de komplementerer hinanden. Det betyder, at værdien af den enkelte virksomheds produkter afhænger af de produkter, som udbydes af andre virksomheder i klyngen. Ligesom i den horisontale klynge drages der fordel af klyngelokaliseringen via adgangen til et fælles kundeopland, men på baggrund af et mere komplekst samspil virksomhederne imellem. Det er ikke nok at samarbejde om at lokke kunder til. Produkternes udbud og levering skal også koordineres, så produktstyrkerne udnyttes (Poon, 1994; Michael, 2008).

#### 4.2.4 TURISMEBASEREDE MIKROKLYNGER

Fritidsklyngen er som nævnt ikke eksplicit behandlet eller defineret i eksisterende forskningslitteratur, men der findes beslægtede begreber, som kan bidrage til en begrebsudvikling. De fritidsklynger, som denne rapport søger at henlede opmærksomheden på, deler således i store træk kendetegn med turismens mikroklynger (Michael, 2008). Der er i grunden blot tale om en bredere fundering af begrebet, hvor turister opfattes som en særlig gruppe af deltagere i bestemte fritidsaktiviteter. Kundegrundlaget for klyngens virksomheder udgøres imidlertid af en kombination af lokale beboere og tilrejsende turister, og det er i bund og grund dette forhold, der søges fremhævet ved brugen af fritidsklyngebetegnelsen. I en beslægtet gren af litteraturen er begrebet industrielle distrikter også blevet forsøgt importeret til turismeområdet (fx Hjalager, 2000).

Turismeklynger fremstår altså relevante som begrebsligt afsæt. De betegnes af Michael (2003; 2007; 2008) som særlige former for mikroklynger, hvor klyngedannelsen foregår diagonalt som beskrevet i forrige afsnit, dvs. mellem virksomheder og andre aktører, som komplementerer hinanden. Der er altså tale om, at den ene virksomheds produkter bidrager til at højne værdien af de andre virksomheders produkter og vice versa (se også Poon, 1994). Det sker, når turisterne sammensætter deres oplevelser på destinationen ved at forbruge en række forskellige produkter, der udbydes af små specialiserede virksomheder. Deres samlede tilfredshed med oplevelsen – og dermed værdien af de enkelte produkter – afhænger ikke kun af produkternes individuelle kvalitet, men af 'hele pakken' (Michael, 2008: 298). Derfor kan der være et særligt incitament til samarbejde blandt samlokaliserede turismevirksomheder, der udbyder potentielt komplementære produkter. Denne form for samarbejde mellem konkurrerende aktører er undersøgt empirisk af Lorgnier & Su (2014), som viste, hvordan non-profit aktører inden for

forskellige former for vandsport langs den franske nordkyst forfulgte en række samarbejdsstrategier rettet imod hinanden, samt kommercielle og offentlige aktører.

Mikroklyngebetegnelsen henviser til flere forskellige aspekter af turismeklyngers natur. For det første er omfanget – målt på antal virksomheder, omsætning, beskæftigelse mv. – oftest meget beskedent i sammenligning med de industrielle klynger, som klyngeteoretikere normalt forholder sig til. Det gælder i særlig udtalt grad, når klyngen er placeret i et landdistrikt. For det andet henvender klyngens virksomheder sig til et mikromarked, dvs. et specialiseret nichemarked, hvor det i forbindelse med både turisme- og fritidsaktiviteter overvejende er en forudsætning, at kunden er fysisk til stede. Endelig er der for det tredje tale om en klynge, hvor flertallet af de involverede virksomheder er meget små og drives lokalt. I turismeklynger kan tilstedeværelsen af internationale hotelkæder, turoperatører mv. dog have stor betydning for klyngens rumlige dynamik. Bortset fra disse multinationale aktører er flertallet af den turismebaserede mikroklynge virksomheder desuden kendetegnet ved ikke at være udpræget vækst- og profitorienterede. I betragtning af virksomhedernes størrelse er det således også begrænset, hvor mange arbejdspladser en sådan mikroklynge kan forventes at generere i lokalområdet. Mange virksomheder har få eller ingen ansatte, og den lønarbejderbeskæftigelse, der genereres, er ofte sæsonbetonet.

Hovedmotiverne for at drive virksomhed i turismebaserede mikroklynger er ofte livsstils- og/eller interessebaserede, og de indtjeningsmæssige ambitioner rækker derfor ikke nødvendigvis meget længere end til at sikre indehavernes og eventuelle ansattes levebrød (Thomas, 2003). Yderligere profit hilses i sådanne tilfælde velkommen, men er ikke af afgørende betydning for virksomhedernes strategi. Den livsstilsbaserede motivation betyder også, at virksomhedsejere ofte er villige til at fortsætte driften selvom profitabiliteten er meget lav. Det afgørende er, om indtjeningen er tilstrækkelig til at opretholde et acceptabelt levestandard. Der er endvidere noget der tyder på, at sammenhængen mellem livstilsbaseret iværksætteri og turisme er blevet mere udtalt: *”Lifestyle entrepreneurship is (...) becoming more closely linked to travel, as creative entrepreneurs discover attractive locations through travel and decide to settle there”* (Richards & Wilson, 2007: 272). For andre virksomheder i klyngen er turisme blot en supplerende indtægtskilde, som det fx er tilfældet med landbrug, der på forskellig vis diversificerer driften med turismeaktiviteter. Heller ikke her er profitmotivet nødvendigvis dominerende. Flere studier har således antydnet, at det sociale udbytte af turismeaktiviteter ofte er vigtigere for de aktører, der udbyder turisme produkter som en supplerende del af driften (fx Keen, 2003).

Det står på baggrund af disse forhold klart, at der er en tæt sammenhæng mellem beskæftigelse og iværksætteri i turismebaserede mikroklynger, da mange af de beskæftigede er selvstændige iværksættere. Sammenlignet med andre typer af klynge dannelse spiller iværksætteri da også en særlig rolle her. Tilføjes af nye virksomheder til klyngen sker således oftest i form af nystartede mikrovirksomheder, og langt sjældnere i form af etablerede virksomheders relokalisering. En markant undtagelse er igen hotelkæder og andre internationale operatørers lokaliseringstrategier. Disse bliver dog først for alvor relevante i modne klynger, hvor sådanne aktører kan overbevise om, at der er den nødvendige kritiske masse af forbrugere og dermed et tilstrækkeligt indtægtsgrundlag.

Den eksisterende viden om turismens mikroklynger bidrager således til forståelsen af fritidsklynger i tre henseender. Fritidsklynger antages – i lighed med turismeklynger – at være kendetegnet ved at være (1) diagonale klyngedannelser, (2) livstils motiverede, og (3) iværksætter-i-drevne. Den diagonale klyngedannelse kommer til udtryk ved, at virksomheder og andre aktører i en succesfuld fritidsklynge må formodes at bestå af komplementære enheder, der hver især bidrager til at højne værdien af hverandres produkter og aktiviteter. Det komplementære involverer ikke blot klyngens virksomheder, men også lokalsamfundets øvrige aktører.

Livstils motivationen har grundlag i, at flertallet af fritidsklyngens aktører må formodes at være livsstilsorienterede fremfor vækstorienterede, med et deraf følgende fokus på at skabe et levegrundlag fremfor at generere profit. Det fremgår fx af et studie af den britiske *kit car* industri, hvor Raven & Pinch (2003: 53) konkluderede som følger:

The founder-owners of kit car companies are not expansionist, profit-maximizing entrepreneurs but typically kit car enthusiasts extending their leisure interests. (...) The relatively low aspirations of these founder-owners reflect their status as 'life-style' businesses and they should not be confused with other rapid-growth high-technology sectors.

Den iværksætter-i-drevne natur kommer til udtryk ved, at lokalt iværksætteri må formodes at spille en særlig væsentlig rolle i fritidsklyngens dannelse og løbende udvikling. Iværksætter-begrebet inkluderer i denne sammenhæng ikke blot opstart af virksomheder, men også socialt og kulturelt iværksætteri. Endvidere fremstår iværksætternes lokale forankring og translokale forbindelser som et potentielt vigtigt aspekt.

#### 4.3. STEDBUNDNE RESSOURCER SOM LOKALT UDGANGSPUNKT

De følgende fire afsnit (4.3-4.6) omhandler hver for sig de fire bokse i fritidsklyngens diamantmodel (figur 4.2). Formålet er at få udfoldet, hvad der isoleret set 'gemmer sig' i fritidsklyngens hovedelementer. I hvert afsnit redegøres der for, hvad litteraturen og den eksisterende viden på området har at bidrage med. I første omgang 'ignoreres' relationerne mellem boksene således. Disse behandles til gengæld indgående i kapitel 6.

Den første boks indeholder de stedbundne ressourcer. Ligesom Porter skelner mellem basale og avancerede *factor conditions* er det her relevant at indføre en skelnen mellem naturgivne (basale) og samfundsrelaterede (avancerede), stedbundne ressourcer. Førstnævnte omfatter landskaber, naturfænomener, flora og fauna, klimatiske forhold mv. I de fleste tilfælde kan det selvfølgelig diskuteres, hvorvidt landskaber er naturgivne eller samfundsskabte, og i en dansk sammenhæng er der i overvejende grad tale om kultur-landskaber, som kan henregnes under den samfundsskabte kulturarv. I stedet for at omtale hele landskaber som naturgivne ressourcer, er der således ræson i at fokusere på forskellige landskabselementer, hvoraf nogle kan betegnes som overvejende naturgivne og andre som overvejende samfundsskabte.

De samfundsrelaterede, stedbundne ressourcer omfatter alle de øvrige lokale forhold, som kan have betydning i forbindelse med udvikling af fritidsaktiviteter. Begreber som

human, social og symbolsk kapital kan med fordel bringes i spil i denne sammenhæng. Men de samfundsrelaterede ressourcer omfatter også mere håndgribelige (materielle) forhold som infrastruktur og faciliteter. Ydermere kan samfundsøkonomiske strukturer udgøre en potentiel ressource i form af fx lave grundpriser og leveomkostninger, og gode forhold for iværksættere. I forbindelse med de forskellige kapitalformer kan der henvises til Sørensen (2015) undersøgelse af sammenhængen mellem befolkningsmæssige udviklinger og naturkapital, fysisk kapital, økonomisk kapital, human kapital, social kapital og symbolsk kapital.

En opgørelse af de stedbundne ressourcer kan være gavnlig i udviklingsstrategisk sammenhæng, men som Svendsen & Sørensen (2007) har påpeget, så er det vigtigt at skelne mellem et lokalområdes 'reserve' af ressourcer og de lokale aktørers evne til at udnytte ressourcerne. I et studie af to danske landsogne med sammenlignelige reserver af håndgribelige, stedbundne ressourcer konkluderede de, at forklaringen på deres markant forskellige udviklingsretninger med stor sandsynlighed skulle findes i netop den lokale evne til at udnytte ressourcerne, som i højere grad kommer til udtryk i de mere uhåndgribelige (immaterielle) ressourcer.

Med direkte reference til fritidsaktiviteter har et fransk studie vist, hvordan der er en nøje sammenhæng mellem regionale specialiseringer inden for outdoor aktiviteter og variationer i de naturgeografiske forhold (Hautbois et al, 2003). Udover at eftervise den intuitive sammenhæng mellem den naturgivne mulighed for forskellige outdooraktiviteter og de geografiske mønstre i udbredelsen af deres reelle praktisering, antydede studiet også mere nuancerede forskelle, hvor det geografiske mønster i højere grad hang sammen med de kulturgeografiske variationer. Eksempelvis forklares overrepræsentationen af sejlsport i Bretagne af en regional kulturarv, der er præget af tættere forbindelse til havet end i de fleste andre franske kystregioner (Hautbois et al, 2003: 253).

## **4.4. FRITIDSLIVSMØNSTRE I FORANDRING**

### **4.4.1 INDLEDNING**

Klyngelitteraturen har bidraget med en overordnet ramme for fritidsklyngebegrebet og antydte nogle af fritidsklyngens særlige karakteristika. Dette afsnit bevæger sig dybere ind i klyngens indhold: fritidslivet. Det gøres dels via en redegørelse for fritidslivets generelle forudsætninger og udviklingsmønstre og dels via en fokusering på en særlig gruppe af fritidsudøvere, som spiller en nøglerolle i fritidsklyngen. Afsnit 4.4.2 omhandler således forandringer knyttet til arbejdstid og arbejdssted som forudsætning for fritidslivet, imens afsnit 4.4.3 introducerer begrebet 'seriøse fritidsudøvere' og udfolder denne gruppes særlige rolle i fritidsklyngen.

### **4.4.2 ARBEJ DSTID OG -STED SOM FORUDSÆTNING FOR FRITIDSLIV**

En central forudsætning for udvikling af fritidsklynger findes i de bredere mønstre i befolkningens fritidsliv. Nye fritidsaktiviteter kommer til og opnår popularitet, imens andre er i tilbagegang. Samtidig forandres mulighederne for at engagere sig i en fritids-



aktivitet løbende som følge af ændringer i fx disponibel indkomst og fritid. I det hele taget spiller balancen mellem arbejds- og fritidsliv en nøglerolle.

Den internationale forskningslitteratur inden for fritidsstudier var i mange år præget af en forventning om, at befolkningens arbejdstid ville fortsætte den nedadgående tendens, som prægede de første årtier efter Anden Verdenskrig. Som det fremgår af tabel 4.1 kom denne forudsigelse ikke til at holde stik. Det markante fald i arbejdstid stagnerede både i Danmark og i OECD-landene som helhed, således at danskerne ved årtusindeskiftet i gennemsnit arbejdede stort set det samme antal timer på et år som i 1973. Schor (2006) fremhæver desuden USA som et eksempel på, at udviklingen nogle steder er vendt, så den gennemsnitlige arbejdstid nu er stigende. Om det skal opfattes som et forvarsel om, hvilken udvikling de øvrige OECD-lande har udsigt til i fremtiden er dog mere usikkert.

**Tabel 4.1: Årlige arbejdstimer pr ansat 1950-2000 (uddrag fra Schor, 2006: 208)**

	1950	1960	1973	1980	1990	2000	Forandring 1950-1980	Forandring 1980-2000
Danmark	2.071	1.929	1.580	1.582	1.492	1.541	-24 %	-3 %
OECD	2.123	2.050	1.845	1.746	1.677	1.626	-18 %	-7 %

Arbejdstiden er væsentlig for fritidslivet, fordi den sætter de overordnede tidsmæssige rammer for udøvelse af fritidsaktiviteter. Derfor var forventningen om fortsat nedgang i arbejdstiden også forbundet med en forventning om, at fritidslivet ville komme til at fylde mere i befolkningens dagligdag. Fritidsindustrien fremstod på denne baggrund som en sektor med et betragteligt potentiale for økonomisk vækst, fordi det fritidsorienterede forbrug nødvendigvis måtte stige. Men selvom befolkningens gennemsnitlige fritid altså er stagneret, så er det fritidsorienterede forbrug alligevel fortsat den opadgående kurve. Beregninger fra Dansk Erhverv viser således, at den fritidsorienterede andel af danskernes forbrug fra 1955 til 2007 er steget fra 18 til 31 % (Dansk Erhverv, 2013: 4).

En væsentlig del af forklaringen på denne udvikling er stigende lønninger, som løbende har givet større dele af befolkningen bedre mulighed for at etablere et forbrugsmønster, som ikke blot involverer basale fornødenheder. Desuden fortæller det samlede 'time-regnskab' ikke hele historien om forandringer i befolkningens arbejdstidsmønster. Ved hjælp af OECDs arbejdsmarkedsstatistik kan der skabes et lidt mere detaljeret billede. I tabel 4.2 opdeles de beskæftigede danskere i grupper baseret på, hvilket arbejdstidsinterval de falder inden for.

Det skinner naturligvis igennem, at en 37 timers arbejdsuge fortsat er normen i Danmark, men der kan også observeres nogle markante forskydninger fra 2000 til 2014. Først og fremmest er der sket en halvering af gruppen, som arbejder mere end 40 timer pr. uge. Forandringen skete forholdsvist pludseligt omkring den økonomiske krises indtræden og blev ledsaget af en kraftig forøgelse i gruppen, der arbejder fra 35 til 39 timer pr. uge. Imens disse bevægelser umiddelbart må tilskrives krisen, så forholder det sig anderledes med gruppen, som arbejder fra 1 til 19 timer pr uge. Denne gruppe

udviser en stabil forøgelse gennem hele perioden med en samlet stigning på 47 % i forhold til antallet i år 2000. Selvom den gennemsnitlige arbejdstid på tværs af de beskæftigede altså er relativt stabil, så sker der væsentlige interne forskydninger i arbejdsstyrken. For befolkningens fritidslivsmønstre er det særlig interessant, at en voksende gruppe arbejder mindre end 19 timer pr. uge.

**Tabel 4.2: Udvikling i ugentlige arbejdstimer i Danmark (1000 medarbejdere). (OECD, 2015).**

Ugentlige arbejdstimer	2000	2002	2004	2006	2008	2010	2012	2014
1 til 19	247	254	283	308	325	334	347	364
20 til 29	162	165	181	190	182	183	173	169
30 til 34	236	237	258	265	280	267	272	261
35 til 39	1.321	1.344	1.299	1.253	1.669	1.589	1.555	1.558
40 og mere	706	703	697	768	391	326	337	356

De forandrede fritidslivsmønstre kan imidlertid ikke indfanges alene gennem den generelle arbejdstidsstatistik. Andre, mere kvalitative, forandringer må inddrages for at tegne et mere fuldkomment billede. Den relativt stabile tidsmæssige balance mellem arbejds- og fritidsliv dækker således over forandringer i organiseringen af arbejdslivet, som er så gennemgribende, at de også har betydning for organiseringen af fritidslivet (Godbey, 2004), også selvom det samlede 'timeregnskab' ikke forskydes nævneværdigt. Det drejer sig først og fremmest om en stigende tendens til fleksibilitet i både arbejdstid- og sted. Den fordristiske arbejdsdag med faste tider og en klar adskillelse af hjem og arbejdsplads er ikke så dominerende, som den har været, og det har betydning for fritidslivets organisering. Endvidere sker der en bevægelse mod en delvis afkobling af arbejdssted og beskæftigelsesmuligheder, som Dredge (2001) har beskrevet således:

Advances in communications technology, growth in 'footloose' occupations (requiring only infrequent contact with the centre of production), increases in home-based occupations, and growth in levels of 'unearned income' have resulted in a weakening of links between workplace and income. (Dredge, 2001: 291f).

Selvom der ikke er tale om muligheder, der åbnes for arbejdsstyrken som helhed, så har det alligevel betydning, når denne afkobling bliver mulig for dele af arbejdsstyrken i varierende afskygninger. I henhold til fritidsklyngen betyder det blandt andet, at tidssvarende teknologisk infrastruktur kommer til at fremstå som en væsentlig forudsætning for at skabe den fritidsbaserede bosætning, som er et bærende element i klyngedannelsen.

Den aktuelle udvikling i Danmark med hensyn til fleksibiliteten i arbejdstid og –sted er belyst gennem Arbejdskraftundersøgelsen, som viser, at der især frem mod finanskrisens begyndelse var en stigende tendens til både hjemmearbejde og flekstid, som dog siden er stagneret. Andelen af beskæftigede med henholdsvis flekstid og hjemmearbejde er endvidere størst i aldersgrupperne 35-44 år (35 %), 45-54 år (33 %) og 55-64 år (30 %), imens den er lavere for aldersgruppen 25-34 år (26 %) og endnu mere markant hos de 15-24 årige (5 %) (Danmarks Statistik, 2015a; 2015b). Også på tværs af brancher er der markante forskelle, om end data i den forbindelse kun er tilgængelige for flekstid.

Den største andel af beskæftigede med flekstid findes således inden for brancherne 'Information & Kommunikation' samt 'Finansiering & Forsikring' (61 % i begge tilfælde), imens den mindste andel findes i 'Bygge & Anlæg' (16 %) (Danmarks Statistik, 2015c). Den øgede fleksibilitet i arbejdslivets organisering åbner nye muligheder, men skaber også et behov for en tilsvarende fleksibilitet i fritidslivet. Faste skemalagte aktiviteter bliver sværere at indpasse, men der opstår også mulighed for at kombinere arbejdsopgaver og fritidsfornøjelser på nye måder.

Det danske fritidsliv viser da også tegn på forandring. Søren Andkjær har især fokuseret på friluftslivet og giver denne overordnede karakteristik af den aktuelle udvikling:

Mange nye aktiviteter er kommet til og der er sket en differentiering i de enkelte aktiviteter (...). Nye målgrupper dyrker friluftsliv bl.a. mange ældre, og friluftslivet organiseres på nye måder, fx via uformelle og virtuelle netværk. Ny teknologi og grej, fx GPS og apps, har skabt nye muligheder og nye aktiviteter. (Andkjær, 2014: 12).

Samtidig med at forandringer i arbejdslivet skaber nye forudsætninger for fritidslivet, sker der altså også væsentlige forandringer internt i fritidssektoren, som ikke har direkte forbindelse til den udvikling, som hidtil er beskrevet. Overordnet peger Andkjær på fem tendenser, som er værd at have for øje: (1) øget tilgængelighed, (2) stigende interesse for simple aktiviteter, (3) fokus på tilegnelse af tekniske færdigheder, (4) fokus på ekstremer, og (5) hybrid-aktiviteter og differentiering. Især de sidste tre punkter er interessante, fordi de knytter an til segmentet af såkaldte 'seriøse fritidsudøvere', som viser sig at spille en særlig rolle i forbindelse med dannelsen af fritidsklynger.

#### 4.4.3 SERIØSE FRITIDSUDØVERE SOM KERNEGRUPPE

Tidligere tiders formodning om, at fritiden ville komme til at fylde mere er altså blevet afløst af et fokus på, hvordan relationen mellem arbejde og fritid forandres med betydning for begge aspekter af hverdagslivet. Eller som Godbey (2004: 7) pointerede: "*Work will intrude into every aspect of life including leisure, and leisure will intrude into work.*" Denne delvise sammensmeltning af arbejde og fritid kommer blandt andet til udtryk i begrebet *serious leisure*, som blev introduceret af Stebbins (1982). Han henlede opmærksomheden på grupper af særligt seriøse fritidsudøvere, som var villige til at indrette deres dagligdag, forbrugsmønstre og arbejdsliv med henblik på at optimere mulighederne for udøvelse af deres fritidsinteresse. Mere præcist har Stebbins (2007) defineret 'seriøs fritid' som:

the systematic pursuit of an amateur, hobbyist, or volunteer core activity that people find so substantial, interesting, and fulfilling that (...) they launch themselves on a (leisure) career centred on acquiring and expressing a combination of its special skills, knowledge and experience. (Stebbins, 2007: 5).

Denne gruppe er af særlig betydning for forståelsen af fritidsklynger, fordi klyngernes eksistens beror på tilstedeværelsen af en kritisk masse af personer med denne attitude til balanceringen af arbejds- og fritidsliv. Selvom der ikke findes pålidelige tal for, hvor mange seriøse fritidsudøvere der er, så viser de statistiske kilder, som hidtil er præsentere-

ret, at flere mennesker i dag befinder sig i en arbejdsmæssig situation, som muliggør en sådan livsstil.

Stebbins karakteristik af seriøse fritidsudøvere er derfor værd at kaste et nærmere blik på. Han fremhæver, at denne gruppe fremviser en særlig vedblivende ihærdighed, hvor man søger at 'gøre karriere' inden for ens fritidsdisciplin(er). Karriere skal i denne forbindelse ikke forstås i konventionelle arbejdslivstermer, men som en række præstationer og milepæle, der inden for fritidsdisciplinens egen sociale verden giver anerkendelse, respekt og status. Eksempelvis kan det være et vigtigt skridt for en triatlonudøver at gennemføre en *iron man*, imens det for en surfer kan dreje sig om at mestre bestemte manøvrer eller at have surfet ved særligt berømte/berygtede surfspots. Den seriøse fritidsudøver kan altså beskrives som et udpræget karrieremenneske, der blot lægger større vægt på fritidskarrieren end på erhvervskarrieren. Nogle formår at kombinere de to, imens arbejdslivet for andre blot bliver et middel i forfølgelsen af fritidskarrieren.

Når prioriteringen af arbejds- og fritidsliv på den måde vendes på hovedet, kan det få iøjnefaldende implikationer for både dagligdagens tilrettelæggelse og beslutninger om fx bosætning og beskæftigelse. Surferen har fx brug for adgang til gode surfspots og fleksible arbejdstider, imens ski-entusiasten måske foretrækker intensivt, sæsonbaseret arbejde i sommerhalvåret, som kan facilitere maksimal udnyttelse af vinterperioden. Præferencerne afhænger således meget af fritidsaktivitetens karakter, men den centrale pointe er i første omgang, at det er fritidsinteressen, som er omdrejningspunktet.

De sociale verdener (se Unruh, 1980), som opstår omkring de forskellige fritidsdiscipliner, kan være forbundet med særlige normer for alt fra opførsel til påklædning, som den enkelte udøver konstant må forholde sig til. Udover den fritidsstyrede tilrettelæggelse af dagligdagen indebærer individets tilknytning til fritidsaktiviteternes subkulturer altså også en materiel-rumlig praksis, hvor tilhørsforholdet signaleres gennem påklædning, stil, opførsel og rumlig færden. Seriøse fritidsudøvere er således et oplagt forbrugersegment for mærkevare-producenter, der har opnået en tilknytning til subkulturen. Netop dét var udgangspunktet for den beklædningsklynge, der tidligere er beskrevet i afsnit 4.2.5.

Endvidere har en del af de fritidsaktiviteter, som potentielt kan danne omdrejningspunkt for en fritidsklynge udviklet sig således, at der ikke for alle udøvere blot er tale om en fritidsaktivitet. Der er sket en professionalisering, hvor et relativt lille antal udøvere får mulighed for at leve af deres fritidsaktivitet. Tilstedeværelsen af et professionelt lag tilføjer et aspekt, som kan være væsentligt at have for øje. I forbindelse med sådanne fritidsaktiviteter kan der ifølge Stebbins (1977) skelnes mellem (1) et smalt professionelt segment, (2) et bredt amatørsegment og (3) en endnu bredere 'offentlighed' bestående af ikke-udøvere med forskellige grader af interesse for især fritidsaktivitetens professionaliserede lag. Stebbins (1992: 59) beskriver denne gruppe som "*sets of people with a common interest; people not served by, but rather informed, enlightened, or entertained by professionals or amateurs, or both, and who make active demands on them.*" Det gør sig især gældende i forbindelse med forskellige sportsgrene og musik, men kan også observeres i fx kunstens verden.

Relationerne mellem de tre segmenter har især betydning i rekrutteringsøjemed. Den interesserede offentlighed udgør således rekrutteringsgrundlag for amatørsegmentet, som tilsvarende er leverandør af talentmasse til den mindre gruppe af professionelle udøvere. Udover interessen for fritidsaktiviteten i sig selv kan amatørernes passion endda være drevet af drømmen om at blive 'prof'. For denne håbefulde gruppe kan bosætning i en fritidsklynge udgøre en strategisk handling i forsøget på at opnå et gennembrud. Den interesserede offentlighed vil i højere grad være tiltrukket af fritidsklyngens events og måske af muligheden for selv at prøve kræfter med aktiviteten. De besøger altså klyngen som turister og udgør umiddelbart ikke potentielle bosættere. Her er det først og fremmest amatørsegmentet, som er interessant, eftersom de professionelle kun udgør en marginal gruppe. Professionelle udøvers bosætning i området kan til gengæld være en væsentlig faktor i forhold til at tiltrække amatørsegmentet, fordi de kommer til at fungere som klyngens 'ambassadører' inden for fritidsaktivitetens sociale verden.

Når de seriøse fritidsudøvere forfølger en fritidskarriere, kan det også indebære bestræbelser på at skabe et levebrød med en eller anden form for forbindelse til fritidsaktiviteten. De tilegnede kompetencer kan omsættes til erhvervsmæssig brug af forskellig art. Det kan være indgående viden om specialudstyr, som kan bruges i forbindelse med salg, vedligehold og måske endda produktion og udvikling af udstyr. Det kan også være udøverkompetencer, som kan bruges i forbindelse med kursusaktiviteter eller i guidefunktioner.

Pointen fra afsnit 4.2.4 om, at iværksætteri i fritidsklyngen primært er livsstilsmotiveret understreges af, at de potentielle iværksættere først og fremmest skal findes blandt de seriøse fritidsudøvere. Med hensyn til deres erhvervsmæssige aktiviteter fremhævede Stebbins således også deres livsstilsbaserede motivation:

There is a devotion to these forms of serious leisure that suggests they would be practiced regardless of the financial gain or loss that adheres to them. If a substantial amount of money is made in them, that is but one reward in many and, it appears from the evidence at hand, one of the least significant. (Stebbins, 1982: 260).

I tillæg til ønsket om beskæftigelse med relation til fritidsaktiviteten, kan en status som selvstændig iværksætter også være et middel til at opnå den ønskede fleksibilitet i arbejdstider, som optimerer mulighederne for udøvelse. Det er endvidere værd igen at henlede opmærksomheden på, at de mere generelle muligheder for opstart af mikrovirksomheder uden for de større byområder er under stadig forandring. Det samme gælder mulighederne for at flytte éns arbejdssted tættere på de områder, hvor fritidsaktiviteterne udfoldes. Der er altså en potentiel kobling mellem de seriøse fritidsudøvere og de bredere funderede forskydninger i arbejds-fritidsbalancen, som er gennemgået i forrige afsnit. Denne kobling kan være instrumental i udviklingen af fritidsklynger.

Begrebet 'sociale verdener' er blevet anvendt til at belyse, hvordan seriøse fritidsudøvere finder sammen i det Unruh (1979: 115) har beskrevet som *"an internally recognizable constellation of actors, organizations, events, and practices which have coalesced into a perceived sphere of interest and involvement for participants."* Denne sociale

verden udgør fritidsklyngens sammenhængskraft på den lange bane, og det er derfor essentielt at forstå, hvordan den skabes og løbende reproduceres.

## 4.5. PRAKSISFÆLLESSKABER SOM SOCIALE FRITIDSVERDENER

### 4.5.1 INDLEDNING

Det står nu klart, at seriøse fritidsudøvere spiller en nøglerolle i forbindelse med fritidsklynger. Disse personers indlejring i sociale fritidsverdener udgør nøglen til at forstå fritidsklyngens dannelse, udvikling og sammenhængskraft. Som grundlag for en operationaliserbar forståelse af sådanne sociale fritidsverdener introduceres det beslægtede begreb praksisfællesskaber i dette afsnit. Formålet er at åbne op for en beskrivelse af de relationer og processer, hvorigennem seriøse fritidsudøvere skaber grundlag for dannelsen af en fritidsklynge.

I afsnit 4.5.2 introduceres begrebet praksisfællesskaber med særligt fokus på definitioner og grundantagelser i litteraturen. Der redegøres også for, hvordan praksisfællesskaber kommer til udtryk i fritidslivet. I afsnit 4.5.3 rettes opmærksomheden mod fritidsbaserede praksisfællesskabers opståen, udvikling og sammenhængskraft med udgangspunkt i tre dimensioner, som alle praksisfællesskaber har til fælles.

### 4.5.2 FRITIDSBASEREDE PRAKSISFÆLLESSKABER

Begrebet praksisfællesskaber blev introduceret af Lave & Wenger (1991) og videreudviklet af Wenger (1998). I førstnævnte tekst defineres det som følger: *"a system of relationships between people, activities, and the world; developing with time, and in relation to other tangential and overlapping communities of practice"* (Lave & Wenger, 1991: 98). Det er i denne forstand, at praksisfællesskaber i denne rapport inkluderes som et vigtigt element i fritidsklyngebegrebet.

I den aktuelle sammenhæng er der tale om fællesskaber med lokal forankring, der opstår og udvikles omkring bestemte fritidsaktiviteter, hvortil der knytter sig en særlig praksis. På den måde adskiller anvendelsen af begrebet sig fra størstedelen af den eksisterende litteratur. Her er praksisfællesskaber primært blevet anvendt inden for management studier, hvor mange har opfattet det som en nyttig forståelsesramme i forbindelse med fx effektivisering af virksomheders arbejdsgange (Duguid, 2008). Praksisfællesskaber er derfor først og fremmest blevet studeret på arbejdspladsen, men som Wenger selv understreger:

We all belong to communities of practice. At home, at work, at school, in our hobbies – we belong to several communities of practice at any given time. And the communities of practice to which we belong change over the course of our lives. In fact, communities of practice are everywhere. (Wenger, 1998: 6).

Det interessante i forhold til denne rapports formål er naturligvis de praksisfællesskaber, som vi bliver en del af i forbindelse med vores fritidsinteresser – de sociale fritidsverdener, som er omtalt i forrige afsnit. Der findes kun et mindre antal studier, som på den ene eller anden måde beskæftiger sig med disse (se fx Raven & Pinch, 2003; Dunlap,

2013; Littlefield & Siudzinski, 2012), og ingen har hidtil anvendt begrebet som udgangspunkt for strategisk landdistriktsudvikling.

Studier af fritidsorienterede industrier har til gengæld antydnet, at disse i nogle tilfælde kan betragtes som praksisfællesskaber, hvor grænsefladen mellem producent og forbruger delvist udvaskes. I det tidligere omtalte studie af den britiske *kit car* industri (se afsnit 4.2.4) argumenterer Raven & Pinch (2003: 353) således for, at:

the [British kit car] sector can be interpreted as a 'community of practice' underpinned by an 'economy of regard'. The reason for this is that both producers and consumers are tightly bound together in their common interest in the leisure activity of building, and often racing, kit cars.

Denne sammensmeltning af produktion og forbrug har været genstand for stigende opmærksomhed i studier af både oplevelsesøkonomi og turisme (se fx Ateljevic, 2000; Mansvelt, 2005; Goodman et al, 2010; Fisker, 2015), hvor det typisk opfattes som en bredere tendens i den 'nye' økonomi. Under alle omstændigheder er det en udvikling, som er særligt udtalt i fritidsindustrien, hvor udøverne er medproducenter, fordi de løbende udvikler fritidsaktiviteten fx gennem nye subdiscipliner, som skaber basis for nye produkter i form af specialudstyr, kurser og events. Igen fremstår Warren & Gibsons (2013) studie af surfboardindustrien i Gold Coast som et godt eksempel på det specielle forhold mellem producent og forbruger, som blandt andet fordrer, at producenten i en eller anden udstrækning er til stede der, hvor fritidsaktiviteten udøves

#### 4.5.3 PRAKSISFÆLLESSKABERNES OPSTÅEN OG UDVIKLING

Generelt har Wenger identificeret tre grundlæggende dimensioner, som indgår i ethvert praksisfællesskab. Det drejer sig om:

- **Gensidigt engagement:** Praksis opstår når mennesker 'gør noget sammen' og bliver ved med det over tid. Et praksisfællesskab er derfor kun muligt, når en gruppe mennesker gensidigt engagerer sig i en bestemt praksis: "*Membership in a community of practice is (...) a matter of mutual engagement. This is what defines the community*" (Wenger, 1998: 73). Det betyder ikke, at fællesskabets medlemmer nødvendigvis er en ensartet gruppe præget af konsensus omkring den fælles praksis. Tværtimod er diversitet og en løbende 'forhandling' af den fælles praksis oftest et af praksisfællesskabets kendetegn.
- **Et fælles 'projekt':** Praksisfællesskabets sammenhængskraft skabes gennem tilstedeværelsen af et fælles 'projekt' (*enterprise*), som ikke nødvendigvis er klart defineret, men kommer til udtryk ved, at medlemmerne 'trækker i samme retning' ud fra en række fælles visioner og mål. I et fritidsbaseret praksisfællesskab kan det fælles projekt være relativt simpelt: at være fælles om udøvelse og udvikling af fritidsaktiviteten, samt at bestrebe sig på at skabe stadig bedre forhold for udøverne – med særlig fokus på forholdene i lokalområdet.
- **Et fælles repertoire:** Selvom praksisfællesskabets medlemmer løbende genforhandler praksis gennem deres gensidige engagement, så bunder deres sammenhængskraft alligevel i et fælles repertoire af ressourcer, redskaber og værdier. Eksempelvis er praksisfællesskaber altid præget af en intern jargon med sprogli-

ge formuleringer, som medlemmerne er i stand til at afkode og anvende, men som udenforstående kan have svært ved at forstå. Det fælles repertoire kan dog også komme til udtryk materielt (udstyr, påklædning, mv.) og gennem handlinger (udøvelsesteknik, stilarter, mv.). Disse aspekter kan spille en vigtig rolle i skabelsen af fællesskabsfølelse og afgrænsning af fællesskabet (fx gennem uformel skelnen mellem medlemmer og ikke-medlemmer).

I forhold til fritidsklyngebegrebet bidrager denne forståelse af praksisfællesskaber med en detaljeret indsigt i de sociale relationer, som danner grundlag for klyngedannelsen ved at bringe passionerede fritidsudøvere sammen i bestemte lokalområder. De tre dimensioner kan desuden være relevante pejlemærker i en udviklingsstrategisk sammenhæng, hvor lokale aktører bevidst forsøger at facilitere og 'gøde' klyngedannelsesprocessen. Det er i den sammenhæng vigtigt at understrege, at praksisfællesskaber ikke er noget, der kan designes og skabes fra bunden. De udvikler sig organisk gennem social praksis, som efterhånden antager en kollektiv form.

Der er altså tale om fællesskaber, der opstår gennem praksis og ikke om praksis, der opstår gennem predefinerede fællesskaber. Det betyder også, at fællesskabets grænser er porøse, udflydende og relativt åbne for nye 'medlemmer'. Det er således heller ikke muligt at definere skarpt, hvor fællesskabet starter eller slutter. Af samme grund kan fx et lokalsamfund eller en arbejdsplads ikke som udgangspunkt beskrives som et praksisfællesskab. Til gengæld agerer ethvert lokalsamfund og enhver arbejdsplads altid vært for et antal praksisfællesskaber, hvoraf nogle omtrent deler lokalsamfundets geografiske udstrækning og afgrænsninger, imens andre kan række langt ud over lokaliteten. Implikationerne af dette udfoldes nærmere i afsnit 4.6.

Praksisfællesskaber opstår organisk og er som sådan ikke noget, der kan skabes gennem politiske beslutninger, design og planlægning. Men det udelukker ikke, at der kan støttes effektivt op om udviklingen af både spæde og mere modne praksisfællesskaber: *"Because communities of practice are organic, designing them is more a matter of shepherding their evolution than creating them from scratch"* (Wenger, 2002: 51). Det kan altså ikke forventes, at hverken udviklingsretning eller -tempo kan styres eller kontrolleres.

Praksisfællesskabet har sit eget dynamiske liv, og forsøg på detailstyring kan vise sig at have destruktive snarere end konstruktive konsekvenser. Som Wenger (1998: 229) udtrykker det: *"Communities of practice can be recognized, supported, encouraged, and nurtured, but they are not reified, designable units."* Udsagnet er i øvrigt udtryk for et syn på praksisfællesskaber, der kan opfattes som en parallel til de kritiske stemmer i klyngelitteraturen, som på baggrund af en lignende logik anfører, at klynger heller ikke er noget, der kan skabes gennem udviklingspolitiske tiltag alene (se fx Martins & Sunley, 2003). Udviklingsstrategisk drejer det sig altså om at gribe chancen, der hvor den viser sig gennem opblomstrende praksisfællesskaber med en tematisk orientering, som gør dem interessante i et udviklingsperspektiv.



## 4.6. DET TRANSLOKALE PERSPEKTIV

### 4.6.1 INDLEDNING

Praksisfællesskaber er stedsligt forankrede, men er som nævnt ikke nødvendigvis stedsligt afgrænsede. Dels kan det enkelte praksisfællesskab holdes sammen over store afstande, og dels er fællesskaberne ikke isoleret fra hverandre, men indgår i bredere konstellationer af beslægtede fællesskaber (Wenger, 1998). Det er med andre ord både relevant og nødvendigt at betragte praksisfællesskaber i et translokalt perspektiv. Det gør sig i særdeleshed gældende i den aktuelle sammenhæng, hvor formålet er at forstå, hvilken rolle praksisfællesskaber kan spille i forbindelse med lokaludvikling baseret på fritidsklynger. Dette afsnit indeholder derfor overvejelser om praksisfællesskabernes interne, men translokale relationer (afsnit 4.6.2), og de translokale relationer mellem forskellige praksisfællesskaber (afsnit 4.6.3).

### 4.6.2 PRAKSISFÆLLESSKABETS INTERNE, TRANSLOKALE RELATIONER

Det gensidige engagement, det fælles projekt og det fælles repertoire, som samlet danner grundlag for praksisfællesskabet forbindes intuitivt med noget lokalt. Fysisk nærhed spiller da også oftest en vigtig rolle, men det er ikke en nødvendig forudsætning for eksistensen af et praksisfællesskab. Der findes således talrige eksempler på studier af virtuelle praksisfællesskaber, hvor medlemmerne aldrig eller meget sjældent møder hinanden fysisk. Den teknologiske udvikling, og især introduktionen af Web 2.0, har haft stor betydning for udviklingen af netop den slags praksisfællesskaber – med Wikipedia som det mest oplagte eksempel (Mateos-Garcia & Steinmueller, 2008).

Dette er ikke uvæsentligt på trods af, at denne rapport omhandler praksisfællesskaber, der er karakteriseret ved både fysisk nærhed og stedslig forankring. Det er nemlig ikke et spørgsmål om virtuel *eller* fysisk nærhed. De to kan sagtens spille sammen og på forskellig vis supplere hinanden. Det betyder eksempelvis, at det fritidsbaserede praksisfællesskabs gensidige engagement kan opretholdes gennem en kombination af fysiske møder på lokaliteten, hvor fritidsinteressen dyrkes og et mere løbende virtuelt engagement, hvor praksis diskuteres og information, viden og erfaringer udveksles. På denne måde kan praksisfællesskabets 'strækkes' over store geografiske afstande uden at miste den stedslige forankring. De fysiske finder fortsat sted på bestemte lokaliteter, der samtidig fungerer som fælles stedslig referenceramme i fællesskabets virtuelle rum.

Det betyder, at den individuelle mobilitet blandt medlemmerne kommer til at have stor indflydelse på praksisfællesskabets geografi. Den primære stedslige forankring vil naturligvis centrerer omkring de steder, hvor fritidsaktiviteten udøves, men medlemmerne øvrige gøre og laden betyder, at dette sted på forskellig vis kobles sammen med andre steder. Et fritidsbaseret praksisfællesskab med stor mobilitet blandt medlemmerne kan således medføre, at lokalsamfundets translokale forbindelser udbygges og styrkes.

Der er i den sammenhæng en mere generel tendens til, at der begynder at opstå ukonventionelle translokale forbindelser, specielt på tværs af skellet mellem land og by. Det hænger sammen med, at urbaniseringsprocesserne bliver mere komplekse med en række modsatrettede, samtidige forskydninger. Den simple forestilling om urbanisering som

en stadig stigende koncentration af mennesker og aktiviteter i byområderne holder ikke trit med virkeligheden, hvor urbaniseringen samtidig indebærer en spredning af urbane aktiviteter og livsformer til landområderne. Urbanisering indebærer altså både væsentlige koncentrations- og spredningstendenser, samt mere differentierede urbane former, som blandt andet opstår på tværs af den konventionelle skelnen mellem land og by (se fx Brenner & Schmid, 2015). I et notat af Hansen et al (2014) opfordres myndigheder og andre aktører på kommunal, regional og national skala, på samme baggrund, til at rette fokus imod land-by sammenhænge og mulige synergier:

Hvis urbaniseringen ikke bare handler om at flytte til byen, men også om at 'bylivet rækker udad', så er der god grund til at se på, hvordan man kan skabe bedre sammenhænge mellem by- og landområder. Og når det samtidig viser sig, at lokal dynamik i landområder bør ses ift. omverdenen, så understreger det, at man mere aktivt bør gøre en indsats for at bryde med forestillinger om storbyer versus udkanter og center-periferi tankegange. (Hansen et al, 2014: 13).

Kombineret med en voksende hypermobilitet betyder det, at det i stigende grad kan være svært at afgøre befolkningens tilhørsforhold til henholdsvis land- og byområder. Valget mellem livet på landet og livet i byen har med andre ord fået en tredje valgmulighed: det er muligt at gøre begge dele samtidig. Det hænger ikke mindst sammen med de nye muligheder for fleksibilitet i både arbejdstid og arbejdssted (se også afsnit 4.4.2):

Advances in communications technology, growth in 'footloose' occupations (requiring only infrequent contact with the centre of production), increases in home-based occupations, and growth in levels of 'unearned income' have resulted in a weakening of links between workplace and income. (Dredge, 2001: 291f).

De fritidsbaserede praksisfællesskaber kan i nogle tilfælde ses som eksempler på, hvordan landdistrikter i kommer til at agere scene for urbane aktiviteter, hvor de stedslige ressourcer anvendes i forbrugs- snarere end produktionssammenhænge. De individer, som indgår i praksisfællesskaberne, er som hovedregel hypermobile og færdes både i byen og på landet. Selvom fritidsklyngen som sted agerer som rumligt omdrejningspunkt for praksisfællesskabet, så antager dette alligevel en translokal form med forbindelser, der rækker langt ud over stedet og især forbinder det med de større byer.

Stedet som fælles referenceramme for praksisfællesskabets medlemmer kan antage forskellige grader af intensitet. For nogle praksisfællesskaber er bestemte lokaliteter indskrevet i fællesskabets fælles repertoire med mytiske undertoner. Det drejer sig om steder, der definerer selve fritidsaktiviteten, fordi det var der, den opstod og/eller udvikledes. Eksempelvis spiller Hawaii en helt central rolle for surfere overalt i verden, hvad enten de har været der eller ej. Stedet er en væsentlig del af forestillingen om, hvad det vil sige at være surfer, og det er sigende, at surferne i Thy har kunnet samle sig om netop navnet Cold Hawaii. På den måde kan det fritidsbaserede praksisfællesskab også indebære translokale forbindelser af mere symbolsk karakter, som ikke desto mindre kan have stor betydning for den enkelte lokalitets status blandt praksisfællesskabets medlemmer.

### 4.6.3 TRANSLOKALE KONSTELLATIONER AF PRAKSISFÆLLESSKABER

Helt grundlæggende indebærer begrebet praksisfællesskaber et forsøg på at skabe en praksisorienteret ramme for forståelsen af samfundets sociale relationer. Det resulterer i et flydende billede af det sociale landskab, hvor faste geografiske afgrænsninger som udgangspunkt afvises. Det betyder ikke, at afgrænsninger er uden betydning, men blot at de er porøse og omskiftelige. Det er ikke muligt at fastlægge præcis, hvor praksisfællesskabet starter og slutter, men der kan identificeres en grænsezone, hvor fællesskabets praksis hele tiden er til forhandling. Denne grænsezone indtager dermed en nøglerolle i praksisfællesskabets udvikling. Wenger (1998:118) bringer en række termer i spil i den sammenhæng: *“As communities of practice differentiate themselves and also interlock with each other, they constitute a complex social landscape of shared practices, boundaries, peripheries, overlaps, connections, and encounters”* (Wenger, 1998: 118). Praksisfællesskabets udvikling præges på forskellig vis af disse former for grænseinteraktion.

Grænsefladen mellem beslægtede praksisfællesskaber er præget af overlap, hvor der findes en fælles praksis, som kan skabe grundlag for en konstruktiv dialog mellem fællesskaberne. Helt konkret kan der mellem fritidsbaserede praksisfællesskaber opstå nye hybridaktiviteter, hvor praksis fra to eller flere fællesskaber kombineres på innovativ vis. Det mest åbenlyse eksempel i denne rapport er surfkajak, hvor specialbyggede kajaker udfylder surfbrættets sædvanlige rolle. Hybriden har i dette tilfælde især betydning for kajakfællesskabets geografi, fordi den åbner op for en ny form for sejlads på lokaliteter, som under normale omstændigheder ikke ville blive opfattet som udpræget kajakvenlige.

For marginale og skrøbelige fællesskaber kan det også have stor betydning, hvilke andre praksisfællesskaber man grænser op til. Fællesskabets eksistens afhænger af, som tidligere nævnt, at praksis rent faktisk videreføres. Hvis der er meget få medlemmer, kan modstandsdygtigheden være relativt lille med enkelte ildsjæle i helt afgørende roller. Men det er ikke nødvendigvis tilfældet. Hvis fællesskabet både gennem praksis og geografisk grænser op til mere medlemstunge fællesskaber, så er der ikke samme risiko for, at praksisfællesskabet sygner hen på grund af manglende aktivitet. Ethvert individ indgår til enhver tid i flere praksisfællesskaber ad gangen. Det er dette multi-medlemsskab, som i førnævnte situation kan være med til at holde liv i et fritidsbaseret fællesskab, der på overfladen kan synes både marginalt og skrøbeligt.

### 4.7. FRITIDSKLYNGENS UDVIDEDE DIAMANTMODEL

Med baggrund i begrebsudviklingen kan fritidsklyngens diamantmodel (figur 4.2) udvides med en række begreber, som konkretiserer hvert af modellens fire elementer. Den udvidede diamantmodel, som er vist i figur 4.3, danner udgangspunkt for rapportens kapitel 5 og 6. Her rettes fokus igen mod de konkrete forhold i Thy, samtidig med at projektets anden case i Vadehavet inddrages. I kapitel 5 er der fokus på indholdet af de fire hovedelementer, imens opmærksomheden i kapitel 6 rettes imod relationerne

mellem dem. I dette afsnit opsummeres det begrebsmæssige indhold af de elementer, som er vist i figur 4.3. Afsnittet fungerer således som opsamling for hele kapitel 4.

Klyngelitteraturen bidrog først og fremmest med det konceptuelle forlæg for fritidsklyngens diamantmodel. Det indebærer, at modellen hviler på en forståelse af klyngedannelse, hvor lokale og translokale forhold i flere dimensioner indgår i et komplekst samspil, som skaber udviklingsretning og sammenhængskraft. I forhold til den konventionelle klyngelitteratur nedtones konkurrenceelementet, uden at det dog bliver irrelevant. Samspillet mellem konkurrence og samarbejde som innovationsdriver opfattes således også i fritidsklyngen som central for klyngedannelsens dynamik.

Med inspiration i turismens mikroklynger blev det slået fast, at det i forbindelse med fritidsklynger primært er relevant at tale om diagonal klyngedannelse, hvor en mangfoldig gruppe af aktører opnår lokaliseringafledte fordele ved at komplementere hinanden. Det blev også pointeret, at lokalt iværksætterier nødvendigvis må spille en nøglerolle i fritidsklyngens udvikling, og at iværksætterne fortrinsvist må forventes at være livs-tilsmotiverede.

#### **Stedbundne ressourcer**

- Naturgivne: landskaber, naturfænomener, flora og fauna, klimatiske forhold mv. Både natur- og kulturlandskaber er komplekse, dynamiske størrelser, hvor der med fordel kan fokuseres på tilstedeværelsen af forskellige landskabselementer.
- Samfundsskabte: fysisk, økonomisk, human, social og symbolsk kapital. På enhver lokalitet findes en unik kombination, og det er denne samlede pakke, der er interessant at have for øje.

#### **Fritidslivsmønstre**

- Fritidsaktivitetens udbredelse og omfang: fritidslivet er under konstant forandring. Nye aktiviteter kommer til, imens andre forsvinder, og nogle aktiviteter opnår under tiden status af modefænomen. Samtidig påvirkes muligheden for udøvelse af dybere samfundsstrukturer med indflydelse på balancen mellem arbejde og fritid.
- Seriøse fritidsudøvere: udgør en kernegruppe i fritidsklyngen, fordi deres tilstedeværelse og engagement er en nødvendig forudsætning for udvikling af stærke fritidsfællesskaber. Der kan skelnes mellem tre lag af deltagere: de professionelle, amatørerne og en bredere offentlighed. Amatørgruppen er i særlig grad relevant.

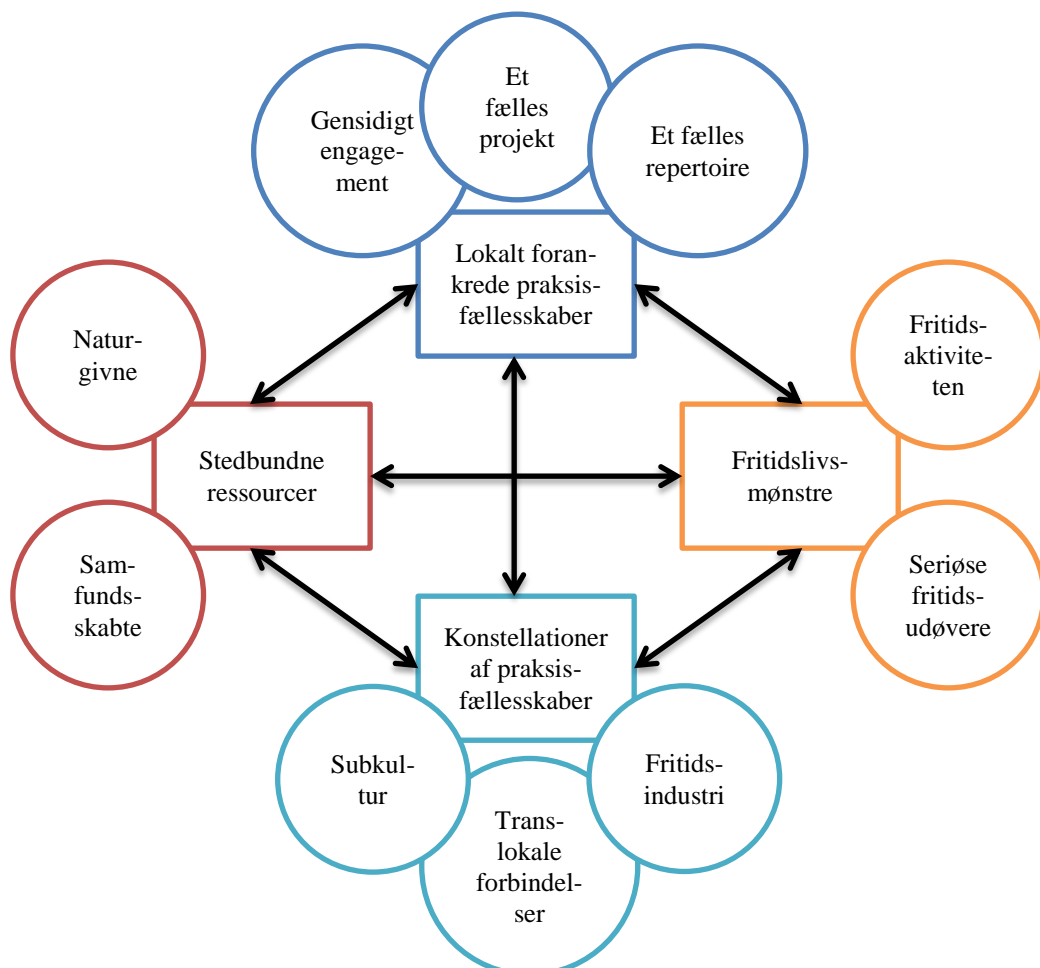
#### **Lokalt forankrede praksisfællesskaber**

- Gensidigt engagement: hvis det gensidige engagement ikke holdes i live ophører praksisfællesskabet med at eksistere. I et dynamisk fællesskab er engagementet mangfoldigt og præget af åbenhed i forhold til at udfordre eksisterende praksis.
- Et fælles projekt: sammenhængskraften i fællesskabet styrkes gennem tilstedeværelsen af et fælles projekt, som dog hele tiden er åbent for diskussion og forhandling blandt medlemmerne.
- Et fælles repertoire: aktiviteten som medlemmerne er fælles om indebærer et fælles repertoire af teknik, færdigheder, udstyr, intern jargon mv. Det er tilstede-

værelsen af en sådan fælles horisont, der i første omgang bringer medlemmerne sammen.

### Translokale konstellationer af praksisfællesskaber

- Fritidsaktiviteten som subkultur: det lokale praksisfællesskab er indlejret i translokale konstellationer af beslægtede fællesskaber, som i samlet flok udspænder en social formation, der i nogle tilfælde udgør en global subkultur.
- Translokale forbindelser: tilstedeværelsen af et fritidsbaseret praksisfællesskab indebærer en række forskelligartede translokale forbindelser, som kan udgøre en ressource, der kan trækkes på, fx individuel mobilitet, personlige netværk, virtuelle fællesskaber mv.
- Fritidsindustrien: fritidsaktiviteten understøttes af en industri, som på den ene side udvikler, producerer og sælger udstyr og beklædning, og på den anden side udbyder en række servideydelser i form af instruktører, guides og lignende. I nogle tilfælde er der tale om en global industri, men den er under alle omstændigheder afhængig af nærhed til udøvere.



Figur 4.3: Fritidsklyngens udvidede diamantmodel.



## 5. TILBAGE TIL THY OG VIDERE MOD VADEHAVET

### 5.1. INDLEDNING

Udstyret med det fritidsklyngebegreb, som er udviklet i forrige kapitel, er det nu tid til at vende tilbage til Thy med henblik på at se, hvordan historien om Cold Hawaii tager sig ud, når den betragtes som et eksempel på udvikling af en fritidsklynge. Det er også tid til at skue videre mod Vadehavet, hvor lokale aktører har ambitioner om at skabe en lignende udvikling. Fritidsklyngebegrebet kan i den forbindelse kaste lys over forudsætningerne og give et billede af de strategiske handlemuligheder. Modstillingen af de to eksempler giver endvidere mulighed for en analytisk vekselvirkning mellem den eksisterende fritidsklynge (Cold Hawaii) og den potentielle fritidsklynge (Vadehavet).

Kapitlet er struktureret med udgangspunkt i fritidsklyngens udvidede diamantmodel (figur 4.3). Hvert hovedelement i modellen er tildelt et afsnit og herunder findes underafsnit for hvert af de to eksempler. I hvert underafsnit redegøres der således først for surfing i Cold Hawaii og derefter for kajak i Vadehavet. Kapitlet giver en mere systematisk forståelse af den udviklingsproces, som har udspillet sig i Thy, og et forholdsvist præcist billede af de udfordringer og begrænsninger, der er forbundet med at overføre erfaringerne fra Cold Hawaii til strategisk landdistriktsudvikling i Vadehavet og andre danske landdistrikter. Det kan til gengæld ikke opfattes som hverken en komplet vurdering af Vadehavsområdets potentiale som kajakklynge eller en komplet karakteristik af Cold Hawaii som surferklynge.

Det skal her indskydes, at Vadehavet udelukkende er medtaget som en *potentiel* kajakklynge. Om alverdens kajakroere nogensinde kommer til at flokkes i Vadehavet med

bosætning, turisme og erhvervsudvikling til følge er således et åbent spørgsmål. Hos en lille gruppe af lokale aktører er drømmen i hvert fald til stede, og der gøres på flere fronter en indsats for, at den kan realiseres. De første seriøse fritidsudøvere er ligeledes ved at indfinde sig, men det er for tidligt at vurdere om en egentlig fritidsklynge rent faktisk er ved at tage form. Den forskningsmæssige værdi i at følge bestræbelserne på dette tidlige stadie er, at det giver mulighed for at identificere en række af de udfordringer, der kan blive afgørende for, om forehavendet i sidste ende lykkes.

## 5.2. STEDBUNDNE RESSOURCER

### 5.2.1 KYSTOMRÅDERNE I THY

Det område, som i dag går under den uformelle betegnelse Cold Hawaii, strækker sig omtrent fra Roshage nordøst for Hanstholm Havn og sydpå til Agger Tange. Der er fortrinsvist tale om selve kyststrækningen og de små lokalsamfund langs denne, men derudover har Vandet Sø, som ligger nogle kilometer inde i landet, også været opfattet som en integreret del af Cold Hawaii. Hele området har dermed siden kommunalreformen i 2007 været beliggende inden for Thisted Kommune.

De naturlige, stedbundne ressourcer har været en nødvendig forudsætning for udviklingen af Cold Hawaii. Hele den jyske vestkyst er udsat for Nordsøens vind og bølger, men Thy adskiller sig, fordi kysten her er mindre udlignet end det gør sig gældende længere sydpå. Det betyder, at der er flere naturlige fremspring og 'knæk' på kystlinjen, som i kombination med de fremherskende vindretninger og mere lokale bundforhold har skabt helt andre forhold for surfing. Det er i denne sammenhæng værd at have øje for, at de forskellige surfdiscipliner kræver særlige kombinationer af kystudformning, havbundstopografi og klimatiske forhold, herunder vindretninger og bølgetyper (se afsnit 5.3.1).

En stor del af området blev i 2008 udpeget som nationalpark. Udover diverse bestemmelser og målsætninger om beskyttelse af områdets natur, indeholdt folketingsbeslutningen også en målsætning om at "*mulighederne for friluftsliv og naturoplevelser skal styrkes*" (Retsinformation, 2008). Det udpegede område strækker sig fra det allerede eksisterende Hanstholm vildtreservat i nord til og med Agger Tange i syd (se figur 5.1). Udover Middles spottet nordøst for Hanstholm Havn, ligger alle de aktive surfspots i Cold Hawaii således inden for nationalparkens område, om end selve surf-aktiviteterne teknisk set foregår uden for afgrænsningen, som følger kystlinjen. Undtagelsen er Vandet Sø, som er en del af nationalparken.

Den natur der danner grundlag for nationalparken er selvsagt en naturgiven, stedbunden ressource, imens udpegningen af en nationalpark er en samfundsskabt ressource, der dels har symbolsk betydning og dels medfører etablering af en organisation, som kan udgøre en vigtig ressource for lokalområdet. De samfundsskabte ressourcer i øvrigt er primært tilknyttet de forskellige lokalsamfund langs kysten. Agger, Stenbjerg, Vorupør og Klitmøller har samlet kræfterne i Kystbyernes Netværk, hvilket sikrer en organisatorisk platform for koordinerede udviklingsindsatser (Kystbyernes Netværk, 2015).



Figur 5.1: Kort over Nationalpark Thy (Retsinformation, 2008).

Lokalsamfundet i Klitmøller – der af surferne også kaldes *capital of the cold hawaii* – er desuden værd at omtale særskilt. Landsbyens historie rækker langt tilbage og omfatter



blandt andet en længere periode, hvor Klitmøller var den vigtigste handelsplads i det nordvestlige Jylland. Det var først og fremmest herfra, at landbrugsproduktionen blev udskibet til Norge, men eventyret ophørte, da Nordsøen brød igennem Agger Tange og dermed gav skibsfarten direkte adgang til Limfjordens roligere vande. Siden erhvervede lokalsamfundet sig primært ved kystfiskeri, men erhvervsfiskeriet ophørte hurtigt efter åbningen af Hanstholm Havn i 1967 (Johnsen, 2007). Historien giver nogle potentielt vigtige fingerpeg om de mere u håndgribelige stedbundne ressourcer. Den handelsprægede fortid er således blevet fremhævet som en forklaring på, at især Klitmøller har vist sig modtagelig over for nye input og aktiviteter udefra (Svendsen & Sørensen, 2007).

Områdets friluftsfaciliteter er både blevet forbedret i forbindelse med etablering af nationalparken og gennem forskellige anlægsprojekter i kystbyerne. Sidstnævnte omfatter først og fremmest Foreningsvejen og Hummerhuset i Klitmøller og strandpromenaden i Vorupør. Disse anlægsprojekter er behandlet mere detaljeret i afsnit 3.5. I forbindelse med Nationalparken er der tale om adgangsveje og –faciliteter, informationspunkter og primitive overnatningsfaciliteter.

### 5.2.2 VADEHAVET

Den danske del af Vadehavet strækker sig fra Ho Bugt (vest for Esbjerg) til den dansk-tyske grænse mellem Rømø og Sylt (se figur 5.2). Området blev i 2010 udpeget som nationalpark via *Bekendtgørelse om Nationalpark Vadehavet* (Retsinformation, 2010). Desuden blev den danske del af Vadehavet i 2014 tilføjet til det UNESCO World Heritage Site, som i 2008 blev optaget på organisationens liste over verdens naturarv (UNESCO, 2015). Der er dermed tale om et trilateralt område, som bygger videre på det samarbejde, der startede med etableringen af Trilateral Wadden Sea Cooperation i 1978 (CWSS, 2015). Begge udpegninger er udtryk for en anerkendelse af, at Vadehavets særlige landskab og dyreliv i meget høj grad er bevaringsværdigt, og at der er behov for beskyttende foranstaltninger, hvis disse unikke kvaliteter ikke skal gå tabt for kommende generationer.

Vadehavets særpræg findes i både de natur- og kulturlandskabelige kvaliteter. Det er først og fremmest et af verdens største lavvandede havområder, hvilket gør det til et velegnet og yndet mål for trækfugle. I efteråret giver det sig blandt andet udtryk i fænomenet sort sol, hvor fugleflokkene kan blive så talrige og massive, at de skygger for solen. Som fugleområde udmærker Vadehavet sig altså, dels ved at spille en uundværlig rolle i fuglenes årlige vandring mellem nord og syd, og dels ved at agere scene for spektakulære naturfænomener med stor tiltrækningskraft. Derudover er området specielt på grund af det kraftige tidevand, som kan resultere i flere meters forskel på ebbe og flod. Vadehavet karakteriseres desuden af de mange barriereøer og af marsken, hvor lokalbefolkningen gennem århundreder har inddæmmede store havområder med henblik på jordbrug.



Figur 5.2: Kort over Nationalpark Vadehavet (Retsinformation, 2010)

Vadehavsregionen er et af de tyndest befolkede områder i landet, og udover Esbjerg, Ribe og Tønder er der hovedsageligt tale om landsbysamfund, foruden øerne Fanø, Rømø og Mandø. Området omfatter de fire kommuner Varde, Esbjerg, Ribe og Tønder, som gennem Destination Sydvestjylland har skabt en organisatorisk platform for den turismeorienterede udviklingsindsats i den danske del af Vadehavet. De fire kommuner har desuden etableret Kommunernes Vadehavssekretariat, som er samlokaliseret med nationalparkens administration på Naturcenter Tønnisgård på Rømø.

I kajaksammenhæng har især lokalsamfundene på Fanø og omkring Ballum i Tønder Kommune været aktive. På Fanø har fokus været på udvikling af havkajak-området, imens der i Ballum har været fokus på etablering af et kajakcenter (se også afsnit 5.4.2). Ballum By er en fællesbetegnelse for 11 mindre bebyggelser, der ligger spredt over et større område langs Vadehavskysten. Lokalsamfundene er fælles om en lang række tiltag, hvoraf etableringen af Ballum Multihus i 2005 fremstår som en særlig milepæl. Området er for alvor blevet bragt sammen efter Tønder Kommunes beslutning om lukning af den lokale skole. Idéen om et kajakcenter i området kom frem i forbindelse med, at lokale aktører har forsøgt at identificere nye tiltag, der kan sikre en lokal genrejsning efter skolelukningen. Tønder Kommune har derfor også været særligt imødekommende over for planerne.

Som den eneste af Vadehavskommunerne er hele Fanø Kommunes areal beliggende inden for nationalparkens afgrænsning, som ellers er kendetegnet ved mest at omfatte vådområder. Kommunen og de øvrige aktører med interesse i at fremme den lokale udvikling har derfor også i særlig grad interesse i mulighederne for benyttelse af nationalparkområdets natur- og landskabsværdier. Lokalsamfundet er desuden præget af en forholdsvis stor andel af beta-borgere, som især holder til på øen i sommermånederne. Derudover er øen i det hele taget et yndet turistmål for gæster fra ind- og udland.

Ligesom i Thy har etableringen af en nationalpark været med til at give et løft til, og et fornyet fokus på, forbedring og udvikling af friluftsfaciliteter. Det har blandt andet udmøntet sig i et anlægsprojekt, hvor der etableres en række nye adgangssteder for friluftsfolket (se også afsnit 5.4.2). Dertil kommer fx tiltag med henblik på at sikre Ribe Ås sejlbarhed i rekreativt øjemed.

## 5.3. FRITIDSLIVSMØNSTRER

### 5.3.1 SURFING

Subdisciplinerne er hele tiden i udvikling, og nye opstår undervejs. Udover den traditionelle paddelsurfing med hawaiianske rødder, så er de mest udbredte subdiscipliner i dag windsurfing og kitesurfing. Overordnet er de danske kyster velsignet med masser af vind, imens det er mere sparsomt med de surfervenlige bølger. Sportens udbredelse i Danmark har derfor været centreret omkring windsurfing og i de senere år også kitesurfing, hvis popularitet har været kraftigt stigende. Der findes dog ikke præcise statistikker over udviklingen i antallet af aktive i hverken paddel-, wind- eller kitesurfing i Danmark.

Den traditionelle paddelsurfing kræver bølger og ingen vind (eller fralandsvind), imens de nyere genrer – windsurfing og kitesurfing – er afhængige af vinden som fremdriftsmiddel. Til gengæld er bølger ikke altid optimalt inden for de to sidstnævnte genrer. Det gælder fx i forbindelse med freestyle, hvor surferen optimalt set er på jagt efter vind uden bølger. Dog praktiseres *wave sailing* inden for alle tre subdiscipliner, og det kan foregå på både dønninger og vindbølger, om end med præference for førstnævnte (Johnsen, 2007). Et multifunktionelt surfområde kræver altså en varieret kyststrækning, hvor der på den ene side er gode forhold for forskellige discipliner og på den anden side er mulighed for at surfe i forskellige vindretninger.

Den organiserede del af sporten tæller både dedikerede surfklubber og sejlkubber med windsurfing på programmet. En del af klubberne er tilknyttet Dansk Brætsjeler Organisation, som er medlem af Dansk Sejlunion. Men mange surfere er ikke medlem af en klub og praktiserer sporten på egen hånd. I forhold til de fleste andre sportsgrene i Danmark spiller kommercielt drevne foretagender derfor også en væsentlig rolle i forbindelse med udvikling af udøvernes færdigheder. Det er således i ligeså høj grad på landets surfskoler som i klubberne, at udøverne lærer om basale teknikker, færdigheder og sikkerhed.

### 5.3.2 KAJAKRØNING

Inden for kajaksporten er de vigtigste subdiscipliner kapkajak, hav- og turkajak, forskellige *white water* varianter, samt en række mindre hybriddiscipliner, der efterhånden vinder indpas. Det gælder fx kajakfiskeri og surfkajak. Kapkajak er en konkurrence- og motionssport med fokus på fart og udholdenhed. Sporten er repræsenteret med flere konkurrencer ved OL, og i Danmark er det i denne disciplin, at eliteudøvere findes med regerende verdensmester Rene Holten Poulsen som det mest fremtrædende eksempel. Kapkajak udøves i rolige vande uden strøm og praktiseres under optimale forhold på søer.

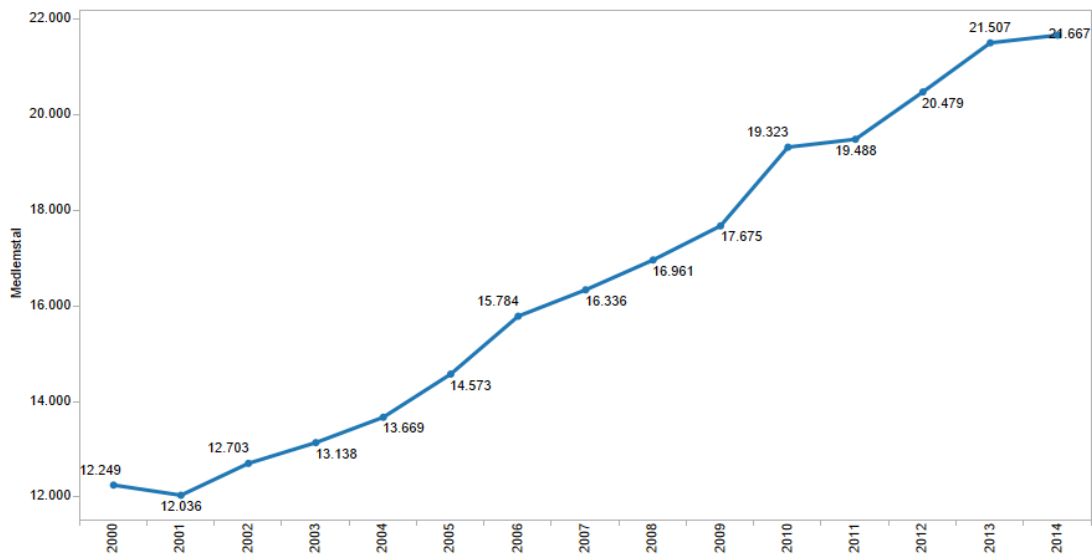
Hav- og turkajak kan også dyrkes med konkurrence for øje, men er mere udbredte som en kombination af motion, personlig udfordring og naturoplevelser. Forskellen på de to varianter findes primært i selve kajakken, hvor havkajakken er udstyret med fokus på stabilitet over lange afstande og opbevaringsrum til opbakning. Turkajakken er skabt til kortere dagsture, og er typisk lettere og mere manøvreedygtig. White water er flodsejls med særlig fokus på udvikling af teknik i forbindelse med passage af strømhvirvler og lignende. Disciplinen er af gode grunde ikke så relevant i Danmark, men det betyder ikke, at danske kajakroere nødvendigvis afstår fra at prøve kræfter med den. De forskellige hybriddiscipliner, som især i de senere år er vokset frem er et godt vidnesbyrd om, at der er tale om en sport og fritidsaktivitet i udvikling.

Kajaksporten dækker altså over en række beslægtede discipliner, og sporten er som helhed i vækst, både i Danmark og internationalt. Det kommer blandt andet til udtryk i et stigende medlemstal hos Dansk Kano & Kajak Forbund (DKF), der selv forklarer fremgangen således:

Væksten i antallet af medlemmer skyldes, at sporten er i rivende udvikling, internationalt og nationalt. Det har medført 10-12 nye discipliner, hvor havkajak er den disciplin, der driver fremgangen i DKF. Klubberne er også begyndt at tage discipliner som polo, surfski og surfkajak på programmet. (Dansk Kano & Kajak Forbund, 2015).

Medlemstallet nærmer sig 22.000 udøvere fordelt på 172 foreninger, hvoraf mange er kommet til i løbet af de seneste godt 15 år. Medlemsudviklingen er illustreret i figur 5.1, som viser et medlemstal, der næsten er fordoblet fra år 2000 til 2014 (DIF, 2015). Statistikken siger ikke noget om fordelingen mellem henholdsvis kano- og kajakroere, men som det også antydes i DKFs egne overvejelser, så er der tydeligvis tale om, at kajaksporten i dag er dominerende. Det fremgår også af forbundets hjemmeside, hvor

kajak er i centrum, imens kano spiller en mere marginal rolle. I lighed med andre former for sejlsport er der desuden en tendens til, at en stor del af de aktive udøvere ikke er foreningsbaserede. I alt vurderes det således, at godt 80.000 danskere hvert år i en eller anden udstrækning deltager i kajakaktiviteter. Dansk Kano & Kajakforbund er endvidere et af de forbund under DIF, som efter eget udsagn har lettest ved at rekruttere frivillige (Kirkegaard et al, 2015; Politiken, 25.07.2015).



Figur 5.3: Medlemsudvikling i Dansk Kano- og Kajakforbund 2000-2014 (DIF, 2015).

## 5.4. LOKALT FORANKREDE PRAKSISFÆLLESSKABER

### 5.4.1 SURFING I THY

Den fortælling, der udfoldes gennem denne rapport's kapitel 3, er i bund og grund historien om, hvordan et lokalt forankret surferfællesskab har udviklet sig i Thy siden starten af 1980'erne. I de første mange år udvikledes et gensidigt engagement ved, at surferne kom tilbage hver sommer, og efterhånden konsolideredes engagementet også ved, at en kernegruppe af udøvere bosatte sig i området – fast eller på deltidsbasis. Surferne havde allerede et fælles repertoire fra deres tilknytning til den bredere surferkultur (se afsnit 5.5.1 om de translokale konstellationer af surferfællesskaber). Det blev med tiden suppleret af et lokalt repertoire, som først og fremmest omfatter specialiseret viden om, hvor og hvordan der kan surfes hvornår. Det fælles repertoire er blevet delvist formaliseret gennem de 29 registrerede surfspots og masterplanens udpegning af fem særlige topspots. Men ellers er repertoireet indlejret i surfernes individuelle viden og praksis. Der udveksles løbende viden og erfaringer, og surferne lærer af hinandens praksis gennem observation.

I henhold til Wengers definitioner indebærer et praksisfællesskab imidlertid også tilstedeværelsen af et fælles projekt (se afsnit 4.5.3). I mange år var et sådant mere eller mindre fraværende. Etableringen af NASA i 1995 var det første håndgribelige skridt i den retning, fordi det gav surferne en samlet stemme og et permanent forum, hvor fælles interesser kunne defineres og forfølges. Det var imidlertid den tumultariske

affære omkring Save Middles i 2005, der for alvor satte skub i processen med at etablere en fælles udviklingshorisont. Surferne havde åbenlyst en fælles interesse, og det var tydeligt for alle, at der krævedes øjeblikkelig og kollektiv handling, hvis surfspottet skulle reddes. Betydningen af det succesrige udfald må i den sammenhæng ikke undervurderes, fordi det demonstrerede over for de involverede, at det kunne betale sig at gøre en indsats. Det gav mod på mere og førte naturligt fællesskabet videre til et mere konstruktivt fælles projekt omkring en strategisk udvikling af Cold Hawaii. At fællesskabets identitet på dette tidspunkt samledes omkring det fælles projekt understreges af, at den uformelle og halvironiske betegnelse Cold Hawaii blev opløftet til en samlende overskrift, som fællesskabet med stolthed identificerede sig med. Den periode, som beskrives i afsnit 3.4-3.6 kan med fordel opfattes som en transition, hvor det fælles projekt konsolideredes gennem de to masterplaner og samarbejdet med Realdania. Det fælles projekt har derefter fået tilføjet en årlig rytme med world cup stævnet som naturligt omdrejningspunkt og tilbagevendende milepæl. Det gør, at praksisfællesskabet i dag fremstår både robust og dynamisk.

Den fortsatte dynamik i praksisfællesskabet understreges af, at aktørerne vedbliver med at stable nye initiativer på benene, som supplerer det der allerede er opbygget. Seneste skud på stammen er Matchmakingzonen i Klitmøller, som er et udvidet kontorfællesskab, hvor iværksættere, freelancere og fjernarbejdere har mulighed for at kombinere surfing og arbejde. Projektet har forskellige lokale forløbere og grundidéen blev antydet allerede i NCOA-rapporten i 2009. Gennem Matchmakingzonen er parløbet med Realdania som økonomisk støtte og sparringspartner desuden gået ind i en fase, hvor de allerede etablerede friluftsfaciliteter suppleres med mere erhvervs- og beskæftigelsesorienterede projekter.

#### 5.4.2 KAJAKRØNING I VADEHAVET

I Vadehavet kommer det gensidige engagement først og fremmest til udtryk gennem tilstedeværelsen af seriøse fritidsudøvere som kernegruppe i det lokale praksisfællesskab. Dog er antallet af seriøse fritidsudøvere med tilknytning til kajaksporten i Vadehavet efter alt at dømme stadig forholdsvis lavt. I denne henseende er området på et pionerstadie, hvor enkelte seriøse fritidsudøvere har slået sig ned i området, som de bruger som base og scene for deres aktiviteter. Disse pionerer har til gengæld været genstand for en del mediebevågenhed, fordi de er begyndt at benytte områdets unikke natur som scene for nye, opsigtsvækkende aktiviteter. Det er her værd at fremdrage de mest markante eksempler.

I juli 2010 lagde kajakroeren Jens Hjerrild Hansen fra land ved Blåvandshuk og begav sig ud på en kajakfærd på omtrent 570 km gennem den danske, tyske og hollandske del af Vadehavet (Jyske Vestkysten, 11.07.2010). Han ankom i hollandske Den Helder 41 dage senere, og hele turen blev undervejs dækket af Jyske Vestkysten, der udgav hovedpersonens hjemsendte turdagbog som stort anlagt artikelserie. Han beskrev blandt andet turen som følger:

Store vidder, stilhed og storm. Blinkende fyr og fugle i flok. Fortryllende på en stille sommeraften. Forbandet når himmel og hav står i ét. Med kajak gennem Va-

dehavet er man virkelig i kontakt med elementerne. (Jyske Vestkysten, 30.08.2010).

Præstationen fremstår i havkajakredse ikke som enestående eller usædvanlig, men medieinteressen gør den alligevel interessant. I den sammenhæng har det muligvis også spillet ind, at Jens Hjerrild Hansen var forholdsvis uerfaren i kajakken, hvilket fik projektet til at fremstå mere dristigt og nærværende for den almindelige læser. En lignende mediebevågenhed, om end i nationale medier, fik kajakroerne Lone Sand og Ravn Hamberg i 2001, da de blev de første til at modtage foreningen Havkajakroernes rød-hvide bånd for at have sejlet rundt om Danmark (minus Bornholm) i kajak. Turen startede ved Højer Sluse i Vadehavet og sluttede i Flensborg Fjord 26 døgn og 1.195 km senere (Politiken, 08.03.2002). Begge eksempler bidrager til en italesættelse af Vadehavet som scene for seriøse fritidsudøvere inden for kajakporten, der kan spille en vigtig rolle som inspiration for andre. I den forbindelse er det værd at have in mente, at surfer-eventyret i Thy også startede med enkelte pionerer, der i løbet af 1980erne inspirerede dele af det tyske surfermiljø til at udforske den danske, fremfor blot den tyske, vestkyst.

Èt er dog at seriøse fritidsudøvere anvender Vadehavet til kajaksejlad, noget helt andet er om de begynder at gøre området til permanent base for deres fritidskarriere. Det er kajakentusiasten Peter Holland et godt eksempel på. Han har valgt at lægge tilværelsen om for at kunne forfølge sin fritidskarriere med havkajak som omdrejningspunkt. I 2011 tog han således en tre måneders orlov fra sit job som bibliotekar for at arbejde med kortlægning af kajakruter i forbindelse med et lokalt turismeprojekt, og i 2012 sagde han helt farvel til jobbet og opstartede virksomheden Kajak Fanø. LAG Fanø har støttet etableringen med 86.600 kr. At han er et godt eksempel på den seriøse fritidsudøver understreges af, at han inden bosætningen på Fanø i 2004 brugte tre år som kajakguide i grønlandske Maniitsoq. Ved siden af virksomhedsdriften er han fortsat involveret i Fanø Erhvervs- og Turistråds bestræbelser på at fremme kajakaktiviteter i Vadehavsområdet (Esbjerg Ugeavis, 25.05.2011; Jyske Vestkysten, 08.12.2012; Jyske Vestkysten, 30.06.2013).

Der kan på nuværende tidspunkt ikke tales om et sammenhængende kajakbaseret praksisfællesskab i Vadehavet. Der eksisterer mindre lokale miljøer, som i det store billede udgør et fragmenteret landskab af kajakorienteret praksis. Det betyder ikke, at de enkelte miljøer er fuldstændig isolerede. De har et vist kendskab til hinanden, og der er personlige netværk som går på tværs af miljøerne. Men der er ikke tale om faste relationer, som giver sig udtryk i fælles arrangementer eller samarbejde om udvikling af kajakporten i området. Der mangler med andre ord fortsat et fælles projekt. Et sådant er der til gengæld anløb til flere steder. Der er således tre hovedspor i den strategiske udviklingsindsats, som er værd at have for øje.

For det første har Tønder Kommune i samarbejde med lokale græsrodder fra landsbyen Ballum nedsat en styregruppe, hvis formål det er at arbejde for realiseringen af et kajakcenter i forbindelse med landsbyen. Styregruppen blev nedsat i starten af 2014 og har været støttet økonomisk af kommunen. Samtidig har kommunen etableret et Videncenter for Bæredygtig Benyttelse af Nationalpark Vadehavet, som har spillet en nøglerolle i styregruppens arbejde. Kajakcenter-projektet havde i udgangspunktet et meget lokalt fokus, hvor lokalsamfundet i Ballum ledte efter nye udviklingsmuligheder efter

den tidligere omtalte skolelukning. Undervejs har det imidlertid åbenbaret sig for de involverede, at der i forbindelse med et projekt i den tiltænkte størrelsesorden er brug for dels en mere regional forankring og dels et mere veludviklet kajakmiljø i området. Det har udmøntet sig i et navneskifte til Kajakcenter Vadehavet og et begyndende samarbejde med nationalparken om en mere regionalt orienteret koordinering af indsatsen på kajakområdet. Det har også resulteret i, at styregruppen er begyndt at arbejde med kultivering af kajakmiljøet, imens selve planerne om et kajakcenter har fået status af en mere langsigtet vision.

For det andet har Fanø Erhvervs- og Turistråd siden 2011 arbejdet med udviklingsprojektet Havkajak i Vadehavet, hvor man blandt andet har kortlagt et større antal kajakruter – ikke blot omkring Fanø, men i hele området. Udover Fanø Erhvervs- og Turistråd er den vigtigste drivkraft i projektet førnævnte Peter Holland, der som lokal kajakentusiast og iværksætter dels udlejer udstyr og dels erhverver sig som kajakguide og –instruktør. Projektet er en del af det regionale turismeprojekt Destination Sydvestjylland. I modsætning til kajakcenterprojektet, så har aktørerne på Fanø helt fra starten samarbejdet med Nationalpark Vadehavet, der i det hele taget fremstår som den aktør, der er bedst positioneret til at samle trådene i de ellers forholdsvis fragmenterede udviklingsspor.

Det tredje hovedspor er blevet til i et samarbejde mellem de fire Vadehavskommuner og nationalparken. De er gået sammen om et projekt, som med særlig fokus på kajak skal sikre bedre adgang til nationalparkens natur. Det sker gennem forbedring af eksisterende friluftsfaciliteter og etablering af nye adgangssteder langs kysten. Projektet har udover den kommunale finansiering modtaget 4,8 mio. kr. fra Grøn Vækst puljen til anlægsaktiviteterne. De fire kommuner samarbejder, som tidligere nævnt, i forvejen om Destination Sydvestjylland, hvor også Sydvestjysk Udviklingsforum indgår som partner. Selvom der således er forbindelser mellem de tre hovedspor, er det alligevel iøjnefaldende, hvor fragmenteret den hidtidige udviklingsindsats har været.

## **5.5. TRANSLOKALE KONSTELLATIONER AF PRAKSISFÆLLESSKABER**

### **5.5.1 SURF SOM SPORT, FÆLLESSKAB OG INDUSTRI**

Surfsporten i sin moderne udgave har sin oprindelse i Polynesien, hvor surfing har været praktiseret i årtusinder. På Hawaii, som er blevet synonym med sporten, ankom surf-traditionen efter al sandsynlighed sammen med de polynesiske indvandrere, der befolkede øriget omkring år 300. Det var også her, at den form for surfing, som i det 20. århundrede er blevet en global sport, udviklede sig (Warshaw, 2010). Europæernes og kolonialismens ankomst blev i løbet af det 18. og 19. århundrede en trussel for surf-traditionernes overlevelse, men strandlivets opblomstring i en voksende vestlig middelklasse banede i løbet af det 20. århundrede vejen for en genkomst i nye klæder. Hawaii udviklede sig i begyndelsen af århundredet til én af velhavernes foretrukne destinationer, fordi det var et engelsktalende, eksotisk tropeparadis under amerikansk herredømme. Surfing blev hurtigt det centrale element i både turistoplevelsen og salgsmaterialet, og herfra blev det efterhånden eksporteret til først Californien og Australien og siden til resten af verden (Warshaw, 2010).



Efter Anden Verdenskrig har surfsporten på globalt plan gennemgået to 'boom-perioder': den første i 1960erne og den anden i 1980erne. I disse perioder voksede det samlede antal surfere voldsomt, samtidig med at surfing blev udbredt i flere områder af verden, hvor nye spots for alvor blev taget i brug. Det er også i tiden siden 1960erne, at sportens forskellige subdiscipliner er opstået. Ydermere har surfing undervejs dannet udgangspunkt for udviklingen af andre populære sportsgrene og subkulturer, først og fremmest skateboarding og snowboarding, som i princippet blot er surfing på henholdsvis asfalt og sne (Warshaw, 2010).

Surferne specialiserer sig typisk i en enkelt disciplin, som de også identificerer sig med. Det har givet grobund for en venskabelig rivalisering, hvor udøvere inden for de forskellige subdiscipliner spejler sig i hinanden. Rivaliseringen blev opsummeret kort og præcist i masterplanen for Cold Hawaii:

Windsurfere hævder, at denne surfart er mere dynamisk og sammenhængende end kitesurfing, hvilket efter sigende også afspejler sig visuelt æstetisk. Kitesurfere hævder, at denne surfart giver det berømte kick tidligere end de to andre, da kræfter og konsekvens langt tidligere spiller en væsentlig rolle. Heroverfor hævder paddelsurferne, at man gennem denne surfart står i et nærmest symbiotisk forhold til bølgen, der som det eneste giver fremdrift og mulighed for performance. (Johnsen, 2007: 10).

Det løbende samspil mellem de forskellige grupper udgør et væsentligt aspekt i den indbyggede dynamik, der knytter sig til surfernes forskellige praksisfællesskaber. Variationen i de lokale forhold gør samtidig, at forskellige surfområder domineres af forskellige subdiscipliner, hvor det fælles repertoire kan variere ganske markant. I de translokale konstellationer af surferfællesskaber kan der tillige tales om en form for uformelt hierarki, fordi nogle steder har en særlig symbolsk værdi for surferne. Udøvere baseret i netop disse områder har således bedre mulighed for fx at påvirke den globale praksis i sporten, fordi det lokale praksisfællesskab nyder en særlig translokal bevågenhed. Warshaws (2010) dybdegående surferhistorie er fyldt med eksempler på, hvordan dette har præget hele sportens udvikling.

Surfernes translokale konstellationer af praksisfællesskaber har – i forhold til mange andre fritidsaktiviteter – haft vidtrækkende indflydelse i andre dele af samfundet. Det kommer først og fremmest til udtryk i surfermoden, som ikke kun er populær blandt surfere, men i bredere kredse, hvor surfernes *laid back* livsstil og lettere rebelske attituder har appelleret til mange. I forhold til Stebbins skelnens mellem professionelle, amatører og offentlighed er surfing altså karakteristisk ved en særdeles bred og omfattende offentlighed, som ikke nødvendigvis har en dybtgående interesse i fritidsaktiviteten i sig selv, men som identificerer sig med den livsstil og subkultur, der knytter sig til den.

Denne situation har givet grobund for en omfattende global produktionsindustri, som bruger identifikationen med surfernes subkultur aktivt i forhold til branding og salg. Industrien er dog samtidig præget af en lokal forankring i nogle af surferkulturens hot spots. Der kan overordnet skelnes mellem udstyrs- og beklædningsindustri. I forbindelse med førstnævnte har Warren & Gibson (2013) vist, hvordan udviklingen af kvalitetsprodukter i surf board industrien er afhængig af en direkte forbindelse til praksis:

*"Surfboard-making is concentrated in regions with vibrant surfing subcultures, suitable waves and sufficient expertise in crafting boards, by hand, to suit prevailing coastal conditions"* (Warren & Gibson, 2013: 365). Surfernes behov varierer med de lokale bølgeførhold og deres individuelle stil, hvilket giver lokalt forankrede producenter en fordel i sammenligning med globalt orienterede producenter. Det konkluderes da også, at forsøg på udvikling af en eksport-orienteret surfboard industri i 1980'erne endte med at have negative implikationer for klyngens udvikling, fordi det fjernede fokus fra industriens kerneaktiviteter omkring udvikling af lokalt og individuelt tilpassede produkter.

De samme restriktioner har til gengæld ikke været til stede i den klynge af surferorienterede modevirksomheder i australske Torquay, som Stewart et al (2008) har beskæftiget sig indgående med. Den lokale surfersubkultur spillede her en vigtig rolle i klyngens opståen, fordi den gav adgang til et lokalt marked, men mode-produkterne knytter mere an til subkulturen end til selve udøvelsen og er dermed ikke genstand for de samme geografiske begrænsninger som surfboard industrien. De to største virksomheder – Rip Curl og Quiksilver – har således udviklet sig til globale brands med fokus på surfere, men med en langt bredere forbruger-appel. Samlet tegnede de to virksomheder sig i 2002 for 43 % af det globale marked for *surfwear* (Stewart et al, 2008).

Grundlaget for denne globale succes skal ifølge Stewart et al (2008) findes i virksomhedernes dybe involvering i surfsportens udvikling, blandt andet gennem forskellige former for sponsorer. De vigtigste faktorer uddybes som følger:

The specific factors behind their global dominance included first, the role that elite-surfer product endorsement and major surf-event sponsorship played in building the brand image of Rip Curl and Quiksilver, and second, the use of their brand images to construct a high degree of credibility within both the serious surfer and young fashion consumer markets. (Stewart et al, 2008: 3).

Under de rette betingelser kan surferklynger altså også danne grundlag for eksportorienterede erhvervsklynger med global rækkevidde. Det skal dog understreges, at der i både Torquay og Gold Coast er tale om steder, der helt fra surf-sportens udbredelse som global sportsgren i 1960'erne har været centralt placeret i udviklingen af den globale surferkultur (Stewart et al, 2008; Warren & Gibson, 2013). Surferindustrien har til gengæld også vist sig som en magtfuld faktor i udviklingen af nye surferklynger. Franske Biarritz er et godt eksempel på dette. Quiksilvers indtog i byen fik således stor betydning for den lokale udvikling: *"After Quiksilver Europe opened a retail outlet in Biarritz in 1985, the town became France's version of Orange County, filled with surf shops, surf-themed restaurants and bars, and huge retail outlets for Billabong, Rip Curl and others"* (Warshaw, 2010: 399f).

I et translokalt perspektiv har den teknologiske udvikling betydet, at der er blevet skabt nye muligheder for at skabe translokal nærhed mellem lokalt forankrede praksisfællesskaber. Surferkulturen har i mange år været omdrejningspunkt for en niche af medier, som først og fremmest gennem magasiner og film har bidraget til udviklingen af globale surfer-identiteter. Med internettets komme fandt en stor del af dette indhold sin naturlige plads i cyberspace:

All by itself, having a new outlet for pictures, video clips, and stories pulled a lot of surfers into cyberspace. The real driving force, though, was the medium's suitability for wave reports and forecasting. Here, the internet did more than replicate its surf media predecessors. Within a few years, virtually everything having to do with surf reports and forecasting had shifted to the Web. (Warshaw, 2010: 445).

Overgangen til Web 2.0 har sidenhen betydet, at der er skabt grobund for, at virtuelle surferfællesskaber for alvor kan blive et supplement til de fysiske. Den translokale sammenhængskraft i praksisfællesskaber har således fået markant bedre kår i løbet af det seneste årti.

### 5.5.2 KAJAK SOM SPORT, FÆLLESSKAB OG INDUSTRI

Kajakken har i århundreder og muligvis årtusinder været brugt til jagt og transport i hele det arktiske område. Bådene er gennem generationer blevet tilpasset de regionale forhold således, at fx en grønlandsk kajak adskiller sig markant fra sit modstykke i Beringstrædet. Som rekreativt fartøj har bådtypen først for alvor vundet indpas i det 20. århundrede, men allerede i 1845 vakte pioneren John MacGregor opsigt, da han turnerede Europa med en kajak bygget efter inuitisk forbillede (Oatman & Oatman, 2008).

Den voksende popularitet i løbet af det 20. århundrede var især knyttet til white water disciplinen, som har været i rivende udvikling på tværs af kloden. En stor del af den eksisterende viden om de translokale konstellationer af praksisfællesskaber med tilknytning til kajakken fokuserer derfor også på denne del af sporten (se fx Kane & Zink (2004) om seriøse fritidsudøvere inden for *white water kayaking*). Gennem white water disciplinen har kajaksportens praksisfællesskaber naturligt udviklet et nært slægtskab med praksisfællesskaber, som benytter andre bådtyper til denne form for rekreativ flodsejlad.

Sideløbende har kajaksejlad på 'fladt vand' udviklet sig under mindre bevågenhed – muligvis fordi aktiviteterne kan virke mindre spektakulære. Ikke desto mindre er især havkajakudøverne blevet positioneret som et markant translokalt praksisfællesskab med egne udstyrskategorier og et fælles repertoire af teknikker, færdigheder og normer for sejlad. Særligt efter 1980 har denne udvikling taget fart (Dowd, 2004). Samtidig har white water disciplinerne vist tegn på tilbagegang. I USA noterer Schaffer (2009) sig fx følgende: "*Whitewater kayaking is in serious decline, with American paddlers spending some 50 percent fewer days on the water than at the beginning of the decade, sponsorship dollars drying up, and the once-raging pro freestyle tour all but gone.*" Der kan altså tales om en form for tronskifte i kajakverdenen, hvor havkajakken ser ud til at have sat sig i førersædet.

Især i den fritidsindustri, der er knyttet til havkajak har det været tydeligt, at disciplinen har gennemgået en markant udvikling. Dowd (2004) observerer følgende om havkajakindustriens udvikling siden starten af 1980'erne:

Many of the small players have grown big, some gobbled up by very large fish indeed. Manufacturers such as Perception, Necky, and Wilderness Systems have been bought out by multinational corporations that have seen big business opportunities in sea kayaking. The competition between these giants has been fierce.

---

Fortunately the vitality of the small builders remains and the quality of boats is noticeably higher. (Dowd, 2004: vii).

Ligesom i surfindustrien ses altså umiddelbart en spænding mellem de globalt orienterede masseproducenter og de mindre kvalitetsorienterede virksomheder, som har andre muligheder for individuel og regional tilpasning af produkter. Introduktionen af plastik som byggemateriale i løbet af 1970erne fremhæves desuden som en væsentlig del af forklaringen på kajakindustriens opblomstring i 1980erne og 1990erne. Udover at det gav nye muligheder for forskellige letvægtsdesign, betød det, at prisen på en kajak faldt betydeligt og gjorde det realistisk for en langt større del af befolkningen at købe én (Sayour, 2015).

## 6. FRITIDSKLYNGENS RELATIONER

### 6.1. INDLEDNING

Begrebet fritidsklynger, som det er udviklet og udfoldet hidtil i denne rapport, kan vise sig brugbart med henblik på at sætte fokus på de strategiske udviklingsmuligheder i landdistrikterne, som knytter sig eksplicit til fritidslivet. Den udvidede diamantmodel benyttes i dette kapitel som ramme for en diskussion, der tager udgangspunkt i relationerne mellem modellens fire hovedelementer (se også afsnit 4.7). Spørgsmålet er om og hvordan begrebet er anvendeligt i en vurdering af, hvor og hvordan dannelsen af fritidsklynger kan understøttes effektivt af en strategisk indsats med grundlag i et dynamisk samspil mellem landdistrikternes forskelligartede aktører – herunder kommunerne samt det lokale forenings- og erhvervsliv. Disse aktører har en fælles interesse i at skabe lokale forhold, der er fremmende for bosætning, erhvervsudvikling og fortsat dynamik i foreningslivet.

Inden der tages fat på relationerne i afsnit 6.2 indeholder denne indledning en kort redegørelse for fritidslivets nuværende indskrivning i den strategiske landdistriktsudvikling, primært med grundlag i en gennemgang af de kommunale landdistriktspolitikker. Her italesættes bosætning over en bred kam som den vigtigste prioritet i landdistrikternes udvikling. I det omfang at erhvervslivets udvikling prioriteres i landdistrikterne kædes det typisk også sammen med bosætning, idet kommunerne især håber at kunne tiltrække veluddannede tilflyttere med iværksættertrang. Det rige foreningsliv og adgangen til naturens herlighedsværdier fremhæves af mange kommuner som landdistrikternes primære fortrin i forhold til bosætning.

Bosætning kombineres desuden ofte med et fokus på turisme og/eller oplevelsesøkonomi, der typisk opfattes som to sider af samme sag. Der er en udbredt tro på, at initiativer som er fremmende for turisme og oplevelsesøkonomi også i de fleste tilfælde vil have en positiv effekt på bosætning. Det gælder fx i Thisted og Randers Kommune, som begge hævder, at *”der ligger et stort potentiale i at tænke erhvervsudviklingen i landdistrikterne ind i en oplevelsesøkonomisk sammenhæng og herigennem satse på et frugtbart samspil med bl.a. turismeerhvervet og bosætningsmulighederne”* (Thisted Kommune, 2007: 4; Randers Kommune, 2007: 6). Det er på baggrund af samme logik, at Langeland Kommune har valgt at fokusere på at skabe *”en værdifuld synergi mellem på den ene side den fortsatte udvikling af turismen og på den anden side visionen om at tiltrække tilflyttere”* (Langeland Kommune, 2012: 5).

Det fremgår mere eller mindre eksplicit af kommunernes forskellige visioner, at fritidsaktiviteter er tiltænkt en væsentlig rolle i strategien for udvikling af landdistrikterne. Det tydeliggøres imidlertid langt sjældnere, hvordan tankerne skal omsættes i praksis. En illustrativ undtagelse er i den sammenhæng Svendborg Kommune, hvor maritime oplevelser og vandsport udpeges som særligt fokusområde i landdistriktsudviklingen:

*”Vi vil støtte vandsport og turisme ved med respekt for omgivelserne at arbejde for etablering af flere støttepunkter på land, såsom toiletfaciliteter, shelterpladser ved skov og strand, slæbesteder, oplægningspladser til kajakker og broer.”* (Svendborg Kommune, 2012: 17). Dette initiativ ligger sig tæt op ad Vadehavskommunernes igangværende projekt med etablering af nye og forbedrede adgangsfaciliteter til områdets naturværdier.

Det er blandt andet i forbindelse med kommunernes ambitioner om bosætning og turisme i landdistrikterne, at fritidsklyngebegrebet kan vise sig nyttigt. Hidtil i rapporten har fokus næsten udelukkende været på indholdet af de fire hovedelementer: stedbundne ressourcer, fritidslivsmønstre, samt henholdsvis lokale og translokale praksisfællesskaber. Hvis begrebet skal have værdi som strategisk værktøj er det imidlertid i højere grad nødvendigt også at fokusere på relationerne mellem disse hovedelementer. Det er nemlig gennem relationerne, at dynamikken i dannelsen og udviklingen af fritidsklynger udfoldes. Som analytisk værktøj er fritidsklyngen således et forsøg på at imødekomme den nøgleudfordring, som Michael (2008: 296) udpegede i forbindelse med udvikling af turismeklynger: *”The problem (...) is to identify the dynamics that lead to the successful clustering of regional niche industries, and the social implications that stem from this location concentration.”*

I afsnit 6.2-6.5 beskrives og diskuteres derfor fire sæt af relationer: (1) horisontale relationer mellem de stedbundne ressourcer og de bredere fritidslivsmønstre, (2) vertikale relationer mellem lokale og translokale praksisfællesskaber, (3) diagonale relationer mellem de stedbundne ressourcer og (trans)lokale praksisfællesskaber, samt (4) diagonale relationer mellem fritidslivsmønstre og (trans)lokale praksisfællesskaber. Betegnelserne horisontal, vertikal og diagonal henviser udelukkende til relationernes retning i fritidsklyngens diamantmodel. Det er i analysen af disse relationer, at det er muligt at danne et overordnet billede af, om og hvordan en strategisk satsning på fritidsklyngeudvikling er meningsfyldt i et givent område med en given fritidsaktivitet.

## **6.2. HORISONTALE RELATIONER: MATCHNING AF STEDBUNDNE RESSOURCER OG FRITIDSLIVSMØNSTRE**

### **6.2.1 DEN NØDVENDIGE, NATURGIVNE FORUDSÆTNING**

Den mest åbenlyse og intuitive begrænsning for udvikling af fritidsklynger baseret på outdoor-aktiviteter findes i relationen mellem de stedbundne ressourcer og fritidslivsmønstrene (figur 6.1). Hvis de naturgivne forudsætninger for aktivitetens udøvelse ikke er til stede, så er udsigterne til udvikling af en fritidsklynge selvsagt ganske små. Den nylige åbning af et højteknologisk surfcenter med kunstige bølger midt i de waliske bjerge og de efterhånden talrige eksempler på indendørs skicentre med kunstig sne vidner dog om, at de naturgivne forudsætninger kan manipuleres. Som udgangspunkt virker denne form for spektakulære prestigeprojekter dog både urealistiske og i mange henseender uhensigtsmæssige i de fleste danske landdistrikter. Det fejlslagne skibakkeprojekt i Frederikshavns bynære landdistrikt står fortsat som et afskrækkende eksempel på, hvordan både kommunale midler og ildsjæle-indsats kan gå tabt i stort anlagte projekter, som aldrig bliver realiseret (Fisker, 2013).



Figur 6.1: De horisontale relationer i fritidsklyngens diamantmodel (udsnit af figur 4.3).

Til gengæld kan anlæg af højteknologiske specialfaciliteter udgøre et supplement til de naturgivne forhold, som i nogle tilfælde kan give et område det unikke særpræg, som kan være afgørende i konkurrencen mellem steder med lignende forudsætninger. Visionen om et kajakcenter ved Vadehavet med indendørs træningsfaciliteter for kajakroere på eliteniveau er et eksempel på denne tankegang. De lokale aktører er ikke i tvivl om, at deres område er yderst velegnet til kajakaktiviteter, men de er samtidig klar over, at også andre områder med rette kan lægge billet ind på den ønskede status som kajakcentrum i Danmark. En lignende satsning har omvendt aldrig været nødvendig i Thy, fordi Cold Hawaii ikke er i egentlig konkurrence med andre områder i landet.

Således har de naturlige, stedbundne ressourcer i Thy givet mulighed for udviklingen af en surferklynge, der appellerer bredt til surfsportens forskellige subdiscipliner:

Der findes en del steder i Danmark, som byder på gode forhold til freestyle. Det der gør Thy specielt er, at der inden for et lille geografisk område findes både rigtig gode forhold til wave sailing og rigtig gode forhold til freestyle. (Johnsen, 2007: 11).

Dog har området naturlige begrænsninger i forhold til paddelsurfing, som optimalt set foregår på dønninger. Andre europæiske surfer hotspots er således bedre placeret, fordi de er direkte eksponeret for Atlanterhavets større og mere stabile dønninger – fx i Portugal og det sydvestlige England. Dertil kommer, at de kølige klimatiske forhold som udgangspunkt er en ulempe i forbindelse med surfing, som ellers forbindes med varmere egne. Men set isoleret i Danmark og Skandinavien er forholdene i Cold Hawaii uovertrufne.

I Vadehavet er matchet med kajakporten en smule mere ambivalent. I forhold til resten af den jyske vestkyst, giver Vadehavets lave vand og rækken af barriereøer relativt gode og fleksible forhold for kajaksejlad. I mildt vejr kan øernes vestkyst besejles, imens der under vanskeligere forhold fortsat er mulighed for sejlad i de roligere vande mellem øerne og fastlandet. Dertil kommer et antal sejlbare åer og vandløb med udløb i Vadehavet. I modsætning til Cold Hawaiis position i surfsporten, så er der dog ikke tale om, at Vadehavet kan tilbyde de ubestridt bedste kajakvande i Danmark. Forskellige områder i de indre danske farvande kan således tilbyde kajakvande, der er relativt beskyttede i forhold til de mere barske forhold ved Nordsøen (fx det sydfynske øhav). Samtidig er Vadehavets specielle tidevandsforhold både en fordel og en ulempe. På den ene side er den store forskel på ebbe og flod unik i en dansk sammenhæng, men det kan på den anden side besværliggøre adgangen til vandet, fordi adgangsstederne nogle steder kun er brugbare ved højvande.

Den geografiske fordeling af kajakklubber er ikke som udgangspunkt opløftende læsning for de aktører, der forfølger drømmen om at gøre Vadehavet til et kajakcentrum.

Den største koncentration af DKFs medlemsklubber findes langs de indre kyster, hvor de fortrinsvist er beliggende i forbindelse med de større byområder (København, Århus og trekantsområdet). Længere væk fra byerne findes markante koncentrationer ved det sydfynske øhav, omkring Als, ved Roskilde Fjord, samt i det midtjyske søhøjland. Vadehavet er et af de områder, hvor der er færrest kajakklubber, men det er samtidig en af landets tyndest befolkede egne. Dertil kommer, at kajakklubbernes placering ikke er ensbetydende med, at alle deres aktiviteter foregår i nærområdet. Især inden for havkajak er der fokus på længere ture, og det er sandsynligt, at disse aktiviteter fordeler sig geografisk anderledes end klubbernes beliggenhed antyder. Der findes dog ingen pålidelige opgørelser over de mest yndede kajakdestinationer i landet.

Kajaksportens subdiscipliner stiller markant forskellige krav til de naturgivne forhold. Her er det først og fremmest relevant at skelne mellem sportens klassiske konkurrence-discipliner og de nyere, mere rekreative discipliner. Kapkajak kræver uanset distance rolige vande uden strøm, som Vadehavet under ingen omstændigheder er leveringsdygtig i. Disse discipliner udøves da også primært på søer. Det samme gør sig som udgangspunkt gældende for holdsporten kajakpolo, som dog også kan finde sted indendørs i svømmehaller. I Vadehavet er det derfor fortrinsvist havkajak og turkajak, samt sportens nyere hybriddiscipliner – fortrinsvist surfkajak og kajakfiskeri – der kan være relevante. De har det til fælles, at mødet med naturen og kampen med elementerne opfattes som et nøgleelement i udøvelsen og en vigtig del af oplevelsen. Det er da også blandt udøvere af disse discipliner, at Vadehavet indtil videre har virket mest tiltrækkende:

De stærke strømme appellerer ikke kun til legesyge medlemmer af de lokale klubber langs Vadehavskysten, men også de dygtigste kajakroere fra ind- og udland har opdaget dette farvand. Således tilbydes af forbundene, foreningerne og private udbydere i stigende grad kurser og ture i dette område. (Petersen, 2014: 17f).

Blandt andet er det nævneværdigt, at danske kajakkurser på højeste internationale certificeringsniveau kun kan gennemføres i Vadehavet, fordi det er det eneste sted i landet, hvor strømforholdene gør det muligt at praktisere de specielle teknikker, som indgår i den såkaldte EPP4 prøve (Petersen, 2014). I det hele taget er det gennemgående for forholdet mellem de stedbundne ressourcer og kajaksporten, at Vadehavets først og fremmest kan tilbyde optimale forhold for de øvede og de egentlige entusiaster, imens begyndere og de mindst dristige kan finde bedre forhold andre steder. På et mere basalt niveau er det desuden tydeligt, at hav- og turkajak bør være i fokus i Vadehavet.

Den erkendelse ser da også ud til at have indfundet sig blandt de lokale aktører, som bestræber sig på at udvikle kajakaktiviteter. Poul Therkelsen – direktør i Fanø Erhvervs- og Turistråd – udtalte således i 2011:

Det bliver aldrig masseturisme, men vi har i Destination Sydvestjylland ideelle forudsætninger for at skabe en spændende niche med kajakture præget af tidevand, øer og den særlige fauna, der bedst kan opleves fra vandet. (Esbjerg Ugeavis, 25.05.2011).

Det fremstår yderst væsentligt, at den strategiske udviklingsindsats i Vadehavet fortsætter med at tage højde for denne specielle relation. Det vil være logisk at fokusere mere på at tiltrække de seriøse fritidsudøvere end på at blive det yndede mål for begyndere,



som skal ud og have deres første kajakoplevelse. Den rolle kan man passende overlade til andre egne af landet, hvor forholdene henvender sig mere til denne gruppe. Til gengæld er det vigtigt, at de lokale kajakaktører er klar til at påtage sig et ansvar i forhold til de uerfarne kajakroere, som alligevel vælger Vadehavet. De lumske strømforhold og risikoen for barsk vejr kan skabe et særligt behov for dygtige guider og instruktører.

I et mere generelt perspektiv er det afgørende, at de lokale aktører i deres landdistriktsstrategisk overvejelser har øje for om der findes naturgivne omstændigheder, der i sig selv kan skabe væsentlige konkurrencefordele i forbindelse med bestemte typer af fritidsaktiviteter. Mange kommuner og lokalområder peger på deres naturområder som væsentlige ressourcer, men set i et konkurrenceperspektiv antager ressourcen først for alvor værdi, hvis den 'kan noget', som naboens natur ikke kan. En gavnlig analytisk øvelse kan i denne sammenhæng være at lede aktivt efter et 'match' mellem stedets unikke kombination af ressourcer og bestemte typer af aktiviteter.

## 6.2.2 LOKALOMRÅDETS SAMFUNDSSKABTE RESSOURCER

Der findes også samfundsskabte stedbundne ressourcer, som gerne skal matche den givne fritidsaktivitet, hvis der skal være grobund for fritidsklyngedannelse. Forbindelsen til fritidsaktiviteten kan i denne sammenhæng være sværere at gennemskue, fordi det ikke på samme måde er åbenlyst hvad et godt match er. Hvis fritidsaktiviteten fx er noget udefrakommende, som ved første møde virker specielt og fremmedartet for lokalbefolkningen, så bliver kvaliteter som åbenhed, tolerance og nysgerrighed en væsentlig kulturel ressource.

Surfernes ankomst i Klitmøller er et godt eksempel. I det traditionelle kystfiskeri, som prægede lokalsamfundet blev havet først og fremmest opfattet som en farlig arbejdsplads. Surferne brugte i stedet kysten og bølgerne som legeplads og viste i nogles øjne ikke havet den fornødne respekt. Samtidig betød landsbyens fortid som handelsplads dog også, at den lokale kultur var præget af en åbenhed og nysgerrighed, som siden kom til at spille en væsentlig rolle i konflikternes løsning (Johnsen, 2007; Svendsen & Sørensen, 2007; Ibsen & Pedersen, 2011; Nørgaard, 2014). Både konflikterne med lokalsamfundet og deres løsning kan altså delvist forklares med henvisning til stedbundne kulturelle ressourcer.

Behovet for åbenhed er dog ikke generelt. Hvis den udefrakommende fritidsaktivitet eksempelvis havde været lystfiskeri, så havde der ikke på samme måde været behov for netop åbenhed og nysgerrighed over for det nye og det anderledes, fordi aktiviteten på mange måder var beslægtet med lokal praksis. Ligesom det var tilfældet med de naturgivne, stedbundne ressourcer, så er der altså også i forhold til de samfundsskabte ressourcer tale om, at det er selve relationen mellem stedet og fritidsaktiviteten, som er afgørende. Endvidere består de samfundsgivne ressourcer af en række forskelligartede forhold, der som helhed skaber de samfundsmæssige forudsætninger for fritidsklyngen.

Samfundsskabte ressourcer kan, som tidligere nævnt (afsnit 4.3), være både materielle/håndgribelige og immaterielle/uhåndgribelige. De allerede nævnte kulturelle ressour-

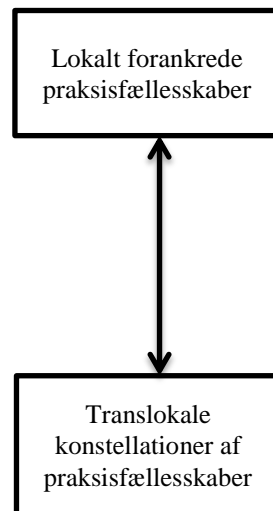
cer indgår i den mere u håndgribelige kategori, imens finansielle ressourcer, faciliteter, infrastruktur og strukturelle forhold såsom lave grundpriser, levetidskostninger og etableringsomkostninger alle er eksempler på håndgribelige, materielle ressourcer. I denne kategori findes også love og forordninger, som på forskellig vis tildeler bestemte områder en særstatus. Udpegningen af nationalparkerne i Thy og Vadehavet er oplagte eksempler. Der er her tale om, at en naturgiven, stedbunden ressource ophøjes ved hjælp af en samfundsskabt struktur. Beslutningskompetencen findes i dette tilfælde på nationalt niveau, men forud er gået en længere proces, hvor lokale aktører på forskellig vis har lobbieret for en nationalpark i netop deres område. Udviklingsstrategisk kan det altså være værd at overveje, om fritidsaktivitetens lokale udvikling ville have gavn af en form for lokal særstatus.

På den front peger de to eksempler i forskellige retninger. I Vadehavet er nationalparken et helt essentielt element i udviklingen af en kajakklynge, imens Nationalpark Thy i højere grad har været et overvejende positivt supplement til udviklingen af Cold Hawaii. Den langvarige konflikt om surfernes brug af Vandet Sø viser dog, at en positiv synergi ikke nødvendigvis er givet. Forskellen mellem de to eksempler kan i denne sammenhæng føres tilbage til fritidsaktiviteternes grundlæggende karakter. Surfing er på den ene side en aktivitet, hvor naturen primært bruges som middel til sportens udøvelse, imens havkajak på den anden side er en aktivitet, hvor kajakken i højere grad er et middel til at opnå særlige naturoplevelser. Modsætningen er selvfølgelig simplificeret, men er under alle omstændigheder værd at have in mente.

Ligesom det gælder for de naturgivne ressourcer, så er det den 'samlede pakke' og den for stedet unikke kombination af samfundsskabte ressourcer, der er relevant snarere end de enkelte aspekter hver for sig. På grund af den forskellige grad af håndgribelighed er det vigtigt at sikre, at der ikke fokuseres blindt på de ressourcer, som er umiddelbart målbare – fortrinsvist de materielle ressourcer. Det er her værd at gentage Svendsen & Sørensen (2007) hovedpointe om, at det ikke er tilstedeværelsen af ressourcer, der i sig selv er interessant, men snarere hvordan de udnyttes af lokale aktører. Dette kommer i fritidsklyngen til udtryk i samspillet mellem stedbundne ressourcer og (trans)lokale praksisfællesskaber, som behandles i afsnit 6.4.

### **6.3. VERTIKALE RELATIONER: MATCHNING AF LOKALE OG TRANS-LOKALE PRAKSISFÆLLESSKABER**

En central påstand i denne rapport er, at lokale, fritidsbaserede praksisfællesskaber kan indebære væsentlige udviklingspotentialer for nogle landdistrikters lokalsamfund. Forløsnings af sådanne potentialer afhænger imidlertid i høj grad af de translokale relationer, som praksisfællesskaberne udspænder og er en del af. En strategisk udviklingsindsats bør derfor fokusere på både praksisfællesskabernes lokale udvikling og håndteringen af de translokale forbindelser. Begge dele kommer i fritidsklyngens diamantmodel til udtryk i relationen mellem lokalt forankrede praksisfællesskaber og translokale konstellationer af praksisfællesskaber (figur 6.2).



Figur 6.2: De vertikale relationer i fritidsklyngens diamantmodel (udsnit af figur 4.3).

I en policy-orienteret tekst om brugen af de teoretiske overvejelser om praksisfællesskaber har Wenger (2002: 51ff) opstillet syv principper, som opsummerer, hvordan praksisfællesskaber kan kultiveres. De er værd at bringe i spil her:

1. **Evolutionsorienteret design:** Respekter at praksisfællesskaber udvikler sig organisk (se afsnit 4.5.3). Det drejer sig om at tage initiativer, der er fordrende for praksisfællesskabets naturlige udvikling, og ikke om at skabe nye strukturer, som fællesskaberne enten skal udfylde eller passes ind i.
2. **Aktivering af dialog mellem interne og eksterne perspektiver:** Et isoleret praksisfællesskab er ikke et godt udgangspunkt for en dynamisk udvikling. Derfor er der brug for initiativer, der bringer eksterne perspektiver i dialog med praksisfællesskabets interne viden og erfaringer.
3. **Mulighed for forskellige niveauer af deltagelse:** Der er – blandt andet på grund af multimedlemskab – stor forskel på intensiteten af medlemmernes engagement i praksisfællesskabet. Derfor er det vigtigt, at deltagelse på forskellige niveauer faciliteres. Wenger opdeler groft i kernen, de aktive og de perifere medlemmer.
4. **Udvikling af både offentlige og private rum for fællesskabet:** Der er brug for både offentligt tilgængelige 'scener', hvor praksisfællesskabets aktiviteter kan udfoldes, og mere medlemsorienterede rum, hvor fællesskabets dagligdags interaktion faciliteres.
5. **Fokus på værdi:** Forløsningspotentiale af de fritidsbaserede praksisfællesskabers udviklingspotentiale afhænger i sidste ende af deres værdiskabelse i bred forstand. Udviklingsinitiativer bør derfor fokusere på, hvordan fællesskaberne kan sættes i stand til at skabe værdi for både medlemmer, lokalsamfund og den bredere konstellation af praksisfællesskaber.
6. **Kombination af det velkendte og det eksotiske:** Et dynamisk fællesskab er kendetegnet ved at kunne tilbyde en kombination af det nære, velkendte og tilidsskabende på den ene side, og det nye, ukendte og eksotiske på den anden.
7. **Skabelse af en rytme i fællesskabet:** Det gensidige engagement, som holder praksisfællesskabet i gang kan faciliteres gennem etableringen af forskellige

rytmer i fællesskabets praksis. Det drejer sig først og fremmest om tilbagevendende begivenheder fra det helt hverdagsprægede til den årlige internationale event.

Der er ikke tale om en trin-for-trin guide, men forskellige design-elementer, som kan være relevante i forskellige henseender. Endvidere er der i Wengers tekst eksplicit fokus på, hvordan erhvervslivet kan drage nytte af strategier om bevidst udvikling af praksisfællesskaber i virksomheden. Den instrumentelle, resultatorienterede tankegang det udmønter sig i er ikke i samme grad relevant i landdistrikternes lokalsamfund. Men principperne italesætter alligevel nogle centrale udviklingsmæssige processer, som netop understreger det væsentlige i at fokusere på translokale relationer.

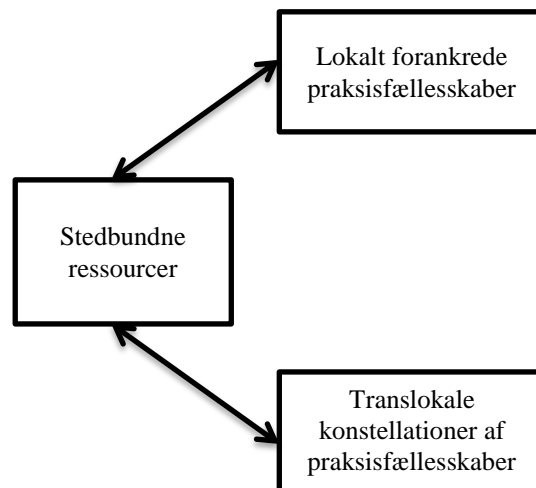
Det lokalt forankrede praksisfællesskabs udviklingsmuligheder forøges markant, når relationerne udbygges og forbedres til de translokale konstellationer, som det er indlejret i. Især er det afgørende at skabe relationer, hvor det ikke kun er det lokale fællesskab der orienterer sig udad, men hvor de translokale praksisfællesskaber også orienterer sig mod det lokale. Et vigtigt skridt er med andre ord at skabe sig en særlig plads i konstellationen, hvor det lokale fællesskab ikke bare opfattes som 'endnu et sted' hvor fritidsaktiviteten har vundet indpas. Der er altså tale om en form for intern branding i det bredere fællesskab. Nyskabende events, udviklingen af nye stilarter, discipliner, teknikker eller andet, som bliver synonym med det lokale praksisfællesskab er gode eksempler på dette.

I Thy er selve navnet Cold Hawaii et ret simpelt men illustrativt eksempel. Selvom det langt fra er det eneste sted i verden, hvor der surfes i lave hav- og lufttemperaturer, så har det alligevel givet det lokale praksisfællesskab en særlig status og position i den translokale surferkultur, fordi fællesskabet har taget det kolde vand til sig som en integreret del af deres identitet. Det er blandt andet med til at understrege, at der her ikke kan være tvivl om, at fællesskabets medlemmer er seriøse fritidsudøvere gjort af et særligt stof. De kolde forhold har da også spillet en fremtrædende rolle i fællesskabets visuelle kommunikation, hvor et af de mest anvendte motiver er en surfer på en sne-dækket strand.

Et translokalt perspektiv er også i bredere forstand væsentligt med henblik på at identificere udviklingsmuligheder i landdistrikterne (se også afsnit 4.6). De translokale forbindelser, som kanaliseres og faciliteres gennem praksisfællesskaber er et eksempel på, hvordan det er muligt at trække andre ressourcer end de stedbundne. Praksisfællesskaber skaber dynamiske, vidtrækkende og potentielt fordelagtige forbindelser til omverdenen, hvorigennem der kan sikres adgang til et bredt spektrum af mobiliserbare ressourcer. Men det kræver, at 'opkoblingen' finder sted, og at den løbende vedligeholdes og udvikles. Det er således afgørende, at kultivering af de lokale praksisfællesskaber komplementeres af en udadventt relationsopbygning med fokus på eksternt rettet dialog og proaktiv positionering i de translokale konstellationer af beslægtede praksisfællesskaber.

#### 6.4. DIAGONALE RELATIONER I: STEDBUNDNE RESSOURCER OG (TRANS)LOKALE PRAKSISFÆLLESSKABER

Sandsynligheden for, at en udviklingsindsats, der baserer sig på at facilitere udviklingen af fritidsbaserede praksisfællesskaber bliver en succes, afhænger i høj grad af, hvordan sammenhængen mellem praksisfællesskaber og stedbundne ressourcer håndteres (figur 6.3). Her drejer det sig om mere end blot at overveje, om der i udgangspunktet er et brugbart match mellem de stedbundne ressourcer og den eller de pågældende fritidsaktiviteter. Det er allerede behandlet i afsnit 6.2. I dette afsnit fokuseres der i stedet i et mere dynamisk perspektiv på relationen mellem den praksis, som fællesskaberne står for og de stedbundne ressourcer.



Figur 6.3: De diagonale relationer i venstre side af fritidsklyngens diamantmodel (udsnit af figur 4.3).

Indledningsvist må det påpeges, at relationen bør betragtes fra to perspektiver. Det handler således ikke kun om, hvordan praksisfællesskaberne kan drage nytte af de stedbundne ressourcer, men også om hvilke implikationer fællesskabernes praksis har for disse. Hertil knytter der sig nogle grundlæggende overvejelser om det hensigtsmæssige i – i en konkret kontekst – at satse på denne form for stedsbaseret landdistriktsudvikling. Det skal også indledningsvist understreges, at de relationer der her omtales i en konkret sammenhæng kan være overordentlig komplekse, fordi både de stedbundne ressourcer og praksisfællesskaberne er dynamiske størrelser, der ydermere står i et indbyrdes afhængighedsforhold, hvor forandringer af den ene påvirker den anden og omvendt. De stedbundne ressourcer er således en del af de lokalt forankrede praksisfællesskaber, som omvendt kan være en vigtig kilde til samfundsskaber, stedbundne ressourcer.

Udnyttelsen af de stedbundne ressourcer kommer altså til udtryk i relationen til de lokale og translokale praksisfællesskaber. Udviklingsstrategisk handler det på den ene side om at foranledige en ressourceopbygning, der imødekommer eksisterende praksisfællesskaber, og på den anden side om at facilitere praksisfællesskabernes udnyttelse af

eksisterende ressourcer. I forbindelse med førstnævnte er det naturligt at bringe Wengers syv kultiveringsprincipper i spil, imens sidstnævnte indebærer en forandring af praksisfællesskaberne i form af lokal tilpasning.

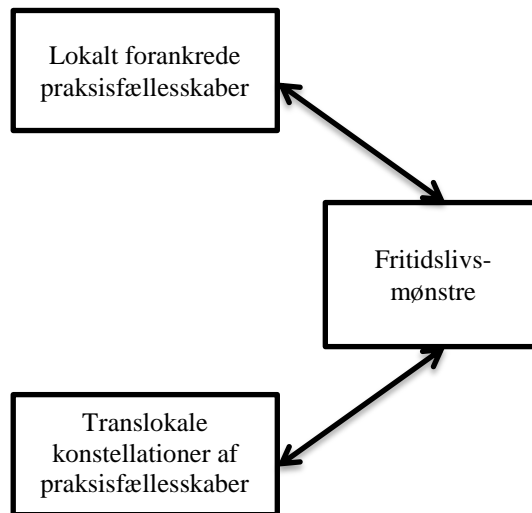
Med udgangspunkt i et identificeret match mellem stedet og fritidsaktiviteten (som omtalt i afsnit 6.2) handler det om at se nærmere på, hvordan 'den lokale udgave' af fritidsaktiviteten kan tage sig ud. Hvad enten stedets kvaliteter er unikke eller ej, så er det denne differentiering af fritidsaktiviteten, som skal foranledige, at der opbygges en særlig stedsforankret identitet omkring udøvelsen af fritidsaktiviteten netop her. Det er med andre ord udviklingen af det fælles repertoire, der skal fokuseres på. Samspillet mellem det lokalt forankrede praksisfællesskab og den bredere konstellation af praksisfællesskaber spiller en væsentlig rolle, fordi en lokal differentiering af fritidsaktiviteten nødvendigvis skal spejles aktivt i det bredere funderede praksisfællesskab.

Et konkret eksempel fra rapportens eksempler er den begyndende specialisering inden for kajaksejlad i stærk strøm, som kommer til udtryk i Vadehavet. Her er der tale om en stedbunden ressource, som landets øvrige kajakvande ikke kan konkurrere med. Det bliver imidlertid først til en ressource i det øjeblik kajakroerne begynder at se strømsejlad som en udfordrende øvelse, der er værd at forfølge aktivt. Det er også kun en ressource for de øvede kajakroere, imens det for begynderen og den utrænede turist snarere er et faremoment, som helst skal undgås.

De strategiske overvejelser kan også indebære en kritisk vurdering af, om matchet mellem sted og praksis i det hele taget er hensigtsmæssigt. Det kan dreje sig om en vurdering af konfliktpotentialer i forbindelse med modstridende interesser eller miljømæssige overvejelser, fx i særligt sårbare områder. I begge de gennemgående eksempler i denne rapport er der tale om outdoor-aktiviteter, som udøves i og omkring nationalparker. I begge tilfælde er det derfor en yderst relevant overvejelse, som da også kommer til udtryk i både den lokale debat og i forskellige tiltag, som skal sikre, at fritidsaktiviteterne praktiseres på en miljømæssig ansvarlig måde. Her er der altså tale om, at praksisfællesskaberne søges tilpasset for at beskytte stedbundne ressourcer, som er væsentlige for lokalområdet i andre sammenhænge.

## **6.5. DIAGONALE RELATIONER II: FRITIDSLIVSMØNSTRE OG (TRANS)LOKALE PRAKSISFÆLLESSKABER**

Imens det første sæt af diagonale relationer fokuserede på fritidsklyngens stedsbaserede differentiering, så handler det andet sæt af relationer i højere grad om, hvordan fritidsklyngen positioneres i de bredere fritidslivsmønstre. I den konkurrencesituation, som en vordende fritidsklynge indskrives i, bliver det uhyre vigtigt at fokusere på balanceringen mellem at skabe differentiering og sammenhæng i forhold til, hvordan de givne fritidsaktiviteter praktiseres andre steder. Det er først og fremmest overvejelser med forbindelse til denne problematik, der kommer til udtryk, når fokus rettes mod relationerne mellem fritidslivsmønstre og henholdsvis lokalt forankrede praksisfællesskaber og translokale konstellationer af praksisfællesskaber (figur 6.4).



Figur 6.4: De diagonale relationer i højre side af fritidsklyngens diamantmodel (udsnit af figur 4.3).

Som udviklingspolitisk værktøj er fritidsklyngen et forsøg på at påvirke fritidslivets geografi med henblik på at gøre bestemte steder til centrum for bestemte aktiviteter. I den sammenhæng er det vigtigt at have for øje, at fritidsgeografien både er materiel og forestillet. Aktiviteterne udfoldes i bestemte rumlige mønstre, men disse modsvarer ikke nødvendigvis de bredere forestillinger, som er fremherskende. Den intuitive association mellem surfing og tropestrande, som præger den bredere befolknings forestillinger om denne fritidsaktivitet, er eksempelvis ikke uden betydning, når sporten søges udviklet på dansk grund.

Inden for de lokale og translokale praksisfællesskaber florerer et mere nuanceret billede, men i forhold til også at arbejde med involvering af sportens offentlighedssegment er der behov for viden om de forestillinger, der i øvrigt er fremherskende, ikke kun i forhold til hvor fritidsaktiviteten kan praktiseres, men også i forhold til, hvad den egentlig indebærer, og hvem udøverne typisk er. Det kan med udgangspunkt i en sådan viden vise sig relevant at arbejde med en påvirkning af de bredt funderede forestillinger og eventuelle myter, som bremser sportens udvikling. En barriere for nye udøvere kan fx være en stereotyp forestilling om den typiske udøver, som man ikke er interesseret i at identificere sig med. Opgør med sådanne forestillinger kan være en længerevarende proces, men den starter under alle omstændigheder med uadvendte initiativer fra praksisfællesskabets medlemmer, hvor det gennem praksis illustreres, at de fremherskende forestillinger ikke altid holder stik.

På det materielle plan kan det tillige dreje sig om at gøre aktiviteten tilgængelig for nye grupper af potentielle udøvere. Udviklingsprojektet på Fanø med fokus på havkajak har haft en del fokus på denne form for tiltag. De har afholdt kurser, arrangementer og forløb henvendt til ældre borgere med interesse for kajak. Initiativerne er dels et opgør med en udbredt forestilling om, at kajakroere primært findes blandt yngre befolkningsgrupper, og dels en læringsmæssig indsats, hvor deltagerne sættes i stand til at prøve kræfter med sporten. Hvad enten der er tale om det forestillede eller det materielle aspekt, så er det i forbindelse med sådanne tiltag værd at rette opmærksomheden mod

både de seriøse fritidsudøvere, de fritidsindustrielle virksomheder og de fritidsbaserede praksisfællesskabers frivillige organisationer.

Den udviklingspolitiske forestilling om fritidsklyngen udvikles og udfordres i fritidsbrugernes daglige møde med, og brug af, lokaliteten. Disse forestillinger manifesteres i kollektiv form i både de lokale og translokale praksisfællesskaber. Nogle translokale praksisfællesskaber bliver endda så indflydelsesrige, at de kan øve relativt stor indflydelse på de bredere fritidslivsmønstre. Det kan fx illustreres gennem den store popularitet som surfsportens afledte discipliner – skateboarding og snowboarding – har opnået (se også afsnit 5.5.1). I forbindelse med kajaksportens overordnede fremgang – med havkajak i en nøglerolle – er det også værd at notere sig DKFs bemærkning om, at klubberne i stigende grad begynder at praktisere forskellige hybriddiscipliner, hvor kajaksporten kobles til andre fritidsaktiviteter. Det illustrerer, hvordan der ikke nødvendigvis er 'vandtætte skotter' mellem fritidsaktiviteter, som ellers kun synes perifert beslægtede. De to fritidsaktiviteter, som denne rapport primært beskæftiger sig med bringes eksempelvis sammen i disciplinen surfkajak.



## 7. KONKLUSION: FRITIDSKLYNGEN SOM STRATEGISK VÆRK- TØJ

### 7.1. INDLEDNING

Det overordnede formål med projektet var at bidrage til en forståelses- og anvendelsesorienteret begrebsudvikling centreret omkring lokaludvikling baseret på stedbundne potentialer og fritidsaktiviteter. Et omfattende litteraturstudie og analyser fra to udvalgte danske landdistrikter har resulteret i det praksisorienterede begreb fritidsklynger. Denne konklusion indeholder en opsummering af begrebets hovedelementer og interne relationer (afsnit 7.2), en status på de to danske eksempler (afsnit 7.3.), og endelig en række anbefalinger til stedsbaseret landdistriktsudvikling, som afrunder rapporten (afsnit 7.4).

### 7.2. FRITIDSKLYNGEBEGREBET

Den grundlæggende definition af fritidsklyngen kan opsummeres som følger: en **geografisk koncentration** af en **mangfoldighed af aktører**, som kollektivt udgør et **lokalt praksisfællesskab** med en bestemt **fritidsaktivitet** som omdrejningspunkt. Praksisfællesskabet er indlejret i dynamiske **translokale konstellationer** af beslægtede praksisfællesskaber, som kan have global rækkevidde. Fritidsklyngens dynamik udspændes i et komplekst samspil mellem fire hovedelementer:

1. Stedbundne ressourcer
2. Fritidslivsmønstre
3. Lokalt forankrede praksisfællesskaber
4. Translokale konstellationer af praksisfællesskaber.

Disse elementer danner grundstrukturen i fritidsklyngens diamantmodel, som er præsenteret i afsnit 4.7. Som analytisk værktøj i udviklingsstrategisk sammenhæng giver modellen mulighed for at foretage en systematisk identificering af lokale forudsætninger for fritids- og stedsbaseret udvikling. Det sker gennem en 'kortlægning' af de fire hovedelementer i den konkrete kontekst. Ved derefter at rette opmærksomheden mod en tilsvarende systematisk gennemgang af de seks forskellige relationer, som udspændes i diamanten, er det muligt at udpege de vigtigste strategiske indsatsområder. Dermed er der skabt et substantielt grundlag for at definere og prioritere handlemulighederne.

### 7.3. STATUS PÅ DE TO DANSKE EKSEMPLER

#### 7.3.1 THY

I henhold til det begrebsapparat, som har været anvendt i projektet, kan Cold Hawaii i dag betegnes som en veludviklet og robust fritidsklynge. De naturgivne, stedbundne ressourcer udgør et solidt grundlag og giver klyngen et konkurrencemæssigt forspring,

som andre lokaliteter i Danmark og Skandinavien vil have svært ved at indhente. Endvidere har det lokale praksisfællesskab formået at vende den største naturgivne forhindring til en fordel ved at integrere de barske klimatiske forhold i praksisfællesskabets identitet. I stedet for en begrænsende faktor i klyngens udvikling er det blevet en væsentlig kilde til differentiering i det globale landskab af surferlokaliteter.

I det hele taget er det de lokale aktørers indsats, som i en udviklingsstrategisk sammenhæng gør det værd at rette blikket mod Thy. Succeshistorien kan ikke affærdiges med henvisning til, at udviklingen er sket på baggrund af stedbundne ressourcer, som mere 'ordinære' danske landdistrikter under ingen omstændigheder kan håbe at kapitalisere på. Det var aldrig givet, at udviklingen ville forløbe, som det har været tilfældet, og de involverede aktører har undervejs været nødsaget til at forcere en række komplicerede forhindringer. Det er de hver gang lykkedes med, og det er således yderst relevant at skele til deres erfaringer som lærestykke i den strategiske udviklingsindsats i landdistrikterne. Udviklingsindsatsen i forbindelse med Cold Hawaii udmærker sig især i forhold til, hvordan aktørerne undervejs har arbejdet proaktivt med at påvirke samtlige bokse og relationer i fritidsklyngens diamantmodel. De har på den måde løbende drejet en i forvejen gunstig situation endnu mere til deres egen fordel.

De fysiske faciliteter er blevet forbedret med henblik på at facilitere brugen af de naturgivne ressourcer, men samtidig med tanke på at skabe mødesteder for både det lokale surferfællesskab og lokalbefolkningen i øvrigt (fx Hummerhuset og Foreningsvejen). På lignende vis har den organisatoriske kapacitetsopbygning ikke kun været indadvendt i fællesskabet. Den har i ligeså høj grad været brugt til at vise engagement i lokale udfordringer og bygge bro mellem surferfællesskabet og det øvrige lokalsamfund (fx Kystbyernes Netværk).

De begivenheder, som er blevet stablet på benene, har ligeledes indeholdt mere vidtrækkende strategiske elementer. Som kapacitetsopbygning har de enkelte begivenheder løbende ageret 'trappetrin' for hinanden i en udvikling, som er kulmineret i det årlige world cup stævne. Men samtidig har begivenheder været brugt til at forbedre forholdet til lokalsamfundets øvrige aktører ved at skabe bredt henvendte aktiviteter til glæde for lokalbefolkningen, indtjeningsmuligheder for erhvervslivet og branding-værdi for kommunen. Begivenhederne har tillige spillet en rolle i det lokale praksisfællesskabs positionering i den globale surferkultur.

Den strategiske udviklingsindsats har også taget højde for de seriøse fritidsudøveres behov og anerkendt deres udviklingsmæssige nøglerolle som drivkræfter i praksisfællesskabet og bosættere med iværksætterpotentiale. På dette punkt vidner nylige tiltag om, at de lokale aktører stadig ser muligheder for at styrke klyngen yderligere. Fokus er således blevet rettet mere intensivt imod faciliteringen af alternative organiseringer af arbejds- og fritidsliv med henblik på at tiltrække veluddannede og kreative bosættere til området (fx Matchmakingzonen).

### 7.3.2 VADEHAVET

I det omfang der i det hele taget kan tales om en kajakbaseret fritidsklynge i Vadehavet, må den betegnes som embryonisk. Der er tale om et tidligt pionerstadie, hvor der på den ene side ikke er garanti for, at den fremtidige udvikling bliver sammenlignelig med udviklingen i Thy, men hvor det på den anden side heller ikke kan afvises. De naturgivne, stedbundne ressourcer udgør et fordelagtigt udgangspunkt for udvikling af en kajaklynge, hvor det primære fokus rettes mod havkajak og beslægtede specialdiscipliner. Især vil der være ræson i at satse på de seriøse fritidsudøvere inden for disse discipliner, fordi andre områder i Danmark er mere attraktive for begyndersegmentet og de mindre dristige udøvere. Til gengæld giver Vadehavet optimale forhold for øvede kajakroere, der vil udfordre sig selv samtidig med, at de får adgang til unikke naturoplevelser.

Der er ligeledes ansatser til et fælles projekt omkring udvikling af kajakaktiviteter, men nøgleaktørerne mangler fortsat at tage vigtige skridt i retning af at 'finde hinanden' på tværs af regionen. Det er afgørende, at de aktører som på forskellig vis forfølger dette projekt finder sammen på en måde, der ikke underminerer den dynamik, som de enkelte spor har skabt lokalt. Nationalparken har som regional aktør gode muligheder for at være med til at samle trådene, men der er samtidig tale om en organisation med mange andre ansvarsområder og begrænsede ressourcer. De lokale aktører må derfor også selv være beredt på at 'tage førertrøjen på', hvis udviklingsindsatsen skal bevæge sig ind i en ny fase med tværregionalt samarbejde og koordinering. Det eksisterende tværkommunale samarbejde kan også være et udgangspunkt, men det skal i så fald orienteres bredere end blot mod turisme.

En af de mest lovende udviklinger er det igangværende arbejde med at forbedre og udbygge de fysiske faciliteter i form af adgangsveje, overnatningsfaciliteter, informationspunkter mv. Anlægsprojektets endelige værdi for udviklingen af kajakaktiviteter afhænger imidlertid af, at der samtidig stables tiltag på benene, som sikrer, at de nye faciliteter også resulterer i øget aktivitet. En informationsindsats er i den sammenhæng ikke nok i sig selv. Der er også behov for gennem praksis at demonstrere de nye muligheder, fx gennem begivenheder med faciliteterne som integreret element.

### 7.4. ANBEFALINGER TIL STEDSBASERET LANDDISTRIKTSUDVIKLING

Fordelen ved at benytte fritidsklyngebegrebet som ramme for strategiudvikling i forbindelse med stedsbaseret udvikling er, at det gør det muligt at identificere en række strategiske indsatsområder med grundlag i den konkrete virkelighed, som de involverede aktører befinder sig i. Inden for hver af de fire bokse i fritidsklyngens diamantmodel er der således et spektrum af relevante strategiske tiltag, som kan overvejes med reference til den givne situation. Det samme gør sig gældende i hvert sæt af relationer mellem boksene. De strategiske beslutninger forudsætter altså et analytisk forarbejde, hvor boksene 'fyldes ud'. Det er således passende at runde rapporten af med at samle de strategiske anbefalinger, som de hidtidige analyser, refleksioner og overvejelser kan omsættes til.

Tabel 7.1 er en opsummering af relevante strategiske indsatsområder i diamantmodellens bokse og relationer, med henblik på udvikling af fritidsklynger baseret på outdoor-aktiviteter. Især i forbindelse med relationerne er der tale om yderst komplekse sammenhænge, hvilket bevirker at nogle anbefalinger kunne have været placeret anderledes end det her er tilfældet. Listen er naturligvis heller ikke udtømmende, men indeholder udelukkende de anbefalinger, som har åbenbaret sig gennem det forskningsmæssige arbejde med rapporten. Tabellen udgør dermed et udgangspunkt for et systematisk arbejde med den strategiske udviklingsindsats, hvorigennem det sikres, at man 'kommer omkring' de vigtigste aspekter og undervejs tager højde for de komplekse sammenhænge, som er i spil.

**Tabel 7.1: Strategiske anbefalinger til udvikling af fritidsklynger baseret på outdoor-aktiviteter.**

Strategiske elementer i boksene – isoleret set	
Stedbundne ressourcer	<ul style="list-style-type: none"> <li>• At fremme naturgenopretning/naturbeskyttelse med tidlig indtænkning af benyttelsesaspektet.</li> <li>• At skabe 'scener' hvor naturen/landskabet danner ramme for en aktivitet.</li> <li>• At tænke fritidsaktiviteter ind i planlægningen af det byggede miljø, herunder havne, byfornyelse, infrastruktur, mv.</li> <li>• At etablere organisatoriske platforme, hvor human og social kapital i lokalsamfundet kan mobiliseres og synliggøres (fx Kystbyernes Netværk).</li> <li>• At arbejde med investeringer i radikale manipulationer af det naturgivne udgangspunkt og opfattelsen af dette (fx kunstige skibakker, bølgeanlæg og whitewater centre).</li> </ul>
Fritidslivsmønstre	<ul style="list-style-type: none"> <li>• At fremme foreningslivets institutionelle rammebetingelser, både i forhold til de lokale klubber/foreninger og de nationale forbund og interesseorganisationer.</li> <li>• At sikre den opvoksende generation en interesse med fokus på fritidslivets mangfoldighed, fx gennem samarbejde med skoler, ungdomsklubber og lignende (fx HF-Cold Hawaii)</li> <li>• At italesætte aktiviteterne som sunde/gode/spændende måder at bruge sin fritid på.</li> <li>• At samtænke turisme- og fritidsmarkedsføring.</li> </ul>
Lokalt forankrede praksisfællesskaber	<ul style="list-style-type: none"> <li>• At udvikle sporten med innovative nyskabelser inden for udstyrsdesign, teknik/færdigheder, stilarter, subdiscipliner mv.</li> <li>• At tænke i ekspansion af sportens oplevelsesmomenter med fokus på forskellige grupper af udøvere (aktivt og eksperimentelt oplevelsesdesign).</li> <li>• At styrke iværksætterkulturen, herunder spinoffs på udstyrsfronten og i det hele taget styrkelse af den erhvervmæssige vinkel.</li> <li>• At udvikle services som supplement og levestrategi, herunder kurser, guidede ture, team building arrangementer mv.</li> </ul>

	<ul style="list-style-type: none"> <li>• At udvikle nicheevents, hvor der fokuseres på de perifere deltagere (tilskynde, styrke og drage nytte af deres særlige form for engagement).</li> <li>• At vise engagement i lokalsamfundets bredere udfordringer ved at bidrage aktivt i den strategiske udviklingsindsats (særligt i forbindelse med turisme og bosætning).</li> </ul>
Translokale konstellationer af praksisfællesskaber	<ul style="list-style-type: none"> <li>• At skabe nye konkurrencemomenter, logikker og praksis i sporten, finde på nye sportslige gimmicks mv.</li> <li>• At udnytte marketingpower i større organisationer, herunder nationale og internationale specialforbund og sammenslutninger (DIF, DGI, mv.).</li> <li>• At skabe nye brobyggende organisationer, som lukker institutionelle huller, fx til lægevidenskaben, miljøområdet eller hvad der ellers er relevant.</li> <li>• At skabe synlighed og sammenhæng i aktivitetens translokale aspekter gennem dedikerede medier og virtuelle fællesskaber (fx magasiner, sociale medier, blogosfæren, mv.).</li> </ul>
<b>Strategiske elementer i relationerne mellem...</b>	
Stedbundne ressourcer og fritidslivsmønstre	<ul style="list-style-type: none"> <li>• At trække på fritidsorganisationernes faglighed i partcipatorisk design af stedbundne oplevelser.</li> <li>• At skabe lokale events, som bruger, styrker og synliggør de stedbundne ressourcer, herunder fremhævelse af stedets årsrytme.</li> <li>• At tillade og opmuntre til perifer deltagelse, hvor 'offentligheden' får mulighed for at prøve kræfter med aktiviteten (fx turister).</li> <li>• At have 'fingeren på pulsen' i fritidsverdenen, så potentielle match med de stedbundne ressourcer spottes tidligt (fx gennem vidensudveksling med idrættens forskellige forbund).</li> </ul>
Stedbundne ressourcer og lokale praksisfællesskaber	<ul style="list-style-type: none"> <li>• At sikre en kontinuerlig planlægningsdialog og eksperimentel åbenhed, hvor de stedslige forudsætninger bruges kreativt.</li> <li>• At være proaktiv i forhold til erhvervsmæssig udvikling i klyngen (ikke antage, at det sker af sig selv).</li> <li>• At være opmærksom på, hvilken indflydelse andre tiltag og udviklingsprojekter i området kan have for fritidsfællesskabernes brug af de stedbundne ressourcer (fx havneudvidelsen i Hanstholm).</li> <li>• At holde fokus på balancegangen mellem at sikre fritidsfællesskaberne mulighed for at udøve deres aktiviteter og at varetage andre interesser i de stedbundne ressourcer (fx opvejning af benyttelse og beskyttelse).</li> </ul>
Stedbundne ressourcer og translokale konstellationer	<ul style="list-style-type: none"> <li>• At arbejde for at stedet bliver kendt som unik testlokalitet og 'laboratorium' for ny praksis (fx Vadehavets særlige strømforhold til udvikling af nye manøvrer i kajak).</li> <li>• At arbejde for, at stedet tilsvarende bliver en innovationshub</li> </ul>

<p>af praksisfællesskaber</p>	<p>på grundlag af en unik kombination af stedbundne ressourcer, fx i forbindelse med udvikling af nyt udstyr.</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• At der opbygges tradition, samt fysisk og organisatorisk kapacitet for afholdelse af internationale konkurrencer (fx PWA World Cup Cold Hawaii).</li> <li>• At der tilsvarende arbejdes med andre former for events med fokus på fx fritidsindustri og subkultur, herunder udstyrmesser, konferencer, koncerter og festivaler.</li> <li>• At eliten blandt de lokale fritidsudøvere promoveres internationalt og benyttes som ambassadører i de translokale praksisfællesskaber (fx lokale topsurferes deltagelse i Red Bull Storm Chase).</li> </ul>
<p>Lokalt forankrede praksisfællesskaber og fritidslivsmønstre</p>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• At sikre et ”returløb” af indtægter fx fra events til at sikre det lokale understøttende foreningsliv.</li> <li>• At anvende historier fra praksisfællesskabet i bredere orienterede bosætningsstrategier (testimonials).</li> <li>• At gøre det fælles projekt om lokal udvikling af fritidsaktiviteten til en sag, som hele lokalbefolkningen kan bakke op om, uanset om der er bred interesse for selve aktiviteten (fx ved at gøre det til et spørgsmål om lokal stolthed).</li> <li>• At fritidsfællesskabet involverer sig aktivt i udviklingen af lokalområdets øvrige fritidsliv (fx samarbejde med fodbold- eller håndboldklubben).</li> </ul>
<p>Fritidslivsmønstre og translokale konstellationer af praksisfællesskaber</p>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• At bidrage til den storytelling, som løbende er med til at skabe nye og omforme gamle identiteter i de translokale praksisfællesskaber (fx via lokale skribenter i de subkulturelle medier).</li> <li>• At medvirke til løbende at udbrede kendskabet til nye sub- og hybriddiscipliner efterhånden som de opstår, uanset om de er af lokal eller mere eksotisk oprindelse.</li> <li>• At arbejde aktivt med relationerne til mere eller mindre beslægtede translokale praksisfællesskaber ved at opfordre til nyskabelser i grænsefeltet (fx nye hybriddiscipliner, fælles events, eller andre synergier).</li> <li>• At indlede samarbejde med fritidsindustriens magtfulde, globale spillere med henblik på at tiltrække sponsorer og lokale afdelinger (fx Quiksilver Europas valg af Biarritz som outlet-lokalitet).</li> </ul>
<p>Lokalt forankrede praksisfællesskaber og translokale konstellationer af praksisfællesskaber</p>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• At arbejde for at sikre det lokale praksisfællesskab og stedet en særlig positionering i de translokale praksisfællesskaber (fx gennem nationale og internationale organisationer).</li> <li>• At italesætte stedet som det naturlige hjemsted for bestemte events, så fravalg ikke bliver en risiko.</li> <li>• At tiltrække de bedste og mest fremtrædende udøvere fra hele verden til masterclasses, konkurrencer og lignende.</li> <li>• At facilitere skabelsen af ’brobyggende fællesskaber’ mel-</li> </ul>

	<p>lem fx udstyrsproducenter og lokale udøvere (herunder uddannelse af udøvere med særlig sans for designoptimering og lignende).</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• At invitere 'forstyrrende' elementer ind udefra, som kan udfordre konventionelle tankegange og lokale vaner (fx udøvere med specielle stilarter eller udøvere fra beslægtede fritidsfællesskaber).</li> </ul>
--	--

## 7.5. INTERESSEBASEREDE FÆLLESSKABER I DANSK LANDDISTRIKTSUDVIKLING

Det ovenstående afsnit udfolder, hvordan kommuner, LAG'er, borgergrupper og andre landdistriktsaktører kan arbejde med kultivering af interessebaserede fællesskaber med fritidsaktiviteter som omdrejningspunkt. Det mere grundlæggende spørgsmål er imidlertid om en sådan indsats i det hele taget er værd at forfølge. Det er altså relevant at spørge, hvilket potentiale interessebaserede fællesskaber repræsenterer i forhold til landdistriktsudvikling, og under hvilke forudsætninger det er relevant for landdistrikternes aktører at understøtte og kultivere dem som grundlag for en stedsbaseret udvikling.

De specifikke interessebaserede fællesskaber, som er behandlet i denne rapport har det tilfælles, at de i forholdsvis stor udstrækning er afhængige af en række naturgivne forhold, som kun er til stede i ganske få danske landdistrikter. Det giver dem en konkurrencefordel, der simplificerer beslutningen om at satse målrettet på kultivering af nogle helt bestemte interessefællesskaber. Inden for andre fritidsinteresser spiller de naturgivne, stedbundne ressourcer imidlertid en mindre rolle, og er ikke på samme måde afgørende for om en udvikling i det hele taget kan finde sted.

I landdistrikter, hvor de naturgivne ressourcer er mere generiske handler det således i højere grad om at vurdere, hvilke eksisterende interessefællesskaber der kan være ræson i at understøtte og kultivere. Det er vigtigt, at en udviklingsstrategi med grundlag i kultivering af interessefællesskaber er målrettet imod bestemte fællesskaber, som allerede har et vist fodfæste i området. Til gengæld er det ikke nødvendigvis hensigtsmæssigt at satse på fællesskaber, som er unikke for det givne landdistrikt. Det er tværtimod en fordel, at fællesskaberne er translokale med flere stedslige forankringer, som optimalt set rækker på tværs af både landdistrikter og byområder. Dette er ensbetydende med et større udviklingspotentiale, fordi der er større sandsynlighed for, at fællesskabet har den kritiske masse, som skal til for at det kan danne grundlag for en udvikling. I et strategisk perspektiv handler det derefter om at etablere en indsats, som kan bidrage til at udvikle stedet til et særligt *hot spot* i relation til det givne interessefællesskab.

Som eksempel kan nævnes interessefællesskaber med omdrejningspunkt i forskellige former for historisk *reenactment*. Disse er geografisk spredt med stedslige forankringer i både byer og landdistrikter. Men forholdet mellem stederne er ikke ligeværdigt. Nogle fremstår som særlige aktivitetscentre, imens andre har en mere perifær position i fællesskabernes rumlige netværk. Centrene position kan basere sig på årligt tilbagevendende

begivenheder, der fungerer som mødesteder for de translokale fællesskaber, eller på tilstedeværelsen af bestemte institutioner, som spiller en særlig rolle i fællesskabet, fx et museum med særligt fokus på levende historiefortælling og/eller bestemte historiske epoker. De naturgivne forhold er ikke uden betydning, men er på den anden side ikke en begrænsende faktor på samme måde som det er tilfældet i de eksempler, som er lagt til grund for denne rapport.

Umiddelbart fremstår stedsbaseret udvikling som et lokalt anliggende, men den generelle samfundsudvikling og teknologiske landvindinger betyder, at translokale forbindelser og relationer har stor betydning for lokale forhold. De translokale dynamikker er ofte en udfordring for lokale aktører at håndtere, hvorimod regionale, nationale og internationale aktører har andre muligheder og forudsætninger for at iværksætte en effektiv indsats. Den udviklingsstrategiske indsats på nationalt plan kan derfor med fordel rette fokus mod kultivering af translokale forbindelser, dels mellem land og by og dels mellem forskellige landdistrikter.

Interessebaserede praksisfællesskaber findes overalt og spiller en vigtig rolle i landdistrikternes udviklingsdynamik. Men potentialet er underudnyttet, fordi kultivering og understøttelse af sådanne fællesskaber sjældent udgør et centralt fokuspunkt i den udviklingsstrategiske indsats på lokalt, regionalt og nationalt niveau. På baggrund af denne rapport er den overordnede anbefaling derfor, at der både blandt de relevante offentlige myndigheder og landdistrikternes aktører i øvrigt tages eksplicit stilling til, hvilke specifikke interessebaserede praksisfællesskaber man ønsker at støtte i deres videre udvikling. I forlængelse heraf er det afgørende, at der også tages stilling til, hvordan udvalgte fællesskaber bedst understøttes og kultiveres. Hvis der er tale om fritidsbaserede fællesskaber kan fritidsklyngens diamantmodel med fordel anvendes som analyseredskab i denne sammenhæng.



## 8. REFERENCER

### Litteratur

Amin, A., Roberts, J. (2008) Knowing in Action: Beyond Communities of Practice. *Research Policy*. 37(2). 353-369.

Andkjær, S. (2004) *Dansk friluftsliv i det 21. århundrede – Perspektiv på udviklingen i dansk friluftsliv*. Odense: Syddansk Universitet.

Andkjær, S. (2014) Udviklingstendenser indenfor natur og friluftsliv. *NATURvejleder*. 23(4). 10-14.

Asheim, B., Cooke, P. Martin, R. (eds) (2006) *Clusters and Regional Development – critical reflections and explorations*. London: Routledge.

Ateljevic, I. (2000) Circuits of tourism: stepping beyond the 'production/consumption' dichotomy. *Tourism Geographies*. 2(4). 369-388.

Bille, T., Fridberg, T., Storgaard, S., Wulff, E. (2005) *Danskerne kultur- og fritidsaktiviteter 2004 – med udviklingslinjer tilbage til 1964*. 2. udgave. København: AKF Forlaget.

Braun, P., Hollick, M. (2006) Tourism clusters: uncovering destination value chains. Paper presented at *CAUTHE 2006 Conference – “to the city and beyond...”*

Brenner, N., Schmid, C. (2015) Towards a New Epistemology of the Urban? *City*. 19(2-3). 151-182.

Crouch, D. (2006) Geographies of Leisure. In: Rojek, C., Shaw, S.M., Veal, A.J. (eds) *A Handbook of Leisure Studies*. New York: Palgrave MacMillan.

Czamanski, S. (1974) *Study of Clusters of Industries*. Halifax: Dalhousie University.

Dansk Erhverv (2013) *Forbrugeren i forandring: Dansk Erhvervs forbrugerpolitiske oplæg*. København: Dansk Erhverv.

Dowd, J. (2004) *Sea Kayaking: A Manual for Long-Distance Touring*. Femte udgave. Vancouver: Greystone Books.

Dredge, D. (2001) Leisure lifestyles and tourism: Socio-cultural, economic and spatial change in Lake Macquarie. *Tourism Geographies*. 3(3). 279-299.

Dunlap, R. (2013) Playin' farmer: leisure experiences in a craft-based community of practice. *International Journal of Qualitative Studies in Education*. 26(1). 118-137.

Duguid, P. (2008) Prologue: Community of Practice Then and Now. In: Amin, A., Roberts, J. (eds) *Community, Economic Creativity, and Organization*. Oxford: Oxford University Press.

Engelstoft, S., Jensen-Butler, C., Smith, I., Winther, L. (2006) Industrial clusters in Denmark: Theory and empirical evidence. *Papers in Regional Science*. 85(1). 73-97.

Fisker, J.K. (2013) *The Challenged Locality and the Entrepreneurial Local State*. PhD-afhandling. Aalborg: AAU.

Fisker, J.K., Finke, H.B., Hjalager, A.M. (2015) *Erhvervsmæssige potentialer i landdistrikterne med planloven som medspiller: Analyse af eksempler fra tre kommuner*. Esbjerg: SDU.

- Gabe, T., Allen, T. (2004) *Economic contribution of the Maine sea kayak guide and instruction industry*. REP Staff Paper 526. Orono: University of Maine.
- Godbey, G. (2004) After the Anthill Was Stomped: The Customization of Life and Leisure. In: Weiermair, K., Mathies, C. (eds) *The Tourism and Leisure Industry – Shaping the Future*. New York: Haworth Hospitality Press.
- Goodman, M.K., Goodman, D., Redclift, M. (eds) (2010) *Consuming Space: Placing Consumption in Perspective*. Farnham: Ashgate.
- Gyimóthy, S. (2009) Casual Observers, Connoisseurs and Experimentalists: A Conceptual Exploration of Niche Festival Visitors. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*. 9(2-3). 177-205.
- Hall, C.M. (2003) Small Firms and Wine and Food Tourism in New Zealand: Issues of Collaboration, Clusters and Lifestyles. In: Thomas, R. (ed) *Small Firms in Tourism: international perspectives*. Amsterdam: Elsevier.
- Hansen, C.J., Laursen, L.L.H., Møller, J. (2014) *Erhvervsmæssige muligheder og stedbundne regionale styrkepositioner*. Aalborg: AAU.
- Hautbois, C., Ravenel, L., Durand, C. (2003) Sport Tourism and Local Economic Development: The Importance of an Initial Diagnosis of Supplier's Geographical Concentration: A Case Study of France. *Journal of Sport & Tourism*. 8(4). 240-259.
- Havelund, L.W., Andersen, C. (eds) (2012) *Agenda Y – Yderområdernes potentialer*. København: Realdania.
- Hedberg, C., do Carmo, R.M. (2012) *Translocal Ruralism: Mobility and Connectivity in European Rural Spaces*. London: Springer.
- Hjalager, A.M. (2000) Tourism destinations and the concept of industrial districts. *Tourism and Hospitality Research*. 2(3). 199-213.
- Hjalager, A.M., Rasmussen, H.B. (2014) *Land-by erhvervspartnerkaber - Sammenfattende analyse og eksempelsamling*. Esbjerg: Center for Landdistriktsforskning, Syddansk Universitet.
- Holland, P. (2012) *27 kajakruter i Sydvestjylland*.
- Ibsen, A.B., Pedersen, U.K. (2011) *Surfing i Klitmøller: en case på de forandrende diskursive processer i en governance kontekst i Thisted Kommune*. Kandidatspeciale. Aalborg: AAU.
- Ingemann, J.H. (2009) *Den postagrare ruralitet og den rådne banan: Et institutionelt økonomisk perspektiv*. Aalborg: AAU
- Jackson, J., Murphy, P. (2006) Clusters in Regional Tourism: An Australian Case. *Annals of Tourism Research*, 33(4). 1018-1035.
- James, L., Halkier, H. (2014) Regional development platforms and related variety: Exploring the changing practices of food tourism in North Jutland, Denmark. *European Urban and Regional Studies*. 21(1). 1-17.
- Johansen, P.H., Eskildsen, K. (2008) *68 landsbyer i yderområder med befolkningstilvækst i perioden 1997-2007*. Esbjerg: SDU.
- Johansen, P.H., Chandler, T.H. (2014) *68 landsbyer fem år efter*. CLF Report 30. Esbjerg: SDU.
- Johnsen, R. (2007) *Cold Hawaii: Masterplan 2007*. Klitmøller: North Atlantic Surf Association (NASA).

Johnsen, R. (2009) *Afrapportering 2009: National Center for Outdoor Activities*. Thisted: Thisted og Morsø Kommuner.

Johnsen, R. (2014) Oplæg ved workshop i Ballum Multihus. 27.11.2014.

Kane, M.J., Zink, R. (2004) Package adventure tours: markers in serious leisure careers. *Leisure Studies*. 23(4). 329-345.

Keen, D. (2003) The Interaction of Community and Small Tourism Businesses in Rural New Zealand. In: Thomas, R. (ed) *Small Firms in Tourism: international perspectives*. Amsterdam: Elsevier.

Kirkegaard, K.L., Fester, M., Gottlieb, P. (2015) *Havets motionister. Status på Dansk Sejlunion, delrapport 1*. Brøndby: Danmarks Idrætsforbund.

Kofod, A. (2009) Organisering af danske unges fritid. Et historisk tilbageblik. *Tidsskrift for ungdomsforskning*. 9(1). 21-39.

Komppula, R. (2003) Success and Growth in Rural Tourism Micro-Businesses in Finland: Financial or Life-Style Objectives? In: Thomas, R. (ed) *Small Firms in Tourism: international perspectives*. Amsterdam: Elsevier.

Larsen, J. (2014) *Danmarks land- og yderkommuner 2001-2011: Et erhvervsøkonomisk overblik*. Esbjerg: Center for Landdistriktsforskning, Syddansk Universitet.

Larsen, J.N., Andersen, H.T., Haldrup, K., Hansen, A.R., Jacobsen, M.H., Jensen, J.O. (2014) *Boligmarkedet uden for de store byer*. København: SBI Forlag.

Lave, J., Wenger, E. (1991) *Situated Learning: Legitimate Peripheral Participation*. New York: Cambridge University Press.

Littlefield, J., Siudzinski, R.A. (2012) 'Hike your own hike': equipment and serious leisure along the Appalachian Trail. *Leisure Studies*. 31(4). 465-486.

Lorentzen, A., Smidt-Jensen, S. (2011) *Planlægning i oplevelsessamfundet*. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.

Lorgnier, N., Su, C.J. (2014) Considering co-competition strategies in sport tourism networks: a look at the nonprofit nautical sports clubs on the northern coast of France. *European Sport Management Quarterly*. 14(1). 87-109.

Malmberg, A., Power, D. (2006) True clusters: a severe case of conceptual headache. In: Asheim, B., Cooke, P., Martin, R. (eds) *Clusters and Regional Development – critical reflections and explorations*. London: Routledge.

Mansvelt, J. (2005) *Geographies of Consumption*. London: Sage.

Martin, R.L. (2006) Alfred Marshall and economic geography. In: Raffaelli, T., Darco, M., Becattini, G. (eds) *The Edward Elgar Companion to Alfred Marshall*. London: Edward Elgar.

Martin, R., Sunley, P. (2003) Deconstructing clusters: chaotic concept or policy panacea? *Journal of Economic Geography*. 3(1). 5-35.

Mateos-Garcia, J., Steinmueller, W.E. (2008) Open, but how much? Growth, conflict, and institutional evolution in open-source communities. I: Amin, A., Roberts, J. (eds) *Community, Economic Creativity, and Organization*. Oxford: Oxford University Press.

- McKersher, B., Prideaux, B. (2014) Academic myths of tourism. *Annals of Tourism Research*. 46. 16-22.
- Michael, E.J. (2003) Tourism micro-clusters. *Tourism Economics*. 9(2). 133-145.
- Michael, E.J. (2007) *Micro-clusters and Networks – the growth of tourism*. London: Elsevier.
- Michael, E.J. (2008) Tourism Clusters. In: Karlsson, C. (ed) *Handbook of Research on Cluster Theory*. Cheltenham: Edward Elgar. 292-304.
- Morello, G. (2004) Spacing and Timing in Leisure Activities. In: Weiermair, K., Mathies, C. (eds) *The Tourism and Leisure Industry – Shaping the Future*. New York: Haworth Hospitality Press.
- Murphy, M., Bernal, M. (2008) *The Impact of Surfing on the Local Economy of Mundaka, Spain*. Save the Waves Coalition.
- Nelsen, C., Pendleton, L., Vaughn, R. (2007) A socioeconomic study of surfers at Trestles Beach. *Shore & Beach*. 75(4). 32-37.
- Novelli, M., Schmitz, B., Spencer, T. (2006) Networks, clusters and innovation in tourism: A UK experience. *Tourism Management*. 27(6). 1141-1152.
- Nørgaard, R.K. (2014) *Udkantsdanmark. Klitmøller som det gode eksempel?* Kandidatspeciale. Roskilde: RUC.
- Nørgaard, H., Andersen, H.S. (2012) Motives for moving to rural, peripheral areas – work, 'rural idyll' of 'income transfer'. *Perspektiv*. 22. 32-44.
- Oatman, D., Oatman, C. (2008) Kayaking: A True Lifetime Sport. *Missouri Journal of Health, Physical Education, Recreation and Dance*. 18. 88-93.
- Petersen, T. (2014) Med pagaj gennem Vadehavets labyrint. *Nationalpark Magasin Maritim*. 1. 16-18.
- Poon, A. (1994) *Tourism, Technology and Competitive Strategies*. Wallingford: CAB International.
- Porter, M.E. (1990) *The Competitive Advantage of Nations*. New York: The Free Press.
- Porter, M.E. (1998) *On Competition*. Boston: Harvard Business Press.
- Poulsen, T.S., Hjalager, A.M., Finke, H.B. (2014) *Landdistrikternes potentiale for outdoor turisme*. Esbjerg: Center for Landdistriktsforskning, Syddansk Universitet.
- Raven, C., Pinch, S. (2003) The British Kit Car Industry: Understanding a 'World of Production'. *European Urban and Regional Studies*. 10(4). 343-354.
- Richards, G., Wilson, J. (eds) (2007) *Tourism, Creativity and Development*. London: Routledge.
- Schor, J.B. (2006) Overturning the Modernist Predictions: Recent Trends in Work and Leisure in the OECD. In: Rojek, C., Shaw, S.M., Veal, A.J. (eds) *A Handbook of Leisure Studies*. New York: Palgrave MacMillan.
- Stebbins, R. (1977) The Amateur: Two Sociological Definitions. *The Pacific Sociological Review*. 20(4). 582-606.
- Stebbins, R. (1982) Serious Leisure: A Conceptual Statement. *The Pacific Sociological Review*. 25(2). 251-272.

Stebbins, R. (1992) *Amateurs, professionals, and serious leisure*. Montreal: McGill-Queens University Press.

Stebbins, R. (2007) *Serious leisure: A perspective for our time*. New Brunswick: Transaction Press.

Stewart, B., Skinner, J., Edwards, A. (2008) Cluster Theory and Competitive Advantage: The Torquay Durfing Experience. *International Journal of Sport Management and Marketing*. 3(3). 201-220.

Storper, M. (2008) Community and Economics. In: Amin, A., Roberts, J. (eds) *Community, Economic Creativity, and Organization*. Oxford: Oxford University Press.

Svendsen, G.L.H. (2012) Skolelukninger på landet: Hvor, hvor mange og hvilke konsekvenser? I: Svendsen, G.L.H (red) *Livsvilkår og udviklingsmuligheder på landet: Viden, cases, teorier*. Odense: Syddansk Universitetsforlag.

Svendsen, G.L.H., Sørensen, J.F.L. (2007) There's more to the picture than meets the eye: Measuring tangible and intangible capital in two marginal communities in rural Denmark. *Journal of Rural Studies*. 23(4). 453-471.

Sørensen, J.F.L. (2015) *Hvilke faktorer påvirker befolkningsudviklingen i lokalområder på landet? Betydningen af stedbundne ressourcer og den befolkningsmæssige trend*. Esbjerg: SDU.

Thomas, R. (ed) (2003) *Small Firms in Tourism: international perspectives*. Amsterdam: Elsevier.

Trauer, B. (2006) Conceptualizing special interest tourism – frameworks for analysis. *Tourism Management*. 27(2). 183-200.

UNESCO (2014) *Decisions adopted by the World Heritage Committee at its 38th session*. Doha: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization.

Unruh, D.R. (1979) Characteristics and types of participation in social worlds. *Symbolic Interaction*. 2(2). 115-130.

Unruh, D.R. (1980) The Nature of Social Worlds. *Pacific Sociological Review*. 23(3). 271-296.

Warren, A., Gibson, C. (2013) Crafting Regional Cultural Production: emergence, crisis and consolidation in the Gold Coast surfboard industry. *Australian Geographer*. 44(4). 365-381.

Weiermair, K., Mathies, C. (eds) (2004) *The Tourism and Leisure Industry – Shaping the Future*. New York: Haworth Hospitality Press.

Wenger, E. (1998) *Communities of Practice: Learning, Meaning & Identity*. New York: Cambridge University Press.

Wenger, E., McDermott, R., Snyder, W.M. (2002) *Cultivating Communities of Practice*. Boston: Harvard Business School Press.

Yoder, D.G. (1997) A Model for Commodity Intensive Serious Leisure. *Journal of Leisure Research*. 29(4). 407-429.

Zhou, X., Wang, Y., Chen, R. (2009) Elucidating the Development of Chinese Leisure Industry from Industrial Cluster Perspective. *International Conference on Management and Service Science*. 20.-22. september 2009.

#### **Aviser**

Berlingske Business. 15.07.2012. Buldrer bølgen forbi Thy?

Effektivt Landbrug. 05.03.2015. Hver plet i landet har sine særlige ressourcer.

Esbjerg Ugeavis. 25.05.2011. Vadehavet skal da ses fra en havkajak.

Jyllandsposten. 04.09.2005. Vindmøller: Borgmester parat til dialog.

Jyllandsposten. 20.06.2014. Udkantskommuner skal skærpe deres erhvervsstrategi.

Jyllandsposten. 29.10.2014. Udkant skal øve sig i at være på forkant.

Jyske Vestkysten. 11.07.2010. På Vadehavseventyr i havkajak.

Jyske Vestkysten. 30.08.2010. I mål i Den Helder.

Jyske Vestkysten. 08.12.2012. 400.000 kr. til seks Fanø-projekter.

Jyske Vestkysten. 30.06.2013. Bibliotekar vender kajakken.

Politiken. 08.03.2002. Rejsestafetten: Lone Sand om Danmark: Så vender vi kajakken.

Politiken. 25.07.2015. Mærk verden med røven i vandskorpen.

Thisted Dagblad. 21.09.2005. Surfere bruger BZ-metoder.

Thisted Dagblad. 26.09.2005. Surferne siger tak og undskyld til Hanstholm Havn.

Thisted Dagblad. 30.09.2005. S-kandidat går i rette med borgmester.

Thisted Dagblad. 05.11.2005. Surf som del af ny plan for Thy-turisme.

Thisted Dagblad. 12.11.2005. Sejlunion ind i debat om Hanstholm-møller.

Thisted Dagblad. 22.09.2015. Håber på løsning for Vandet Sø til april '16.

### Websites

Dansk Kano & Kajak Forbund (2015) DKF oplever vækst. Hentet 04.11.2015 fra <http://kano-kajak.org/om-dkf/historie/>

Kystbyernes Netværk (2015) Frihed, fleksibilitet og et aktivt liv tæt på naturen. Hentet 18.11.2015 fra <http://www.kystbyerne.net/kystbyerne/klitmøller>

NASA (2008) Surfjoint joins forces with NSP Soulfiles. Hentet 09.12.2015 fra <http://nasa.coldhawaii.eu/surfjoint-joins-forces-with-nsp-soulfiles/>

Realdania (2005) Nye veje for landsbyer og landdistrikter. Hentet 18.11.2015 fra <https://realdania.dk/nyheder/seneste-nyt/nyheder-uden-projekt-2005/landbyer-og-landdistrikter-04-10-05>

Realdania (2012) Klitmøller åbner Det gode ved kysten. Hentet 19.11.2015 fra <https://realdania.dk/samlet-projektliste/det-gode-liv-ved-kysten/nyheder/mulighedernesland300312>

Realdania (2015a) Det gode liv ved kysten. Hentet 19.11.2015 fra <https://realdania.dk/samlet-projektliste/det-gode-liv-ved-kysten>

Realdania (2015b) Matchmakingzone Klitmøller (Cold Hawaii). Hentet 09.12.2015 fra <https://realdania.dk/samlet-projektliste/matchmakingzone-klitmoeller>

Save the Waves Coalition (2015) Endangered Waves. Hentet 28.01.2015 fra <http://www.savethewaves.org/programs/endangered-waves/>

Sayour, G. (2015) Plastic Kayaks: How Plastic Kayaks Changed the Sport of Kayaking. Hentet 13.12.2015 fra <http://paddling.about.com/od/historyfacts/a/Plastic-Kayaks.htm>

Schaffer, G. (2009) The Evolution of Whitewater Kayaking. Hentet 13.12.2015 fra <http://www.outsideonline.com/1825476/evolution-whitewater-kayaking>

Thy-Mors HF & VUC (2015) HF-Cold Hawaii. Hentet 09.12.2015 fra <http://vuctm.dk/uddannelser/2-aarig-hf/hf-cold-hawaii.aspx>

### **Statistisk materiale**

Danmark Statistik (2015a) AKU 603: Beskæftigede med hjemmearbejde efter hyppighed, alder og køn (2000-2014). Hentet 05.11.2015 fra <http://www.statistikbanken.dk>

Danmarks Statistik (2015b) AKU604: Lønmodtagere efter arbejdstidsordning, alder og køn (2000-2014). Hentet 05.11.2015 fra <http://www.statistikbanken.dk>

Danmark Statistik (2015c) AKU 605: Lønmodtagere efter arbejdstidsordning og branche (10-grp) (2005-2014). Hentet 05.11.2015 fra <http://www.statistikbanken.dk>

Danmarks Idrætsforbund (DIF) (2015) Medlemstal. Hentet 25.11.2015 fra [http://www.dif.dk/da/om\\_dif/medlemstal](http://www.dif.dk/da/om_dif/medlemstal)

OECD (2015) Usual hours worked by weekly hour bands. Hentet 16.11.2015 fra <http://stats.oecd.org>

### **Dokumentation fra offentlige myndigheder**

Retsinformation (2008) Bekendtgørelse om Nationalpark Thy. Hentet 11.12.2015 fra <https://www.retsinformation.dk/Forms/R0710.aspx?id=121062>

Retsinformation (2010) Bekendtgørelse om Nationalpark Vadehavet. Hentet 14.10.2015 fra <https://www.retsinformation.dk/Forms/R0710.aspx?id=133677>

Thisted Kommune (2009) NCOA projektrapport 2009. I: *Økonomiudvalget: Referat fra mødet den 07.10.2009*. Thisted Kommune.

Tønder Kommune (2014) Totalkoncept for Eksport, Innovation og Iværksætteri. I: *Budget 2015-2018: Udvidelsesforslag*. Tønder Kommune.